

Центр зовнішньополітичних досліджень
Center for Foreign Policy Studies

АГРЕСІЯ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ЗАГРОЗА ГЛОБАЛЬНІЙ ПРОДОВОЛЬЧІЙ БЕЗПЕЦІ

Аналітична доповідь
Електронне наукове видання

За повного або часткового відтворення цієї публікації посилання на видання обов'язкове

Автори – співробітники НІСД:

А. Бобровицький, О. Борділовська, В. Колосова, І. Ус, Г. Широкий

За загальною редакцією *М. Паламарчука*

Агресія РФ проти України як загроза глобальній продовольчій безпеці: аналіт. доп. / [Бобровицький А., Борділовська О., Колосова В., Ус І., Широкий Г.]; за заг. ред. М. Паламарчука. – Київ: НІСД, 2024. – 80 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.10>

У виданні висвітлено ще один аспект загарбницької війни РФ проти України – порушення ланцюгів постачання української сільгосппродукції на світовий продовольчий ринок, унаслідок чого виникла небезпечна криза у функціонуванні налагодженої системи забезпечення населення світу продовольством, сталося зростання цін на нього, що погіршило рівень глобальної продовольчої безпеки. Глибокі зміни у глобальній продовольчій системі, що виникли після 24 лютого 2022 р., стали серйозними викликами, які потребували негайного реагування, оскільки від цього залежала доля багатьох сотень мільйонів людей, особливо в Африці та Азії. За тяжких умов воєнного стану Україна разом з міжнародною спільнотою намагається зробити внесок у забезпечення світової продовольчої безпеки, але російська воєнна агресія, що триває, перешкоджає цьому та водночас віддаляє перспективи подолання голоду у світі.

Для політиків, науковців, державних службовців, експертів та широкого кола читачів.

Відповідальна за випуск *Т. В. Джига*. Редактор, коректор *Т. В. Карбовнича*

Виготовлювач

Національний інститут стратегічних досліджень, вул. Пирогова, 7-а, м. Київ, 01030
Тел./факс: (044) 234-50-07; e-mail: info-niss@niss.gov.ua; <http://www.niss.gov.ua>

Київ 2024

© Національний інститут стратегічних досліджень, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. РОЛЬ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ ПРОДОВОЛЬЧОМУ РИНКУ	5
1.1. Частка основних видів української продукції на світових ринках.....	5
1.2. Країни-партнери в аграрному експорті та важливість для них постачань з України	14
1.3. Внесок України в забезпечення світової продовольчої безпеки	19
Розділ 2. ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА ГЛОБАЛЬНУ ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ	27
2.1. Реакція міжнародних ринків продовольства в умовах війни	27
2.2. Використання Росією продовольства як зброї та спроби витіснення України з ринків Африки та Азії.....	33
2.3. Вплив війни на світову систему продовольства та посилення голоду у світі	40
Розділ 3. ЗУСИЛЛЯ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНОГО СПІВТОВАРИСТВА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	47
3.1. Зусилля щодо відновлення експортних ланцюгів постачання та міжнародна допомога	47
3.2. Посилення конкуренції на ринку ЄС для вітчизняного аграрного сектору в 2023 році	52
3.3. Участь міжнародних організацій у забезпеченні стійкості сільського господарства та продовольчої системи у світі	58
ВИСНОВКИ	69
ДОДАТКИ	72
<i>Додаток 1.</i> Експорт окремої сільгосппродукції та місце України у світовому рейтингу експортерів	72
<i>Додаток 2.</i> Вплив РФ на продовольчу безпеку країн світу	75
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	80

ВСТУП

За останні кілька десятиліть український аграрний сектор трансформувався в один із провідних в економіці країни, набув вагомого статусу на міжнародній арені, що дало змогу Україні відігравати важливу роль на світовому ринку продовольства та впевнено увійти в коло гарантів глобальної продовольчої безпеки.

Повномасштабна війна РФ проти України призвела до трагічних наслідків, зокрема унеможливила ведення сільського господарства в районах, де тривають бойові дії, на тимчасово окупованих територіях, суттєво ускладнила роботу працівників агросектору на забруднених мінами та боєприпасами територіях, що завдало великої шкоди та відчутних збитків галузі. Значні втрати були пов'язані з підривом РФ Каховської дамби, обстрілами сільськогосподарської та портової інфраструктури. Далися взнаки також знищення, незаконне вилучення або продажі сільгосппродукції, сільгосптехніки, інших матеріально-технічних ресурсів, затримки в постачанні товарів, блокада РФ судноплавства в Азово-Чорноморському басейні. Усе це призвело до зменшення обсягів агропродукції, яку Україна могла би постачати для задоволення потреб у продовольстві населення планети, чисельність якого постійно зростає.

Агресивні деструктивні дії РФ загрожують не лише нашій країні, вони спричинили численні проблеми для держав і регіонів, як близьких, так і віддалених від України географічно. Війна призвела до порушення налагоджених ланцюгів постачання української сільгосппродукції на світовий продовольчий ринок, спровокувавши загострення конкуренції на європейському продовольчому ринку. Унаслідок збоїв у функціонуванні глобальної системи продовольства, нестачі харчів і неможливості їх отримання через зростання цін на продовольство перед цілими регіонами, зокрема Африки та Азії, постали серйозні виклики продовольчої безпеці, навіть загроза голоду. Через це могли і ще можуть спалахнути соціальні бунти, в окремих країнах може виникнути політична нестабільність, врешті зростуть міграційні потоки до більш розвинутих держав, з чим світ уже мав досвід зіткнутися не так уже й давно.

Очевидно, що РФ використовує продовольство як зброю і змушує залежні від постачання продовольства країни йти на сумнівні угоди з агресором. Російська пропаганда також просуває наратив про те, що продовольчу кризу провокують західні санкції проти РФ, а не власне російська агресія проти України та її наслідки.

У пропонованій аналітичній доповіді окрема увага зосереджена на зусиллях України та міжнародного співтовариства, завдяки яким удалося зберегти агросектор країни, не допустити повного усунення нашої держави зі світового ринку аграрної

продукції. Підкреслено, що за тяжких умов воєнного стану Україна разом з міжнародними партнерами намагається забезпечити стійкість та подальший розвиток сільськогосподарського виробництва, гарантувати свій внесок у забезпечення продовольчої безпеки і своєї, і світу. Ця робота продовжується навіть попри те, що російська воєнна агресія, яка триває, перешкоджає цьому й водночас віддаляє перспективи успішного розвитку сільського господарства в Україні та світі, а подолання такої світової проблеми як голод – і поготів.

Безумовно, світ потребує скорішого завершення брутальної війни РФ проти України. Лише це дасть можливість гарантувати стабільне, безперешкодне та безпечне виробництво й постачання продовольства на світовий ринок, а також відновити стійкість світової продовольчої системи.

Розділ 1

РОЛЬ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ ПРОДОВОЛЬЧОМУ РИНКУ

1.1. Частка основних видів української продукції на світових ринках

Україна за останні десятиліття стала великою аграрною державою. Відсутність обмежень у формуванні агропромислових підприємств¹, державна підтримка та залучення інвестицій дали можливість забезпечити концентрацію земельного фонду і зростання продуктивності, унаслідок чого вдалося збільшити виробництво основних видів продовольства й технічних культур. Концентрація виробництва й розвиток інфраструктури зберігання, логістики, харчової та переробної промисловості належать до значущих драйверів розвитку Української держави. Висока рентабельність сільського господарства забезпечила Україні можливість співпрацювати з міжнародними транснаціональними компаніями, які спеціалізуються на торгівлі аграрною продукцією на світових ринках. Поряд із становленням українських експортерів це сприяло ще більшій концентрації виробництва та зростанню експортного потенціалу сільського господарства України. Таким чином, *наша держава перетворилась на одного з гарантів світової продовольчої безпеки, провідного експортера різних сільськогосподарських товарів.*

Те, що Росія 24 лютого 2022 р. розпочала проти України повномасштабну війну, спричинило, серед іншого, занепокоєння світової спільноти станом глобальної продовольчої безпеки. Побоювання ґрунтувалися на тому, що Україна вже традиційно відігравала важливу роль у забезпеченні постачань на світові ринки окремих сільськогосподарських та продовольчих товарів, насамперед зернових, олій та олійних культур, а порушення ланцюгів постачання української продукції, що виникли через війну, негативно вплинуть на продовольчу безпеку у світі.

Основними видами товарної продукції, які мають значення у глобальному експорті, є продукти рослинництва – це наймасовіший вид сільськогосподарського експорту з найнижчою доданою вартістю, і саме тут наша держава посідала високі позиції. Через це після початку повномасштабної війни світові ціни на окремі сільськогосподарські товари почали зростати, а їх подальша динаміка значною мірою залежала від новин з України.

---

¹ За даними Мінагрополітики, в Україні малі виробники виготовляють близько 10 % усього обсягу агротоварів, середні – 65 %, великі – 25 %.

У табл. 1.1 наведено дані щодо основних експортних агрокультур України, вказано місце серед глобальних виробників та експортерів і частка у світовому виробництві.

Таблиця 1.1. Експорт продукції сільського господарства України в 2021/2022 маркетинговому році

Продукт	Виробництво			Експорт		
	Обсяг виробництва (1000 м/т)	Місце серед світових виробників	Частка у світовому виробництві, %	Експорт (1000 м/т)	Місце серед світових експортерів	Частка у світовому експорті, %
Кукурудза	41900	6	3,5	23000	4	12
Пшениця	33000	7	4,3	19000	5	9
Соняшник	17500	1	30,6	75	9	3
Ячмінь	9000	4	6,8	5800	3	17
Соняшникова олія	5676	2	30,6	4950	1	46
Соняшниковий шрот	5452	2	27,5	4100	1	54

Джерело: Міністерство сільського господарства США².

Зауважимо, що у зв'язку з нападом РФ на Україну й тимчасовою окупацією близько 20 % території нашої держави виробництво та експорт вищезначених товарних позицій протягом 2022–2024 рр. зазнали суттєвих змін.

Великими проблемами залишаються вимушено покинуті через війну сільгоспугіддя, викрадення російськими загарбниками з тимчасово окупованих територій українських продовольчих ресурсів, які РФ або незаконно експортує, або використовує іншим чином. Так, за оцінками NASA, на тимчасово окупованих українських територіях у 2022–2023 рр. тільки пшениці та соняшнику було зібрано понад 15,4 млн т. У 2023 р. через війну було покинуто приблизно 7 % від усіх сільськогосподарських угідь в Україні, а це означає, що втрачено урожай зернових та олійних культур на 2 млрд дол. США, яким можна було би прогодувати понад 25 млн людей протягом року³.

Зазначимо, що в 2023 р. серед усіх товарних позицій, які відповідно до чотиризначної класифікації Гармонізованої системи опису та кодування товарів

² Ukraine Agricultural Production and Trade. April 2022. URL: <https://fas.usda.gov/sites/default/files/2022-04/Ukraine-Factsheet-April2022.pdf>

³ Farming Amidst a War: Satellite Data Reveals Productive Yet Challenging Season for Ukraine. URL: <https://nasaharvest.org/news/farming-amidst-war-satellite-data-reveals-productive-yet-challenging-season-ukraine>

належать до сільськогосподарського експорту, Україна експортувала практично всі товари, проте з різним рівнем частки своєї присутності на світових ринках.

Розглянемо частку основних видів української продукції у світовому експорті докладніше. Задля цього українську сільськогосподарську та продовольчу продукцію варто розподілити на *три групи*: зернові культури; олія, залишки й відходи олійно-жирової промисловості та олійні культури; інша сільськогосподарська продукція.

Зернові культури

До початку повномасштабної війни Україна була одним із провідних світових експортерів зернових у світі. Наприклад, за підсумками 2021 р., Україна була четвертим світовим експортером зернових у світі з часткою 8 %. При цьому більшими були частки у США (19,8 %), Аргентини (8,8 %) та Індії (8,1 %). За підсумками 2023 р. – першого повного року повномасштабної війни, Україну випередили в експорті пшениці Бразилія, Австралія, РФ, Канада, відтак частка нашої країни у світовому експорті зернових скоротилась до 5,1 %. Україна посіла дев'яте місце за вартісними обсягами експорту зернових у світі.

Якщо розглядати експорт зернових детальніше, то слушно виокремити провідні зернові культури – пшеницю та кукурудзу. Ці дві товарні позиції, за підсумками 2023 р., входять до трійки основних товарів експорту України та значною мірою впливають на надходження валюти в країну.

За експортом *пшениці* в 2021 р. Україна була п'ятим за вартісним обсягом експортером у світі з часткою, яка становила 8,9 % (за фізичним обсягом: частка – 10 %, п'яте місце). У 2023 р. сталося скорочення експорту пшениці, унаслідок чого частка України у світовому експорті зменшилася до 5 %, через це Україна перемістилася на шосте місце (за фізичним обсягом: частка – 8,4 %, п'яте місце). Загалом обсяг експорту пшениці зменшився майже на 20 %: із 20,1 млн т – у 2021 р. до 16,2 млн т – у 2023 р. (*додаток 1, рис. 1*).

Виробництво пшениці – основної експортної культури – протягом двох років війни скоротилося на третину і стабілізувалося на рівні 21-22 млн т. Це пояснюється скороченням площ під цією зерновою культурою унаслідок тимчасової окупації східних та південно-східних територій у Харківській, Луганській, Донецькій, Запорізькій та Херсонській областях. Великою проблемою є заміновані території на півночі України й території, виведені із сільськогосподарського обігу через воєнні дії. Одночасно РФ наростила виробництво пшениці із 70 до 90 млн т⁴. Це стало можливим також завдяки викраданню виробленої в Україні пшениці та використанню українських сільгоспугідь для нарощування країною-агресоркою власного виробництва.

Важливим чинником є сезонність продажу української пшениці, що пов'язано з природно-кліматичними умовами вирощування цієї культури в північній і південній

⁴ Grain: World Markets and Trade. URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/grain.pdf>

півкулях, і це дозволяє пом'якшувати конкуренцію з основними виробниками пшениці, такими як Бразилія, Аргентина, ПАР, Австралія. Особливістю експорту цієї зернової культури є тотальне переважання в його структурі м'яких сортів пшениці, які мають вищу врожайність, але гірші споживчі якості. Озима пшениця в основному використовується для виробництва борошна, у хлібопекарській промисловості та для виробництва кормів. Середня врожайність озимої пшениці в Україні становить 4,5 т/га, що нижче, ніж у країнах Європейського Союзу, де цей показник становить 5 т/га.

Масовою експортною культурою України є *кукурудза*, що за фізичними обсягами посідає перше місце серед інших сільськогосподарських культур. У світовій практиці зерно кукурудзи використовують у виробництві кормів, борошна, крупи, пластівців, крохмалю, сиропу, глюкози, спирту тощо. В Україні добре розвинений повний комплекс вирощування кукурудзи на високотехнологічній основі. Так, у 2021 р. урожай кукурудзи становив 41,9 млн т⁵, але після російського воєнного вторгнення цей показник скоротився до 26,2 млн т⁶ через те, що значні площі, які відводилися під кукурудзу, опинилися в межах тимчасово окупованих територій України. Проте в 2023 р., за сприятливих погодних умов, він перевищив 31 млн т⁷.

Щодо експорту кукурудзи, то в 2021 р. він становив 24,7 млн т. Проте в 2022 р. обсяги експорту практично були ідентичними із рівнем врожаю і становили майже 25,2 млн т. Це сталося тому, що, крім зібраної кукурудзи, Україна експортувала й накопичені запаси. Частково така тенденція спостерігалася 2023 р., коли Україна експортувала 26,4 млн т кукурудзи (*додаток 1, рис. 2*).

Україна стабільно посідає провідні місця в рейтингу основних продавців насіння кукурудзи на світовому ринку. Так, 2021 р. за вартісними обсягами Україна була третім світовим експортером кукурудзи з часткою 11,4 % (за фізичним обсягом: частка – орієнтовно 12,7 %, третє місце). За підсумками 2023 р., частка України скоротилася до 9,4 %, при цьому країна була четвертим експортером кукурудзи у світі (за фізичним обсягом: частка – 13,4 %, третє місце).

Крім того, в Україні на елеваторах зберігаються відносно значні перехідні залишки кукурудзи. За оцінками, їх обсяг становить приблизно 5 млн т⁸. Це пов'язано з ускладненою логістикою через військові дії РФ у Чорноморському басейні та проблемами транзиту через Польщу, що скоротило перевалку через порти Балтійського моря. Впливає на це і значна волатильність світових ринкових цін на кукурудзу.

⁵ Валовий збір українських зернових у 2021 році зріс більш ніж на 30 % – Держстат. URL: <https://www.apk-inform.com/uk/news/1525273>

⁶ Держстат України фіналізував результати врожаю – 2022. URL: <https://www.apk-inform.com/uk/news/1534603>

⁷ Остаточний підсумок врожаю – 2023: історичні рекорди та структурні зміни. URL: <https://forbes.ua/news/ostatochniy-pidsumok-vrozhayu-2023-istorichni-rekordi-ta-strukturni-zmini-23042024-20725>

⁸ Аналітики USDA оновили прогнози щодо перехідних залишків кукурудзи та пшениці у світі. URL: <https://superagronom.com/news/18471-analitiki-usda-onovili-prognozi-schodo-perehidnih-zalishkiv-kukurudzi-ta-pshenitsi-u-sviti>

Урожайність кукурудзи в Україні наразі становить орієнтовно 8–10 т/га і може бути суттєво більшою, що відкриватиме додаткові нові можливості не тільки в експорті зерна кукурудзи, а також насінневого матеріалу та продуктів переробки цієї сільськогосподарської культури.

Важливою експортною культурою є *ячмінь*, у його вирощуванні Україна посідає шосте місце у світі із щорічним виробництвом, яке до вторгнення РФ перебувало на рівні 8–9 млн т. Під час повномасштабного вторгнення виробництво ячменю скоротилось до майже 6 млн т. Частка України у світовому експорті ячменю в 2021 р. у вартісному вимірі становила 11,8 %, завдяки чому Україна була третім світовим експортером цієї товарної позиції (за фізичним обсягом: частка – 12,9 %, третє місце). За підсумками 2023 р., частка України в експорті ячменю скоротилася до 3,5 %, і наша країна, відповідно, стала восьмим світовим експортером цієї товарної позиції (за фізичним обсягом: частка – орієнтовно 5,9 %, восьме місце). Отже, фізичні обсяги експорту українського ячменю за час широкомасштабного вторгнення РФ скоротився приблизно на 62 %: із майже 5,7 млн т – у 2021 р. до близько 2,2 млн т – у 2023 р.

Олія, залишки й відходи олійно-жирової промисловості та олійні культури

У загальному світовому експорті олій та жирів Україна, за підсумками 2021 р., була четвертим експортером у світі із часткою 4,7 %. Повномасштабна війна вплинула на позиції України у світовому експорті цієї продукції, призвівши, за підсумками 2023 р., до шостого місця серед світових експортерів через скорочення постачань та зменшення їхньої частки у світовому експорті до 3,9 %. У світовому експорті олій приблизно третина припадає на пальмову олію (частка в експорті олій у 2023 р. становила 29,5 %). Другою позицією серед олій у 2023 р. була соняшникова олія з часткою 12 %, а третьою – ріпакова олія з часткою 10 %. Варто зазначити, що на місце нашої країни в рейтингу вплинули постачання соняшникової олії, яка, за підсумками 2023 р., входить до трійки провідних експортних товарів України.

Серед олійних культур ключове місце в аграрному експорті України посідає *насіння соняшнику*. Його виробництво в 2021/2022 маркетинговому році сягнуло 17,5 млн т. Щорічно Україна виробляє орієнтовно одну третину насіння соняшнику у світі та постачає на світові ринки соняшкову олію, на яку припадає більше половини світового експорту.

Через зміни нормативного регулювання на початку XXI ст. різко скоротився експорт насіння, а олійно-жирова галузь почала активно розвиватись. Експорт насіння соняшнику становить незначну частку від загального виробництва, тоді як соняшникова олія посідає перше місце в експорті вказаного продукту у світі із часткою понад 56 %. Виробництво соняшникової олії характеризується високим рівнем концентрації, а провідними експортерами цього товару є компанії «Кернел», «Бунге», МХП й ін. У 2021 р. експорт соняшникової олії з України оцінювався у

6,4 млрд дол. США і мав важливе значення для економіки загалом, у т. ч. з точки зору забезпечення надходження валютної виручки.

Попри зростання вартісного обсягу експорту соняшникової олії на 20 %, частка України в 2021 р. зменшилася до 37,2 % (за фізичним обсягом: частка – 41,7 %). Суттєве обмеження можливості експортувати свою продукцію зменшило частку України у світовому експорті соняшникової олії в 2023 р. до 28,5 % (за фізичним обсягом: частка – 37,3 %). Що стосується інших олій, то частка України у їх загальносвітовому експорті була значно нижчою (табл. 1.2).

Таблиця 1.2. Частка експорту з України окремих видів олій та жирів у світовому експорті протягом 2021 та 2023 рр. (у вартісному вимірі)

Позиція	2021 р.		2023 р.	
	Частка, %	Місце серед експортерів	Частка, %	Місце серед експортерів
Соняшникова олія	37,2	1	28,5	1
Жир свинячий та свійської птиці	1,2	13	2,3	12
Ріпакова олія	1,8	12	2,2	10
Соєва олія	1,7	10	2,2	10

Джерело: Міжнародний центр торгівлі.

Стійкий попит на світових ринках на залишки та відходи олійно-жирової промисловості, такі як соняшникова макуха (шрот), уможливило в 2023 р. одночасно з експортом олії експортувати понад 3,9 млн т цього товару, що є вкрай важливим при виготовленні кормів для тваринництва. Частка України у світовому експорті цієї товарної позиції в 2023 р. становила 31,3 % у вартісному обсязі (у фізичному – близько 40,5 %), що дозволило зберегти позицію світового лідера як у вартісному, так і фізичному обсягах експорту.

Якщо серед країн – експортерів олій в Україні є чітка спеціалізація щодо соняшникової олії, то стосовно олійних культур представництво України на світових ринках диверсифіковане більшою мірою – наша країна посідає вагомі позиції в експорті насіння соняшнику та ріпаку, соєвих бобів.

Зокрема, у 2021 р. Україна була дев'ятнадцятим експортером насіння соняшнику у світі із часткою 0,8 % (за фізичним обсягом: частка – 1,6 %, тринадцяте місце). Проте в 2023 р. ситуація стрімко змінилася: Україна суттєво наростила обсяги експорту цієї товарної позиції, а частка зросла до 5,3 %, що зробило країну п'ятим світовим експортером насіння соняшнику (за фізичним обсягом: частка – орієнтовно 13 %, третє місце).

За підсумками 2021 р., Україна була третім світовим експортером *насіння ріпаку* із часткою у світовому експорті 11,5 % у вартісному вимірі (за фізичним обсягом: частка – орієнтовно 11,8 %, третє місце). Після початку повномасштабної війни експорт насіння ріпаку скоротився, а, за підсумком 2023 р., частка України у світовому експорті цієї позиції знизилася до 7,7 %, що дозволило Україні бути четвертим експортером насіння ріпаку у світі (за фізичним обсягом: частка – орієнтовно 12 %, третє місце).

Ще однією товарною позицією з олійних культур, за якою Україна входить до списку основних експортерів, є *соєві боби*. У 2021 р. Україна була сьомим експортером соєвих бобів із часткою 0,8 % (за фізичним обсягом: частка – орієнтовно 0,7 %, сьоме місце). У 2023 р. частка України зросла до 1,4 %, що дозволило бути п'ятим експортером соєвих бобів у світі (за фізичним обсягом: частка – 2 %, п'яте місце).

Загалом Україна має високий експортний потенціал та можливості розвитку експорту насіння зернових та олійних культур для сівби з високою доданою вартістю. Як свідчать дані Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», у 2023 р. збільшилися обсяги експорту за цим напрямком завдяки додатковим можливостям розвитку вітчизняного насінництва, зокрема відбулося:

- нарощування виробництва насіння в Україні через втрату частини логістичних каналів постачання насіння з-за кордону;
- збільшення виробництва на власних потужностях вітчизняних насінневих заводів, у т. ч. й великих іноземних компаній в Україні
- визнання Європарламентом у 2020 р. української системи сертифікації насіння еквівалентною вимогам ЄС.

Довідково. У 2023 р. обсяг експорту насінневої кукурудзи українського виробництва збільшився до 42,5 тис. т. Водночас було експортовано 136 т насіння проса, 210 т насіння жита, 331 т насіння соняшнику, 893 т сої⁹.

Беручи до уваги результати експортної діяльності у передвоєнному 2021 р. та 2023 р., можна дійти висновку, що частки експорту (фізичні та вартісні) українських зернових, соняшnikової олії та соняшnikової макухи (шроту) зменшилися, за винятком експорту фізичних обсягів кукурудзи. Водночас українські експортери вимушені були дещо наростити експорт олійних культур – насіння соняшnikу, соєвих бобів та ріпаку¹⁰, що трансформувалось у деяке збільшення їхніх часток на світовому ринку.

⁹ Гусарова А. Вітчизняні виробники за 2023 рік наростили експорт насіння зернових та олійних культур – експерт. 2024. 12 лют. URL: <https://superagronom.com/news/18482-vitchiznyani-virobniki-za-2023-rik-narostili-eksport-nasinnya-zernovih-ta-oliynih-kultur--ekspert>

¹⁰ У 2023 р. фізичний обсяг експорту ріпаку зріс при зменшенні обсягу його вартості порівняно з 2021 р.

На обсяг експорту зернових культур серйозно вплинуло зменшення їхніх площ збирання та, відповідно, обсягів виробництва. Натомість обсяг експорту олійних культур (ріпаку та сої) збільшився за рахунок розширення посівних площ під ними та більшого врожаю. Обсяг експорту насіння соняшнику суттєво зріс¹¹, незважаючи на скорочення площ збирання, передусім з огляду на падіння обсягів його переробки та збільшення запасів у 2022 р.¹² (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Зміна площ збирання сільськогосподарських культур у 2023 р. проти 2021 р., тис. га
Джерело: Держстат.

Інша сільськогосподарська продукція

Що стосується інших, крім зернових, олій і олійних культур, сільськогосподарських та продовольчих товарів, то за цією групою частка України у світовому експорті була порівняно незначною.

У 2023 р. Україна була п'ятим світовим експортером меду за вартісним показником із часткою 5,7 % (за фізичними обсягом: частка – 7,9 %, четверте місце), на противагу 2021 р., коли частка була 5,3 % (за фізичним обсягом: частка – 7,7 %, четверте місце). При цьому Україна була основним постачальником меду до Євросоюзу, ураховуючи також і внутрішню торгівлю між країнами ЄС, із часткою 12,5 %.

Серед сільськогосподарських позицій у світовому експорті можна виокремити матеріали рослинного походження, яйця птиці без шкаралупи та ячні жовтки, а ще плоди та горіхи.

Крім того, серед іншої експортної номенклатури товарів України активно набирає темпи продукція садівництва та ягідництва, основою чого є збільшення

¹¹ Порівняно з 2022 р. обсяг експорту насіння соняшнику зменшився майже на третину.

¹² Обсяг експорту ріпаку в натуральному виразі зменшився з 3,1 млн т – у 2022 р. до 3 млн т – у 2023 р., соняшнику – з 2,8 млн т до 0,8 млн т відповідно, а сої, навпаки, зріс на 1,5 млн т – до показника 3,5 млн т.

обсягів їхнього виробництва. Завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам Центральної України та Поділля були створені, за підтримки держави, промислові сади і ягідники та система зберігання й логістики садівництва та ягідництва, що дає змогу незалежно від пори року постачати свіжу високоякісну продукцію як всередині країни, так і на експорт. За даними Держстату України, у 2022 р. вироблено 2,25 млн т плодово-ягідної продукції, що засвідчувало зростання її виробництва у країні на 10 % порівняно з 2021 р. Проте через широкомасштабне вторгнення РФ понад 50 % виготовленої для експорту продукції не було вивезено за кордон, що пов'язано з порушенням логістичних ланцюгів, неповерненням ПДВ експортерам, відсутністю якісної упаковки¹³.

Важливим сегментом аграрного експорту є *продукція харчової та переробної промисловості*. Серед основних експортних галузей – кондитерська, цукрова, м'ясо-молочна, хоча порівняно з експортом інших сільськогосподарських товарів у цьому сегменті Україна не так широко представлена у світі, за винятком експорту продукції птахівництва, вершкового масла та цукру.

Довідково. До початку повномасштабної війни частка продукції тваринного походження у структурі аграрного експорту становила 3,7 %, а її вартісні обсяги дорівнювали 0,55 млрд дол. США. Серед основних видів аграрного експорту тваринного походження були м'ясо птиці, яловичина, свинина, велика рогата худоба (ВРХ), курячі яйця та яечний порошок, молокопродукти, прісноводна риба¹⁴.

Україна, за підсумками 2023 р., стала десятим світовим експортером м'яса та їстівних субпродуктів свійської птиці з часткою 2,3 % (у 2021 р. частка становила 2,4 %). За постачанням цієї продукції до ЄС Україна була сьомим імпортером, проте найбільшим зовнішнім постачальником. Продукти тваринництва експортуються 280 суб'єктами господарювання. Частка малих та середніх підприємств (МСП) у структурі експорту аграрної тваринницької продукції становить 26,2 %. Цей напрям є найбільш перспективним, зважаючи на високий рівень розвитку виробництва кормів. Однак війна в Україні скоротила експорт цих видів продукції.

Загалом, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, Україна зберігає провідні позиції у світовому експорті окремих сільськогосподарських та харчових товарів за підсумками 2023 р. (додаток 1, табл. 1).

¹³ Урожай плодово-ягідних культур в Україні 2021 року став одним з найвищих – втім, вдалось експортувати лише 50%. URL: <https://landlord.ua/news/urozhai-plodivo-iahidnykh-kultur-v-ukraini-2021-roku-stav-odnym-z-naivyšchychk-vtim-vdalos-eksportuvaty-lyshe-50/>

¹⁴ Українське тваринництво: географія продажів, імпортери, обсяг експорту та виробництва. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/1166-ukrayinske-tvarinnitstvo-geografiya-prodajiv-importeri-obsyag-eksportu-ta-virobnitstva>

Таким чином, попри повномасштабну війну, що триває, Україна не лише зберігає свою присутність на глобальних ринках сільськогосподарських товарів, а й продовжує відігравати на них доволі значну роль.

1.2. Країни-партнери в аграрному експорті та важливість для них постачань з України

Під час війни відбулися зміни у географічній структурі українського експорту продовольства та іншої сільськогосподарської продукції. На тлі зменшення вартісних обсягів експорту Євросоюз для України став найбільшим ринком збуту цієї продукції. Частка ЄС в загальному експорті цієї продукції розширилася: з 28 % – у 2021 р. до 57 % – у 2023 р. Поза межами ЄС другим експортним ринком залишається Китай, ринок якого знизився: з 15 % – у 2021 р. до 10 % – у 2023 р. Третє місце посів турецький ринок, частка якого збільшилася з 5 до 9 % відповідно. Кардинальних змін також зазнали ринки країн Азії (без Китаю і Туреччини), Африки та СНД: частка українського експорту до них суттєво зменшилася, особливо до країн Азійського регіону (без урахування показників експорту до Китаю та Туреччини) (рис. 1.2).

Довідково. За підсумками 2023 р. Україна експортувала продовольства та іншої сільгосппродукції (1–24 груп згідно з УКТЗЕД) на суму 22,0 млрд дол. США. Цей показник на 21 % менше від рекорду 2021 р., тоді він становив 27,7 млрд дол. США. Водночас у товарній структурі експорту найбільше припадало на постачання за кордон зернових культур (38 %); жирів та олій; готових харчових жирів; восків (26 %) та насіння і плодів олійних рослин (13 %).

Рис. 1.2. Географічна структура експорту (у вартісному вимірі)

Джерело: Міжнародний центр торгівлі.

Згідно з розрахунками, зменшилася експортна виручка в розрізі основних експортних ринків, за винятком ЄС та Туреччини, які збільшили закупівлі до 12,5 (на

майже 63 % проти 2021 р.) та 2 млрд дол. США (на 36 %) відповідно. Крім того, важливо зазначити, що у 2023 р. продовжилася тенденція домінування країн ЄС як основного ринку збуту для українських продовольства та інших сільгосптоварів.

Довідково. Щодо зростання обсягів імпорту сільськогосподарської продукції з України до ЄС варто зазначити, що у 2023 р. фізичні обсяги українського експорту цієї продукції (1–24 груп УКТЗЕД) до ЄС збільшилися проти 2022 р. на 19 % – до 37,9 млн т, але у грошовому вимірі зафіксовано зменшення обсягів експорту на майже 4 %. При цьому в 2022 р. проти 2021 р. обсяги експорту до ЄС у натуральному вимірі зросли більше ніж удвічі, а вартісні показники експорту – у 1,7 раза.

У 2023 р. найбільше української продукції з-поміж країн ЄС закупили такі: Румунія – на суму майже 2,9 млрд дол. США; Іспанія – на 1,8 млрд дол. США; Нідерланди – на 1,3 млрд дол. США; Італія – на 1 млрд дол. США; Німеччина – на 0,9 млрд дол. США; Угорщина – на 0,5 млрд дол. США.

Показово, що для деяких країн ЄС (наприклад, Болгарії, Польщі, Румунії та ін.) імпорт агропродукції з України разом з викликами, унаслідок яких були запроваджені не завжди обґрунтовані заборони та обмеження для їхнього агросектору, створив і можливості для національних економік, зокрема за рахунок нарощування власного аграрного експорту, у т. ч. й до країн Африки та Азії, а також транзиту й переробки тощо.

Варто зазначити, що заборони сусідніми країнами ЄС імпорту окремих видів сільськогосподарської продукції та блокування пунктів пропуску на західному кордоні мали серйозні наслідки для українського експорту, що зумовили необхідність пошуку інших маршрутів експорту та призвели до втрат валютної виручки.

Інші країни-партнери в експорті також користуються можливостями взаємовигідної співпраці в цій царині. Зокрема, *Туреччина* стала своєрідним перевантажувальним й переробним хабом для продукції походженням з України.

У *табл. 1.3* представлено головних імпортерів традиційно ключових товарів вітчизняного аграрного експорту (зернових культур, соняшникової олії, різних олійних культур й соняшникової макухи (шроту)), які репрезентують основні регіони – партнери України в експорті.

Безсумнівно, розв'язана РФ війна завдала серйозного удару аграрному експорту України, зашкодила продовольчій безпеці багатьох країн, особливо Глобального Півдня, оскільки російські агресори заблокували морські шляхи, через які експортувалася переважна більшість українських товарів. Таким чином, відбулося неприховане, умисне та брутальне втручання РФ у функціонування світової продовольчої системи, яке позбавило країни вільного вибору постачальника.

Таблиця 1.3. **Обсяг агроекспорту України в розрізі основних товарів та ринків протягом 2021 та 2023 рр., млрд дол. США**

Продукція	Роки	Обсяг	Основні ринки		
			ЄС	КНР	Індія
Усього товарів 1–24 груп з УКТЗЕД:	2021	27,7	ЄС – 7,7	КНР – 4,3	Індія – 2
	2023	22	ЄС – 12,5	КНР – 2,2	Туреччина – 2
Соняшникова олія	2021	6,4	Індія – 1,9	ЄС – 1,9	КНР – 0,9
	2023	5,0	Румунія – 1	Туреччина – 0,8	КНР – 0,5
Кукурудза	2021	5,9	КНР – 1,9	ЄС – 1,8	Єгипет – 0,5
	2023	5	ЄС – 2,9	КНР – 1,1	Єгипет – 0,5
Пшениця	2021	5,1	Єгипет – 0,9	Індонезія – 0,7	Туреччина – 0,4
	2023	2,9	ЄС – 1,5	Туреччина – 0,4	Єгипет – 0,2
Рапс	2021	1,7	ЄС – 1,1	Пакистан – 0,2	Велика Британія – 0,2
	2023	1,2	ЄС – 1,1	Туреччина – 0,02	Велика Британія – 0,02
Ячмінь	2021	1,3	Китай – 0,7	Туреччина – 0,2	Саудівська Аравія – 0,1
	2023	0,4	ЄС – 0,2	Туреччина – 0,08	Китай – 0,07
Соняшникова макуха (шрот)	2021	1,2	КНР – 0,6	ЄС – 0,3	Білорусь – 0,1
	2023	0,9	ЄС – 0,4	КНР – 0,3	Туреччина – 0,04

Джерело: Міжнародний центр торгівлі.

Попри всі негаразди Україні, за потужної підтримки партнерів, вдалося налагодити роботу ланцюгів постачання товарів на світові ринки, у т. ч. завдяки ініціативі «Шляхи солідарності», Чорноморській зерновій ініціативі (ЧЗІ), гуманітарній програмі «Зерно з України», «зерновому коридору»¹⁵, який став можливим завдяки зусиллям України щодо захисту маршрутів експорту від російського втручання. Так наша держава збільшувала обсяги експорту пшениці, ячменю, кукурудзи, ріпаку, соняшнику, сої, соняшникової олії, соєвої олії, макухи та шроту (додаток 1, рис. 3) і наразі експортує сільгосппродукцію на рівні, що навіть перевищує довоєнний¹⁶.

Війна змінила географічну структуру експорту деяких продуктів. Зокрема, у торгівлі українською пшеницею, яка є одним із найбільш чутливих

¹⁵ Детальна інформація щодо ініціатив та програм представлена у підрозділі 3.1 цієї аналітичної доповіді.

¹⁶ Звіт Мінагрополітики (березень 2022 р. – травень 2024 р.). URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/PDF/>

сільськогосподарських товарів для багатьох країн, відбулися певні зміни. Збої у роботі судноплавних маршрутів Азово-Чорноморського басейну призвели до того, що український експорт більше спрямовується до ЄС, а менше – до таких регіонів, як Азія та Африка. У 2021 р. на ринок ЄС припадало 2 % (376 тис. т) від загального обсягу українського експорту пшениці, але відтоді частка ринку ЄС різко зросла: із 38 % (4,3 млн т) – у 2022 р. до 51 % (8,3 млн т) – у 2023 р. Хоча фізичні обсяги експорту пшениці до країн Азії суттєво впали з 11,7 млн т – у 2021 р. до майже 6 млн т – у 2023 р. (або у майже удвічі), частка експорту до них пшениці залишається приблизно на одному й тому ж рівні. Найбільшого впливу війни щодо постачання української пшениці зазнали країни Африканського континенту. Їхня частка в українському експорті за той самий період поступово зменшувалася: із 39 % від загального експорту України – у 2021 р. до 11 % – у 2023 р., а фізичний обсяг постачання пшениці з України доволі стрімко скоротився із 7,7 до 1,8 млн т у 2021 та 2023 рр. відповідно (рис. 1.3).

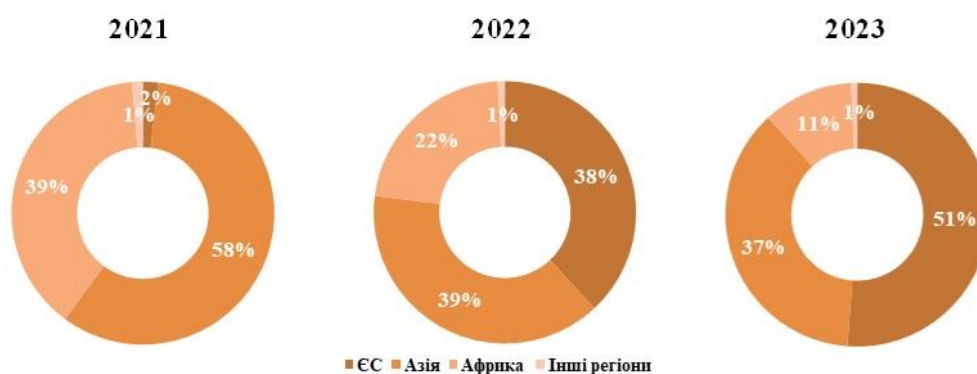

Рис. 1.3. Фізичні обсяги експорту пшениці Україною за регіонами протягом 2021–2023 рр., %

Джерело: розраховано авторами з використанням даних Міжнародного центру торгівлі.

Ще однією із важливих сільськогосподарських культур для країн світу є кукурудза. Війна також наклала свій відбиток на експорт кукурудзи до ЄС (рис. 1.4). Близько 58 % (15,2 млн т) загального експорту кукурудзи з України пішло на ринок ЄС у 2023 р., порівняно з 30 % (7,5 млн т) – у 2021 р. Експорт кукурудзи до країн Азії, серед яких головним імпортером цього товару залишається Китай, упав з 53 % (13 млн т) від загального експорту в 2021 р. до 27 % (7,2 млн т) – у 2023 р. Експорт кукурудзи до африканських країн становив 14 % (3,5 млн т) від загального експорту кукурудзи в 2021 р, але в 2022 р. ця частка впала до 9 % (2,2 млн т) і відновилася на рівні 14 % (3,7 млн т) у 2023 р.

Рис. 1.4. Фізичні обсяги експорту кукурудзи Україною за регіонами протягом 2021–2023 рр., %

Джерело: розраховано авторами з використанням даних Міжнародного центру торгівлі.

На прикладі торгівлі пшеницею продемонстровано важливість імпорту української пшениці для країн, які є чистими імпортерами цього стратегічного товару. У передвоєнний рік багато країн Азії та Африки розраховували на імпорт української пшениці, рівень закупівель якої сягав досить значних показників: для Лівану – 74 % від загального його імпорту пшениці з усіх країн світу, Джибуті – 59 %, Пакистану – 54 %, Ефіопії – 45 %, Лівії – 42 %, Тунісу – 33 %, Єгипту – 30 %, Індонезії – 27 %, Ємену – 26 % та ін. Проте в 2023 р. деякі країни (Єгипет, Індонезія, Пакистан, Марокко, Ємен, Саудівська Аравія, Туніс, Ефіопія, Лівія, Філіппіни, Республіка Корея, Кенія, Таїланд, Джибуті, Алжир, Танзанія), здійснюючи пошуки альтернативних джерел імпорту пшениці, зменшили частку її ввезення з України, деякі інші (Туреччина, Бангладеш, Ізраїль, В’єтнам, Шрі-Ланка, Уганда, Малайзія, Кот-д’Івуар), навпаки, дещо розширили імпорт української пшениці, а Ліван майже повністю став покладатися на пшеницю з України (рис. 1.5).

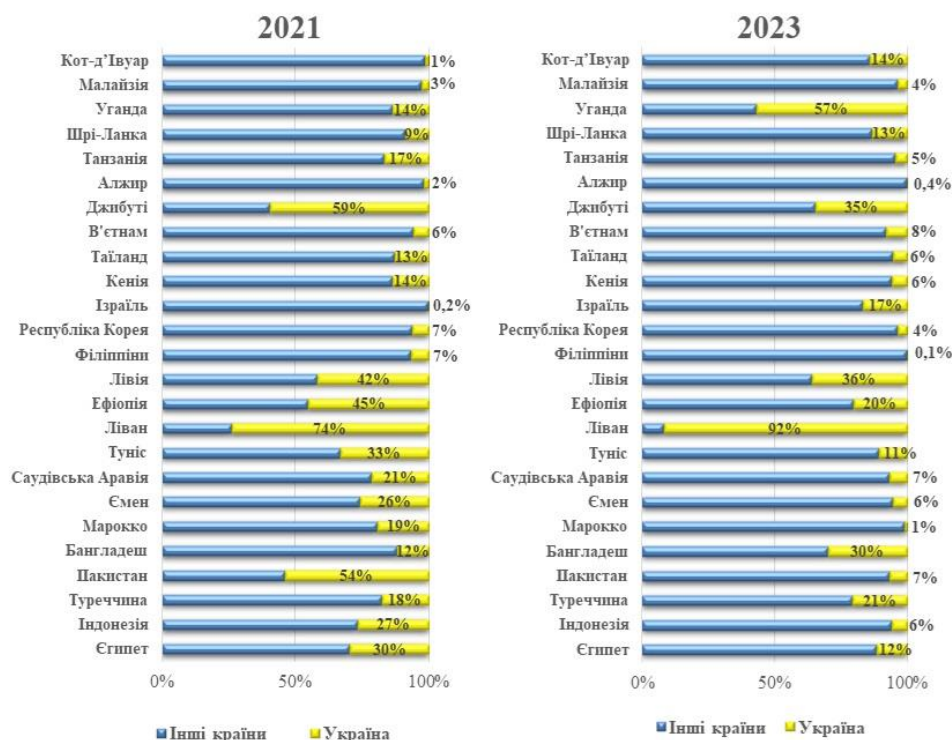

Рис. 1.5. Частка фізичних обсягів імпорту пшениці з України країнами Азії та Африки й решти країн світу в 2021 та 2023 рр.¹⁷

Джерело: розраховано авторами з використанням даних Міжнародного центру торгівлі, Міністерства сільського господарства США та IndexMundi.

Отже, український аграрний експорт є вкрай важливим для світу (насамперед для держав Азії та Африки), забезпечуючи постачання продовольчих товарів, сировини для їх виробництва, зменшуючи їхню продовольчу залежність від інших країн, зокрема РФ, та стабілізуючи світові ціни. Водночас це також дозволяє Україні зберегти й відновити роботу своїх власних галузей агропромислового комплексу та інших пов'язаних з ним галузей, що підтримує зайнятість всередині країни, сприяє збільшенню податкових надходжень до державного бюджету та зміцненню економіки загалом.

1.3. Внесок України в забезпечення світової продовольчої безпеки

Поняття «світова продовольча безпека» з'явилося під час проведення Світового продовольчого саміту в 1996 р. у м. Римі (Італія). Зокрема, Римська декларація про світову продовольчу безпеку передбачає, що «продовольча безпека існує тоді, коли всі люди в будь-який час мають фізичний та економічний доступ до достатньої, безпечної

¹⁷ Частки імпорту пшениці з України та решти країн світу в 2021 р. та 2023 р. розраховані, зважаючи на те, що країни-партнери з Азії та Африки є чистими імпортерами пшениці й переважна більшість обсягів української пшениці в 2021 р. постачалася до них.

та поживної їжі для задоволення своїх дієтичних потреб та харчових уподобань для активного та здорового життя»¹⁸.

Довідково. У Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» передбачено визначення продовольчої безпеки як «захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності»¹⁹. Наразі в Україні проводиться робота щодо підготовки проєкту Стратегії продовольчої безпеки України²⁰.

Світова продовольча безпека продовжує перебувати під пильною увагою міжнародних організацій. У програмному документі ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року», який було прийнято 18 вересня 2015 р., затверджено 17 Цілей сталого розвитку та 169 завдань. Серед Цілей сталого розвитку передбачено Ціль 2. «Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства».

Довідково. З метою сприяння забезпеченню світової продовольчої безпеки також укладена Конвенція про надання продовольчої допомоги (1999)²¹, у 2009 р. прийнята ще одна Римська декларація про світову продовольчу безпеку²².

Глобальним індексом продовольчої безпеки встановлюється рейтинг країн за станом із продовольчою безпекою, який вимірюється за низкою показників: доступність продовольства, його наявність, якість та безпека, а також уразливість до впливу зміни клімату, стану природних ресурсів та адаптації країни до цих ризиків²³.

Для визначення системи продовольчої безпеки варто виділити *чотири рівні за просторовим (територіальним) охопленням*. Перший (найвищий) рівень – глобальний, що передбачає гармонізацію забезпечення населення світу доступу до продуктів харчування. Другий рівень – регіональний, він передбачає забезпечення доступу до продовольства в межах окремих материків, груп країн чи територій, які за ступенем забезпечення продовольством відрізняються від оточуючих (сусідніх) територій. Третім рівнем продовольчої безпеки є національний – рівень територій

¹⁸ Rome Declaration on World Food Security. URL: <https://www.fao.org/4/w3613e/w3613e00.htm#Note1>

¹⁹ Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>

²⁰ Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки : Проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 березня 2024 р. URL: <https://minagro.gov.ua/npa/pro-skhvalennia-stratehii-prodovolchoi-bezpeky-ukrainy>

²¹ Food Aid Convention, 1999. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1999/04/19990413%2008-35%20PM/Ch_XIX_41_cp.pdf

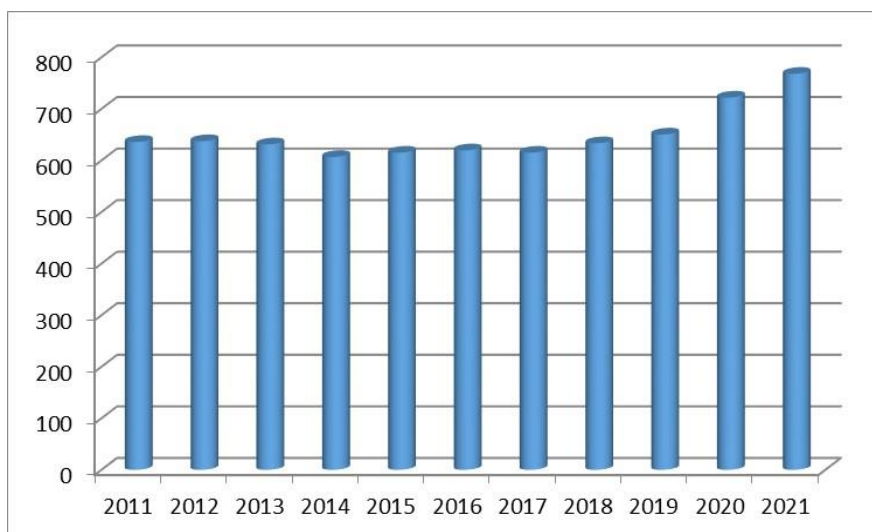
²² DRAFT DECLARATION OF THE WORLD SUMMIT ON FOOD SECURITY. URL: https://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/Summit/Docs/Declaration/WSFS09_Draft_Declaration.pdf

²³ Global Food Security Index 2022. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index>

окремих країн. Четвертим є рівень ареалів – невеликих територій, які знаходяться у межах районів воєнних дій, природних і техногенних катастроф та/або обмежені певними природними бар'єрами, що не дають змоги отримати сталий доступ до води та продуктів харчування.

Варто зазначити, що *міжнародній торгівлі* відводиться надзвичайно важлива роль як засобу забезпечення продовольчої безпеки на всіх згаданих вище рівнях і зазвичай у випадках, коли споживання продовольства перевищує його виробництво.

Протягом останніх років постійно зростає чисельність людей у світі, що недоїдають (*рис. 1.6*). Це пов'язано з низкою причин, як-от: низький рівень соціально-економічного розвитку, ознаками якого є недостатній рівень індустріалізації країн, недостатній освітній рівень та низький рівень доходів населення. На фоні цього в окремих регіонах спостерігається швидке збільшення чисельності населення, що значно випереджає місцеві можливості приросту виробництва продовольства.

Рис. 1.6. Динаміка кількості голодуючого населення у світі в період 2011–2021 рр. Джерело: ²⁴.

Тобто виникають суттєві диспропорції у кількості населення та обсягах продовольства, пов'язані з нестачею навіть чисто фізіологічних обсягів, які мали би забезпечити нормальне існування таких людей. Україна відіграє одну з ключових ролей під час подолання цих диспропорцій у рамках реалізації глобальної стратегії сталого розвитку.

Довідково. Україна є однією з найбільших у світі аграрних країн, має великомасштабне виробництво у ключових галузях виробництва базових видів

²⁴ Кучечук Л. В. Світова продовольча безпека: тенденції та виклики. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Сер. «Міжнародні відносин. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2022. № 16. С. 34–40. URL: <https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/21638/20112>

продовольства та є ключовим експортером основних видів сільськогосподарського збіжжя та продуктів харчування. Тому навіть часткове виведення її із системи глобального постачання продовольства робить систему продовольчої безпеки вразливішою та нестабільною. Прикладом є виробництво зернових та зернобобових культур, які вирощують в Україні. У середньому три чверті усього їх виробництва за останні три передвоєнні роки йшло на експорт. Ця підгалузь сільського господарства забезпечує базовими продуктами харчування сотні мільйонів людей в Азії, Африці, Латинській Америці, Океанії. Протягом останніх десятиліть значна частка країн Азії та Африки залежать від постачань продовольства з України.

Дані, наведені в *табл. 1.4*, вказують на глобальний розподіл голодуючого населення в рамках материків. Так, найбільша частка голодуючих (20,2 %) від загальної кількості населення фіксується представниками ООН в Африці. Значна кількість страждених зафіксована в країнах Азії, Латинської Америки та Океанії.

Таблиця 1.4. Кількість голодуючого населення в регіонах світу за період 2005–2021 рр., млн. осіб та % від усього населення, що проживає в регіоні

Регіони	Роки								
	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
<i>Світ загалом</i>	805,5 (12,3)	601,3 (8,6)	558,6 (8)	585,1 (7,8)	573,3 (7,6)	590,6 (7,7)	618,4 (8)	721,7 (9,3)	767,9 (9,8)
Африка	189,9 (20,7)	171 (16,5)	187,4 (15,8)	198 (16,3)	203,5 (16,4)	216,8 (17)	227,5 (17,4)	262,8 (19,6)	278 (20,2)
Азія	552,5 (13,9)	381,5 (9,1)	356,4 (8)	336,2 (7,5)	320,8 (7,1)	323,1 (7,1)	339,9 (7,4)	398,2 (8,6)	424,5 (9,1)
Латинська Америка та Карибський басейн	51,7 (9,3)	39,1 (6,6)	35,9 (5,8)	42,5 (6,7)	40,7 (6,4)	42,5 (6,6)	43,3 (6,7)	52,3 (8,0)	56,5 (8,6)
Океанія	2,3 (6,8)	2,3 (6,2)	2,3 (5,7)	2,3 (5,8)	2,4 (5,8)	2,4 (5,7)	2,3 (5,6)	2,3 (5,4)	2,5 (5,8)

Джерело: ²⁵.

Голод та бідність провокують неконтрольовані міграційні потоки, що загрожують розвиненим країнам Європи та Північної Америки. Тому збільшення постачань продовольства, у яких наша країна відіграє одну з ключових ролей, є незамінним внеском України у вирішення однієї з найсерйозніших глобальних проблем.

²⁵ FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. Repurposing food and agricultural policies to make healthy diets more affordable. Rome, FAO. 232 p.

Зважаючи на те, що Україна розташована в помірному кліматичному поясі в лісостеповій та степовій природних зонах, її агрокліматичні умови є найбільш сприятливими для сільськогосподарського виробництва, що при незначних затратах дає змогу вирощувати високі врожаї зернових культур, практично в умовах екстенсивного сільського господарства. На території України зосереджені такі обсяги агрокліматичних ресурсів, використання яких здатне забезпечити продуктами харчування значно більшу кількість населення, ніж проживає на території України.

За даними Продовольчої програми ООН, продовольством, що виробляється в Україні, можна прогодувати кожного двадцятого жителя землі, забезпечуючи близько 10 % світового виробництва зернових культур. При цьому площа України – 0,43 % від загальної території суходолу та лише 5,7 % – Європейського континенту. Населення України становить 0,06 % від загальної чисельності населення світу. За виробництвом основних культур (пшениця, кукурудза, ячмінь, соняшник, ріпак, соя), що забезпечують глобальну продовольчу безпеку, наша країна посідає ключові світові позиції.

Український експорт формує не лише пропозицію основних сільськогосподарських культур, але й визначає світову та регіональну цінову політику. А це складова частина глобальної продовольчої безпеки. Основні ареали виробництва продовольства на глобальному рівні не збігаються з основними ареалами розселення на планеті. Тому міжнародна торгівля сільськогосподарським збіжжям є основою глобальної продовольчої безпеки. Україна в цих процесах є одним з небагатьох ключових гравців. Навіть тоді, коли РФ блокувала основні логістичні шляхи і портову інфраструктуру, а внаслідок чорноморської блокади в портах України було заблоковано понад 22 млн т зерна, значна частина якого призначалася для Всесвітньої продовольчої програми ООН, наша країна постачала в країни Африки та Азії зерно, яке було призначено для гуманітарної допомоги населенню найменш розвинених країн і врятувало мільйони людей від голоду.

Проблеми, що виникли під час війни, яку Росія розв'язала проти України в 2022 р., призвели до серйозних загроз глобальній продовольчій безпеці, по-перше, через значне збільшення цін на продукти харчування; по-друге, через глобальний інфляційний стрибок, який передусім вплинув на країни з малорозвиненою нестабільною економікою на Близькому Сході, у Північній та Субсахарській Африці.

Унаслідок розбалансування логістичних ланцюжків та блокування країною-агресоркою в українських портах 22 млн т зерна була порушена вся система міжнародної торгівлі цим збіжжям, що моментально вплинуло на індекс цін на світових ринках, спричинивши їх різке зростання. Перед населенням малозабезпечених регіонів, що потребують продовольства, постали дві проблеми: перша – це фізична нестача продовольства на ринках; друга – недоступність продовольства через різке підвищення світових цін. На той час Україна застосувала увесь можливий вплив, щоб збалансувати світовий і регіональні ринки продовольства

для сталого забезпечення населення країн Азії та Африки продовольчим зерном та іншими продуктами збалансованого харчування. Проблему блокування вдалося успішно подолати, вдаючись насамперед до військових засобів – був розчищений коридор для транспортування продовольства від українських портів до проток між Чорним і Середземним морями. На заключному етапі були застосовані дипломатичні методи для досягнення успіху. Однак ракетні атаки та атаки безпілотників на українські зернові термінали не припиняються. Це свідчить про політичну позицію РФ щодо свідомого погіршення стану світової продовольчої безпеки, створення збурень і неконтрольованих міграційних потоків, зокрема з метою дестабілізації ситуації на Європейському континенті.

Зважаючи на роль України як одного з ключових гравців у забезпеченні основ світової продовольчої безпеки необхідно розглянути формування *Донорської групи для забезпечення сталої глобальної системи продовольчої безпеки* з чіткими правами та повноваженнями світового співтовариства. Ця група повинна сформувати донорські резерви світової системи продовольчої безпеки у вигляді глобальної резервної системи продовольства, яка би резервувала необхідний запас продовольства на випадок воєн, стихійних лих, техногенних катастроф, політичних непорозумінь тощо. Зважаючи на свій потенціал, Україна разом з іншими ключовими гравцями може стати засновником такої Донорської групи та надавати не лише гуманітарну, а й консультативну допомогу щодо уникнення рецидивів чи стійких тенденцій нестачі продовольства в певних регіонах світу. Донорська група повинна мати справу безпосередньо з потенційними реципієнтами та здійснювати дослідження, які допоможуть передбачити виникнення потенційних проблем стійкої нестачі продовольства та подолати їх іще на докритичній стадії.

Для цього Україна має всі потенційні можливості: розвинене товарне сільське господарство з достатньо високим рівнем виробничої і територіальної концентрації; виробничу інфраструктуру у вигляді державної та приватної мережі високотехнологічних сховищ для продукції сільського господарства; харчову промисловість, здатну забезпечувати не лише внутрішній ринок, але й виробляти споживчі товари відповідно до місцевих традицій і звичаїв регіонів, у які планується постачати продовольство; розвинені транспортну (одна з найбільш розгалужених у Європі мереж залізниць, річкових та автомобільних доріг) та портову (зокрема хаби для перевалки десятків мільйонів тонн зерна) інфраструктури. Саме тому *Україна може претендувати на статус регіонального чи глобального центру продовольчої безпеки*.

Проте варто врахувати збитки та втрати, яких зазнало сільське господарство України через повномасштабне російське воєнне вторгнення. Вони становлять близько 80,1 млрд дол. США. Таку оцінку дали Світовий банк, уряд України, Європейська комісія

та Організація Об'єднаних Націй у своєму спільному звіті про збитки від війни та потреби на відновлення України станом на грудень 2023 р.²⁶.

Довідково. Сума збитків аграрно-промислового комплексу України від руйнування військами РФ Каховської ГЕС, часткове або повне знищення сховищ, рибного господарства та аквакультури, багаторічних посівів, вимушений забій худоби, а також знищення та крадіжка виробничих ресурсів і продукції оцінюється у 10,3 млрд дол. США. Пошкодження машин та обладнання становлять найбільшу частку від загального обсягу збитків – 57 %, крадіжки виробничих ресурсів – 18 %, пошкодження складських приміщень – також 18 %. За підрахунками Світового банку, станом на грудень 2023 р. ця шкода порівняно з лютим 2023 р. зросла лише на 18 %, оскільки більшість активів, розташованих у зонах активних бойових дій, уже були пошкоджені протягом першого року війни.

Ще 69,8 млрд дол. США агросектор України втратив від зниження урожаю (49 % від загальних втрат), зниження закупівельних цін на експортно орієнтовані товари (35 % втрат), зниження виробництва тваринницької продукції (8 %), зростання витрат на виробничі ресурси (6 %), зниження виробництва багаторічних культур (1 %), втрати у рибальстві та аквакультурі (1 %). Порівняно з лютевими оцінками 2023 р. ці втрати зросли більш ніж удвічі.

Потреби у відновленні та реконструкції агросектору України оцінюються в 56,1 млрд дол. США протягом десяти років. На відновлення водних ресурсів та зрошувальних систем, за підрахунками Світового банку, необхідно 10,7 млрд дол. США, розмінування буде коштувати 34,6 млрд дол. США.

Відшкодування збитків і втрат, а також залучення інвестицій у вітчизняний агропромисловий сектор згідно з прогнозами його розвитку у середньостроковій перспективі дозволить наростити виробництво агропродукції до 200 млн т, зокрема зернових та олійних культур – до 150 млн т, що може створити передумови для подвоєння обсягу експорту сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, готових до споживання. Оцінка інвестиційного потенціалу вітчизняного агропромислового комплексу становить 57 млрд дол. США.

Це забезпечить сталий збут певного обсягу продовольчої продукції, що в ринкових умовах створить стабільність в агропромисловому виробництві та харчовій промисловості. А політична ініціатива дасть змогу Україні набути достатньої суб'єктності як світового гравця у забезпеченні важливої частки світового економічного порядку – глобальної продовольчої безпеки.

На регіональному рівні Україна забезпечує низку країн Європи, Кавказу та Центральної Азії необхідними продуктами харчування, збалансовуючи регіональне виробництво та створюючи конкурентне середовище, що інколи спричиняє суперечки.

²⁶ Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову / Світовий банк. 2024. 15 лют. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2024/02/15/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>

Але на фоні постійного і сталого зростання цін на основні продовольчі товари та їхні компоненти (корми для тваринництва) роль України є важливою у забезпеченні економічного доступу до високоякісної продовольчої продукції, включно й у високорозвинених країнах Європи.

На національному рівні, навіть в умовах постійних руйнівних атак, які країна-агресорка завдає, Україна майже самостійно (за підтримки міжнародних партнерів шляхом надання гуманітарної допомоги) закриває власні потреби у продовольчих товарах, формуючи резерви та забезпечуючи експорт традиційних сільськогосподарських товарів.

Розділ 2

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА ГЛОБАЛЬНУ ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ

2.1. Реакція міжнародних ринків продовольства в умовах війни

Повномасштабна війна Росії проти України створила гуманітарну кризу величезних масштабів і завдала серйозного удару світовій економіці. Очікувалося, що люди в усьому світі відчують втрати від скорочення торгівлі та виробництва через підвищення цін на продовольство, енергетичні товари та зменшення доступності товарів, що експортуються Росією та Україною. Насамперед у зоні ризику опинились бідніші країни, оскільки вони зазвичай витрачають більшу частку своїх доходів на продукти харчування порівняно з багатшими країнами, що, безумовно, могло вплинути на політичну стабільність у цих країнах.

За оцінками Світової організації торгівлі (СОТ), з макроекономічної точки зору, вищі ціни на їжу та енергетичні товари могли призвести до зменшення реальних доходів і знизити глобальний імпортерний попит²⁷. Для населення багатьох країн, що розвиваються, і найменш розвинених країн суттєво зросли загрози голоду і недоїдання. Протягом перших місяців повномасштабної війни було очікування ризику каскадних експортних обмежень, які могли статися при зростанні цін на продукти харчування, як це сталося в 2007–2008 рр., а потім у 2010–2011 рр. СОТ очікувала, що міжнародна співпраця у сфері торгівлі зможе допомогти зменшити ризики бідності, голоду та недоїдання, а також можливі соціально-політичні заворушення.

Україна та Росія є великими експортерами сільськогосподарської продукції, особливо зернових (пшениці, кукурудзи, ячменю), а також ріпаку, сої, насіння та продуктів з соняшнику. Воєнні дії на півдні України призвели до того, що українські порти вимушено були закриті, що перешкоджало експорту наявних запасів зерна. Країни Африки, Близького Сходу та інших регіонів Азії є найбільш уразливими, оскільки деякі з них імпортують понад 50 % своїх потреб у зернових з України та Росії. Загалом 35 африканських країн імпортують продукти харчування, а 22 – імпортують добрива з України, Росії чи цих обох країн. Деякі з них значною мірою залежать від обох країн щодо основних продуктів харчування, таких як пшениця.

²⁷ The Crisis in Ukraine Implications of the war for global trade and development. WTO, 2022. 36 p. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/impactukraine422_e.pdf

Ще одним ризиком у перші місяці після початку повномасштабної війни була можливість зриву весняної посівної кампанії, що, своєю чергою, могло значно знизити майбутнє виробництво.

Сукупність зазначених чинників призвела до того, що в перші місяці після початку повномасштабної війни сталося зростання світових цін на окремі сільськогосподарські товари, насамперед на зернові. Так, індекс світових цін на сільськогосподарську продукцію, який розраховується Світовим банком²⁸, у лютому – червні 2022 р. продемонстрував суттєве зростання (рис. 2.1).

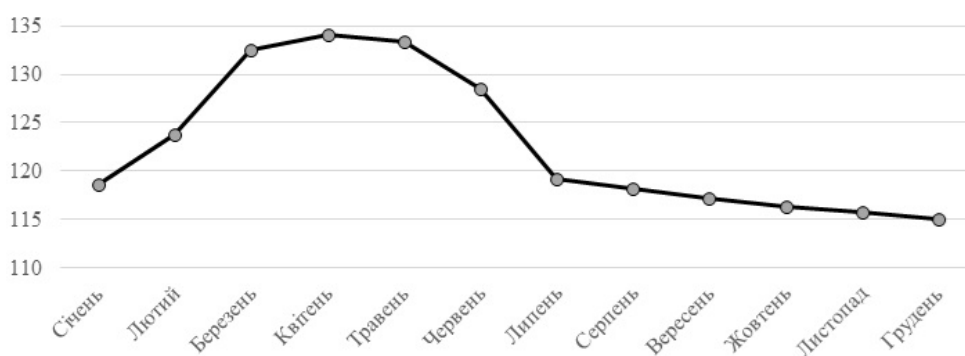

Рис. 2.1. Індекс світових цін на сільськогосподарську продукцію у 2022 р., 2010 = 100
Джерело: Світовий банк.

В основі такої динаміки – зростання індексу світових цін на зернові (рис. 2.2), а також олії (рис. 2.3).

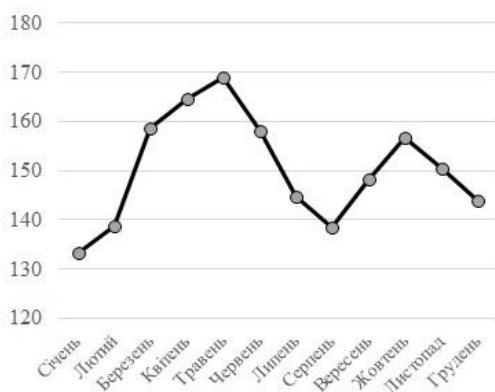

Рис. 2.2. Індекс світових цін на зернові у 2022 р., 2010 = 100
Джерело: Світовий банк.

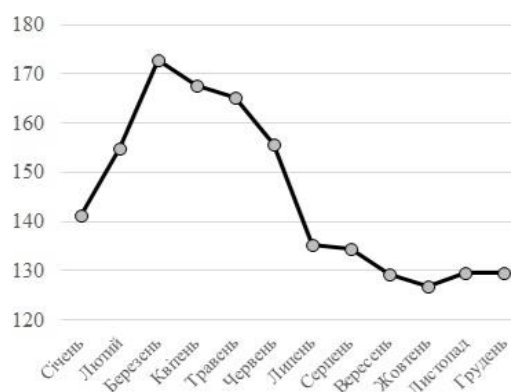

Рис. 2.3. Індекс світових цін на олії у 2022 р., 2010 = 100

²⁸ World Bank Commodity Price Data. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/5d903e848db1d1b83e0ec8f744e55570-0350012021/related/CMO-Historical-Data-Monthly.xlsx>

Пікове значення індексу світових цін на зернові в 2022 р. було досягнуто у травні, коли відносно до січня цього ж року його значення зросло на 27 %, після чого до серпня відбулося доволі стрімке скорочення. Протягом наступних місяців також спостерігалось суттєве зростання, яке завершилось у жовтні. Відтак спостерігалось переважне зниження значення індексу світових цін на зернові. Середнє значення цього індексу за підсумками 2023 р. було на 12 % нижче від середнього значення за попередній рік, а середнє значення за п'ять місяців 2024 р. – нижче на 22 % за середнє значення 2022 р.

Довідково. Ціни на деякі культури сягнули історичного світового максимуму, наприклад ціна на пшеницю підскочила до понад 400 дол. за одну тонну²⁹.

Якщо зростання світових цін на зернові протягом перших місяців 2022 р. було зумовлене побоюванням ринків щодо впливу повномасштабної війни, то інформація про перемовини стосовно надання Україні можливості експортувати зернові Чорним морем посприяла зниженню світових цін, а початок реалізації Чорноморської зернової ініціативи наприкінці липня 2022 р., серед іншого, став чинником, завдяки якому світові ціни на зернові повернулись на рівень лютого 2022 р.

Динаміка світових цін на зернові у наступні періоди змінювалася. Зокрема, порівняно стрімке зростання цін у вересні та жовтні відбувалося на фоні заяв Росії про вихід із Чорноморської зернової ініціативи й наміри топити будь-які кораблі, які прямуватимуть до України. Проте повернення Росії до реалізації цієї ініціативи сприяло продовженню тенденції до скорочення цін, яка тривала також і після рішення Росії не продовжувати реалізацію Чорноморської зернової ініціативи у липні 2023 р.

Стрімке зростання світових цін на олії відбулось одразу після початку повномасштабної війни, і вони перебували на відносно високому рівні до середини 2022 р. Проте після започаткування Чорноморської зернової ініціативи, складовою частиною якої були олії (у межах ініціативи було постачено 1,7 млн т олій³⁰), ціни почали знижуватись і наприкінці року були нижчими, ніж у січні 2022 р. Протягом 2023 р. та першої половини 2024 р. вони продовжили зниження.

Підвищення світових цін у першій половині 2022 р. (ціни на пшеницю твердих сортів у травні 2022 р. зросли на 40 % порівняно із січнем того ж року) завдало шкоди країнам – чистим імпортерам продовольства, особливо країнам з низьким рівнем доходу. Продукти харчування становлять значну частку споживчого кошика в країнах, що розвиваються, і, зокрема, у бідніших домогосподарствах у них. Тому в той період

²⁹ Світова продовольча безпека базується на внутрішньому виробництві в Україні та відновленні судноплавства у Чорному морі, – Юлія Свириденко у Давосі. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/svitova-prodovolcha-bezpeka-bazuietsia-na-vnutrishnomu-vyrobnytstvi-v-ukraini-ta-vidnovlenni-sudnoplavstva-u-chornomu-mori-iuliia-svyrydenko-u-davosi>

³⁰ Black Sea Grain Initiative. URL: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/data>

виникало очікування, що повномасштабна війна Росії проти України, швидше за все, загострить міжнародну продовольчу безпеку, тоді як ціни на продукти харчування вже й так перебували на історично високих значеннях через пандемію коронавірусу та інші чинники.

За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, у країнах із низьким рівнем доходу дефіцит продовольства вже зріс у 2021 р. на 120 млрд дол. США, включно 52 млрд дол. США для країн Субсахарської Африки, або на 20 %. Витрати на надання продовольчої допомоги людям, які постраждали від криз та стихійних лих, зросли разом із подорожчанням їжі, через це Всесвітня продовольча програма звернулася за додатковою фінансовою підтримкою. Інші сільськогосподарські культури, такі як кукурудза та ячмінь, переважно використовуються на корм худобі, тому безпосередні наслідки їхнього подорожчання для продовольчої безпеки не такі значущі. Однак підвищення цін на це зерно з часом призвело би до зростання цін на худобу та м'ясо і в багатих країнах. Це також могло би позначитися на цінах інших тваринних і рослинних продуктів, можливо, навіть на ціні пива.

Крім того, очікувалось зростання цін на культури, які Росія та Україна не експортують, але які можуть слугувати заміниками, оскільки країни-імпортери намагаються заповнити прогалини в імпорті зернових альтернативами. Так, у травні 2022 р. спостерігалось десятивідсоткове зростання світових цін на рис відносно до початку року.

Зауважимо, що ціни на добрива також продемонстрували стрімке зростання, адже Росія є найбільшим їх постачальником із часткою ринку близько 15 %. У квітні 2022 р. порівняно із січнем того ж року індекс світових цін на добрива, який розраховує Світовий банк, зріс на 27 %.

Росія оголошувала про призупинення експорту добрив, не уточнивши, ця заборона поширюється на всі країни чи лише на ті, котрі запровадили проти неї санкції. Зменшення доступності добрив – це загроза для фермерів отримати меншу врожайність та нижчу якість продукції не лише в Україні, а й у всьому світі. Важливо, що ціни на добрива на початку 2022 р. вже були на високому рівні (індекс світових цін удвічі перевищував значення 2010 р.) унаслідок високих цін на енергоносії (зокрема, природний газ відіграє ключову роль у виробництві азотних добрив) та збоїв у ланцюзі постачань (включно із обмеженнями експорту деякими ключовими експортерами).

Ризики підвищення цін на продукти харчування ще більше посилювалися імовірним зростанням цін на енергоносії, які, своєю чергою, підвищували транспортні витрати. Середньомісячна ціна на нафту марки Brent, яка в січні 2022 р. становила 85 дол. США за барель, зросла у червні 2022 р. до 120 дол. США за барель. Проте надалі ціни на нафту знизились: від серпня 2022 р. до травня 2024 р. середньомісячна ціна барелю марки Brent не перевищувала 100 дол. США.

Ураховуючи наявну на середину квітня 2022 р. інформацію, СОТ змоделювала п'ять сценаріїв впливу перебігу повномасштабної війни Росії проти України на зростання споживчих цін на пшеницю в усьому світі та для окремих регіонів, які найбільше залежать від імпорту продовольства з Росії та України. Відповідно до цього моделювання прямий ефект повномасштабної війни мав обмежений вплив на світові ціни на пшеницю, водночас очікувалося, що накладені на Росію санкції повинні були мати більший вплив на світові споживчі ціни на пшеницю. Найбільш суттєво повинні були зрости ціни в Субсахарській Африці.

Також навесні 2022 р. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО)³¹ проводила моделювання, у якому було зроблено висновок, що міжнародні ціни на корми та продукти харчування можуть зрости в діапазоні 8...22 % через «раптове та різке скорочення експорту зерна та насіння соняшнику».

Додавання експортних обмежень Росією та Україною також могло би підвищити ціни на продовольство понад діапазон, прогнозований ФАО. Отже, у середньостроковій перспективі зростання цін могло бути помірним, оскільки регіони почали переключатися на інші джерела постачання. Однак експортні обмеження також могли бути навіть більшими, ніж моделювалися СОТ і ФАО, що могло призвести до різкого зростання цін.

Проте наступні періоди засвідчили, що повномасштабна війна Росії проти України не призвела до постійного зростання цін на продукти харчування. Витрати на світовому ринку, а також у кількох розвинутих економіках почали знижуватися. Але продовольча інфляція зберігається в багатьох країнах, що розвиваються, переважно через внутрішні проблеми, які виходять за межі російського воєнного вторгнення в Україну³².

Оскільки повномасштабна війна Росії проти України триває третій рік, гуманітарні наслідки для життя та засобів існування продовжують поглиблюватися. Незважаючи на те, що завдяки втручанням Всесвітньої продовольчої програми ООН і ЄС вдалося загалом знизити глобальні ціни на продовольство, наслідки лишаються вкрай серйозними для багатьох країн, що розвиваються. Багато таких держав, особливо країни з низьким і середнім рівнем доходу, все ще перебувають під загрозою продовольчої кризи, спричиненої війною³³. Відсутність їжі та нестабільність її постачання призведуть до того, що продовольча безпека залишатиметься негарантованою для все більшої кількості людей. Це спричиняє ширші наслідки для здоров'я та соціальні проблеми, такі як захворювання, пов'язані з недоїданням, а також соціальні заворушення та злочинність.

³¹ Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). The Importance of Ukraine and the Russian Federation for Global Agricultural Markets and the Risks Associated with the Current Conflict. Information Note. Rome : FAO, 2022.

³² Див. підрозділ 2.3 цієї аналітичної доповіді.

³³ Emediegwu Lotanna. Update: how is the war in Ukraine affecting global food prices? 2024. 23 Feb. URL: <https://www.economicsobservatory.com/update-how-is-the-war-ukraine-affecting-global-food-prices>

У листопаді 2023 р. ФАО прогнозувала, що 2030 р. майже 600 млн людей будуть хронічно недоїдати, якщо повномасштабна війна Росії проти України триватиме³⁴, причому Африка, де проживає найбільша частка бідного та голодуючого населення у світі, постраждає найбільше³⁵. Це приблизно на 23 млн людей більше, ніж якби повномасштабної війни в Україні не було.

Нестабільність українського аграрного ринку виявляється також у коливанні цін на продукти харчування. Незважаючи на те, що світові ціни на продовольство та паливо знизилися від свого пікового рівня на початку повномасштабної війни, вони залишаються високими порівняно з цінами до початку воєнних дій. Так, станом на грудень 2023 р. ціни на продукти харчування та зерно все ще перевищували рівень грудня 2020 р. приблизно на 12-13 %.

Нестабільність цін впливає на країни-імпортери, особливо на країни з уразливим населенням або обмеженими фінансовими ресурсами для покриття раптового зростання рахунків за продукти харчування. Порівнюючи розвинені економіки та економіки, що розвиваються, протягом років, коли тривала повномасштабна війна, можна побачити розбіжність у тому, як внутрішні ціни на продукти харчування відреагували на мляву тенденцію до зниження на міжнародних ринках. Зростання цін на продовольство («продовольча інфляція») зменшується в багатьох розвинених економіках, як-от ЄС, Велика Британія та США, але в інших країнах воно зростає. Це особливо актуально для слабших економік (рис. 2.4)³⁶.

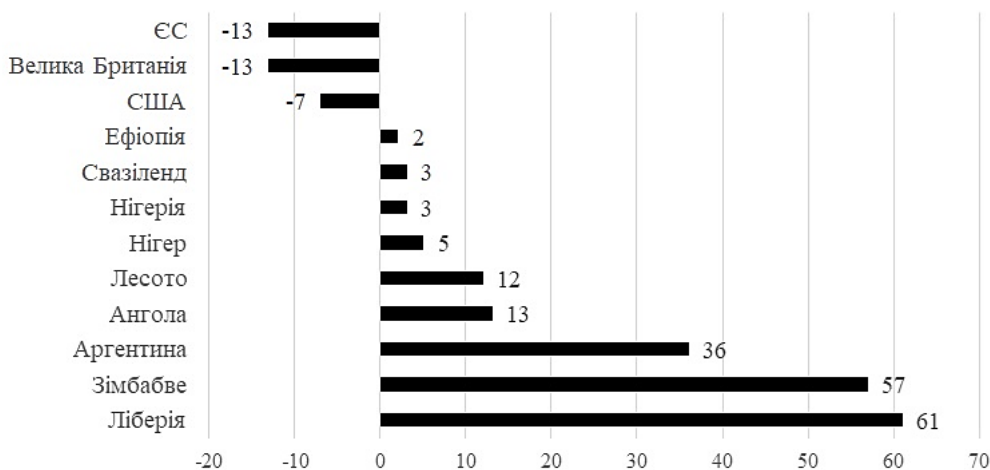

Рис. 2.4. Динаміка цін на продукти харчування в окремих країнах (грудень 2023 р. до грудня 2022 р.), %

Джерело: ФАО.

³⁴ Global food security challenges and its drivers. URL:

<https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/fb74f426-787e-409a-bf3e-68b9ed2d4b86/content>

³⁵ Emediegwu Lotanna. How is the war in Ukraine affecting global food prices? 2022. 21 Jun. URL:

<https://www.economicsobservatory.com/how-is-the-war-in-ukraine-affecting-global-food-prices>

³⁶ Food Price Monitoring and Analysis. URL: <https://www.fao.org/giews/food-prices/home/en/>

Дослідження та усунення причин цієї розбіжності допомогли би вирішити деякі аспекти, пов'язані з відсутністю продовольчої безпеки в країнах, що розвиваються, де громадяни виходять на вулиці великих міст, таких як Кано у Нігерії, на знак протесту проти зростання цін на продукти харчування.

Зміни цін на продукти харчування відрізняються не лише в різних економіках, одночасно їхні коливання впливають на добробут людей. Домогосподарства в багатих економіках витрачають на їжу меншу частку свого доходу, ніж домогосподарства в країнах з низьким рівнем доходу, де середнє домогосподарство витрачає на їжу більше половини доходу. Вищі ціни на продукти харчування в таких регіонах спричиняють більший тиск на бюджети домогосподарств, загострюючи бідність у вразливих громадах.

Отже, можемо зазначити, що повномасштабна війна Росії проти України призводить до погіршення стану глобальної продовольчої безпеки у світі, насамперед у найбідніших країнах, через зростання світових цін на продовольчі товари.

2.2. Використання Росією продовольства як зброї та спроби витіснення України з ринків Африки та Азії

Унаслідок відкритої збройної агресії проти України РФ була ізольована від країн Заходу, але зв'язки Росії, як політичні, так і торговельно-економічні, з «дружніми» країнами Глобального Півдня (далі – ГП) лише зміцнюються, що значною мірою допомагає країні-агресорці продовжувати повномасштабну війну. До того ж, РФ спрямувала значні зусилля на підтримку свого іміджу «надійного партнера» серед країн Азії та Африки, намагаючись водночас перекласти провину за проблеми з постачанням харчів на Захід та апелюючи до «несправедливого санкційного режиму», який начебто і призвів до продовольчої кризи у світі. До цього додаються звинувачення української сторони у «небажанні домовлятися і вирішувати конфлікт дипломатичним шляхом», а наших партнерів на Заході – у «підживленні конфлікту через надання допомоги і постачання зброї Україні». Маємо всі підстави стверджувати, що продуктова блокада та фальшиві звинувачення, що її супроводжують, – атрибути гібридної війни РФ проти України, а повномасштабний напад на Україну ускладнив життя населення найбільш уразливих країн світу. Проте Росія будь-що намагається втримати свої позиції на ГП і задля цього цинічно використовує продовольство як зброю.

В багатьох державах ГП спостерігаються нестабільна політична ситуація та економічна криза, і РФ традиційно використовує це на власну користь, надаючи дешеві кредити й ситуативну економічну допомогу, налагоджує постачання зерна тощо. Оскільки офіційним гаслом Глобального Півдня є «боротьба за справедливіший

світовий порядок», Росія досі сприймається там як захисниця інтересів, адже є форпостом протистояння американській гегемонії та «диктату Заходу». Тому можна зрозуміти небажання країн ГП засуджувати агресію РФ і заклик (особливо на першому етапі повномасштабного вторгнення в Україну) поважати російські безпекові інтереси. Крім того, переважна більшість таких держав не тільки не підтримує санкції проти РФ, а й вважає їх черговим виявом «західного тиску на суверенні держави». Росія активно підтримує відповідні наративи й намагається дискредитувати Україну та її партнерів.

Російські ЗМІ поширюють фейки про те, що ЄС та США не дозволяють росіянам експортувати продовольство та міндобрива, і начебто саме через це на світ чекають гірші врожаї та голод. Звісно, це ще одна з-поміж інших маніпуляція, якою Кремль намагається збурити країни Азії та Африки. «Ми ніколи не запроваджували санкції проти продовольства, добрив чи ліків із Росії. Усе це – російська пропаганда, яка має зняти відповідальність із президента Путіна. Щоб “сприяти” торгівлі українськими продуктами, Путін має припинити російську блокаду портів України та дозволити відновити торгівлю», – наголосив речник Держдепартаменту США Нед Прайс у відповідь на російські звинувачення. Через активізацію російської пропаганди Високий представник ЄС Жозеп Боррель навіть надіслав лідерам африканських країн листа з роз’ясненням причин продовольчої кризи, де зазначалося, що саме дії Москви загрожують світові голодом, а не санкції Європейського Союзу проти Росії через війну в Україні. «Це цілеспрямована спроба використати продовольство як зброю у війні. Це навмисна спроба створити голод, щоб тиснути на світ, Україну, ЄС», – наголосив Ж. Боррель³⁷.

Від самого початку війни РФ не лише блокує, а й краде українське зерно. Росіяни на окупованих територіях розпочали масштабні крадіжки зерна з елеваторів Херсонської, Донецької, Луганської та Запорізької областей. Так, лише за травень – початок червня 2022 р. окупанти вивезли 180 тис. т зернових до анексованого Криму, звідки щонайменше 12 вантажних суден переправили вантаж у Середземне море.

Саме викрадене зерно росіяни намагалися продати в країни Глобального Півдня, Африки, щоб, зокрема, продемонструвати, що РФ залишається «надійним постачальником» продовольства. Спочатку були спроби продати крадене зерно країнам Північної Африки, і першим пропозицію отримав Єгипет. Але після звернення Міністерства аграрної політики України ця держава швидко відмовилася від такого зерна. Так само РФ не вдалося продати вкрадене збіжжя Лівану, зрештою українське зерно потрапило до Сирії, і, частково, – до Туреччини. Російські військові за перші пів року війни викрали з чотирьох тимчасово окупованих регіонів України сумарно 400 тис. т зернових культур – це третина від обсягів, що зберігалися на цих територіях³⁸. Росія все ще намагається продовжити таку практику. Факти викрадення

³⁷ Див.: URL: <https://spravdi.gov.ua/zerno-yak-zbroya-yak-rosijska-agresiya-v-ukrayini-zagrozhuje-svitu-golodom/>

³⁸ Див.: URL: <https://www.dw.com/uk/oon-viina-v-ukraini-vede-do-hlobalnoi-prodovolchoi-kryzy/a-61686273>

українського зерна розслідує Генеральна прокуратура України. Проте довести українське походження цього зерна складно, адже воно постачається як російське із начебто «легальними» документами.

РФ використовує ситуацію на власну користь і вдається до відвертої брехні. Для Путіна глобальна продовольча криза – це спосіб дестабілізувати світ, а, отже, відвернути увагу від цілей його війни в Україні. Водночас це елемент тиску, щоб змусити Україну сісти за стіл переговорів, а Захід – зняти санкції з РФ. Публічно російські чиновники вдаються до улюбленого прийому пропаганди – звинувачують жертву у злочинах, які самі вчинили. Так, ще на початку червня 2022 р. Путін заявив, що російські військові не перешкоджають українському експорту, а Україна «сама замінувала власні порти». Агресор цинічно запропонував супровід кораблів з українським зерном у Чорному морі. (Очікувано, що українська влада не відповіла на пропозицію Москви і не розмінувала підходи до Одеси, адже досвід війни засвідчив, що Росія ніколи не дотримується мирних домовленостей).

Ще у травні 2022 р. Держсекретар США Ентоні Блінкен звинуватив Росію у використанні продовольства як зброї. Звертаючись до Радбезу ООН, він закликав Росію припинити блокаду українських портів, через що звичайні маршрути експорту були заблоковані, а постачання їжі для мільйонів українців та ще більшої кількості людей у всьому світі опинилося «у заручниках Москви». В листопаді 2022 р. Президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн заявила, що 90 років тому нестача продовольства вже була використана як зброя, маючи на увазі Голодомор 30-х років ХХ ст., і сьогодні Росія знову вдається до подібної практики. Про це вона сказала під час Міжнародного саміту ініціативи «Grain from Ukraine», наголосивши на тому, що РФ блокує порти, вражає різноманітні склади в Україні, використовує дезінформацію, щоб перекладати провину на інші країни³⁹.

«Немає сумнівів у тому, що продовольство використовується як зброя на війні», – заявив очільник Всесвітньої продовольчої програми (WFP) Девід Бізлі. На засіданні Ради Безпеки ООН 19 травня 2022 р. він застеріг: «Блокування портів у Одеському регіоні є оголошенням війни глобальній продовольчій безпеці та призведе до голоду, заворушень і глобальних потоків біженців».

Російський експрезидент Дмитро Медведєв назвав експорт продовольства «тихою зброєю», тим самим підтвердив думку високопосадовців міжнародних організацій. «Від наших постачань залежить продовольча безпека багатьох країн, – написав він 1 квітня у своєму Telegram. – Виходить, що наше продовольство – наша тиха зброя. Тиха, але грізна». В унісон із такими заявами пролунав виступ заступника постійного представника РФ при ООН Дмитра Полянського, який цинічно заявив, що це не Росія відмовляється відкрити українські порти, а Україна відмовляється видалити з портів міни та «не може гарантувати безпечне судноплавство».

³⁹ Див.: URL: <https://susplne.media/325864-rosia-vikoristovue-prodovolstvo-ak-zbrou-ak-90-rokiv-tomu-fon-der-laen/>

Речниця російського МЗС Марія Захарова на пресконференції 18 травня 2022 р. у Москві заявила: «Розірвання торгових, логістичних та фінансових ланцюгів та спричинене цим світове зростання цін на продовольство є прямим наслідком беззмістовного запровадження односторонніх антиросійських обмежень та загрози подальшого посилення санкційного тиску на Росію». Натомість представники європейських країн спростували такі нікчемні заяви. Так, міністерка закордонних справ Німеччини Анналена Бербок назвала закиди Кремля «дезінформаційною кампанією», а на зустрічі міністрів закордонних справ країн – членів «Великої сімки» у Берліні ще раз наголосила, що санкцій проти зерна та гуманітарної допомоги немає. Це підтвердив і речник WFP Мартін Ренч: «На експорт продовольства з Росії санкції не накладалися»⁴⁰.

Попри війну Україна робить усе, щоб не допустити голоду у світі. Незважаючи на смертельну небезпеку, українські фермери продовжують сіяти пшеницю, ячмінь, кукурудзу та інші зернові, працюють на полях звільнених територій, де зовсім недавно точилися бої.

Щоб запобігти глобальній продуктивній кризі, українська влада постійно шукає можливості для експорту. Нові ініціативи України та її партнерів варто розглянути окремо, оскільки це вкрай важливо в контексті протистояння російським фальшивим наративам та проєктам. Однією з них стала *Чорноморська зернова ініціатива*, яка діяла з липня 2022 р. до липня 2023 р. Її учасниками стали ООН, Україна, Туреччина та РФ, але остання 17 липня 2023 р. вийшла з цього проєкту. Вихід Росії із «зернової угоди» вкотре поставив світ на межу голоду. Тоді у Москві заявили, що не продовжуватимуть «зернову угоду», а причиною нібито є те, що умови Кремля «не виконують». Перед тим останні кілька місяців країна-агресор вже відмовлялася повною мірою виконувати угоду, зокрема блокувала проведення інспекцій судів та забороняла вивіз зерна з порту «Південний». Буквально одразу, за кілька годин після виходу з ініціативи, РФ також почала щоденними цілеспрямованими атаками знищувати українські зерносховища та портову інфраструктуру не лише у Чорному морі, а й на Дунаї. Негайна реакція – оптові ціни на пшеницю і кукурудзу різко зросли⁴¹. РФ навмисно створює значний ризик глобальній продовольчій безпеці, провокує переривання ланцюжків постачання, посилює глобальну кризу вартості життя, що особливо гостро відчувається у країнах, які залежать від імпорту продовольства.

Політичні діячі країн Заходу засудили вихід Росії із «зернової ініціативи» та відзначили, що країна-агресорка вкотре намагається використовувати продовольство як зброю. «Незважаючи на безліч проблем, він (зерновий коридор) досяг своєї головної мети. З серпня 2022 р. експорт майже 33 млн т зерна та продуктів

⁴⁰ Див.: URL: <https://www.dw.com/uk/faktchek-holod-yak-zbroia-u-viini-rf-proty-ukrainy/a-61975122>

⁴¹ Див.: URL: https://logist.today/uk/dnevnik_logista/vojna-v-ukraine/2023-08-02/es-rf-ispolzuet-prodovolstvennyj-krizis-kak-oruzhie/

харчування з України до 45 різних країн відіграв важливу роль у зниженні світових цін на продукти харчування приблизно на 25 % з моменту рекордного максимуму, досягнутого невдовзі після нападу РФ. Більше половини зерна, у т. ч. дві третини пшениці, було відправлено до країн, що розвиваються. Це найгірші новини для світу – той факт, що знову українське зерно не може вивозитися з України. Це означає, що сотні тисяч людей у всьому світі будуть позбавлені базового харчування» – зазначив Жозеп Боррель⁴².

Крім того, Чорноморська зернова ініціатива забезпечила постійний доступ до зерна для Всесвітньої продовольчої програми. Україна 2023 р. постачала 80 % пшениці, закупленої для підтримки гуманітарних операцій у найбільш неблагополучних з точки зору продовольчої безпеки країнах, таких як Афганістан, Джибуті, Ефіопія, Кенія, Сомалі, Судан та Ємен. Без маршруту через Чорне море WFP доводиться закуповувати зерно в інших місцях за вищими цінами та з тривалішим терміном постачання, що серйозно обмежує потенціал організації у боротьбі з продовольчою кризою. Рішення РФ було ухвалено, незважаючи на повторні пропозиції Генерального секретаря ООН працювати над усуненням кризи. І ООН, і Туреччина заявили, що з Росією або без неї експорт зерна з України має продовжуватися, це стабілізує глобальну продовольчу безпеку.

З іншої сторони, РФ шантажує країни, залежні від постачань її сільськогосподарської продукції. Це вкотре стало очевидно напередодні проведення з української ініціативи в Швейцарії 15-16 червня 2024 р. Саміту миру. Росія погрожувала скоротити свій імпорт у разі участі країн Глобального Півдня в цьому заході.

У контексті продовольчої проблеми окремо варто визначити вплив Росії на Африку. У той час як світ стикається з перебоями у постачаннях продовольства та підвищенням цін, РФ звертається до вразливих країн, особливо в Африці, з двосторонніми пропозиціями про обмежені постачання зерна, вдаючи, ніби вирішує проблему, яку вона сама й створила. Цю цинічну політику російська сторона презентувала 27-28 липня 2023 р. на Другому саміті «Росія – Африка» в м. Санкт-Петербурзі. Проте президенти Сенегалу Макі Салл, Єгипту Абдель Фаттах аль-Сісі, Республіки Конго Дені Сассу-Нгессо та голова Комісії Африканського Союзу Мусса Факі Махамат закликали до відновлення дії «зернової угоди» (як щодо постачання зернових, так і добрив), а також якомога швидшого припинення війни між Росією та Україною, що спричинила зростання цін на продовольство. Президент ПАР Сіріл Рамафоса наголосив на необхідності діалогу та взаємодії і підкреслив, що, попри запропоновану Росією допомогу, держави Африки прибули на саміт не для того, щоб отримувати якісь «дари». У 2023 р. саміт відвідало набагато менше очільників держав. До візиту в РФ африканська делегація побувала в Києві і мала можливість

⁴² Див.: URL: https://lb.ua/society/2023/07/18/565815_sprobi_rosii_vikoristati_golod_yak.html

вислухати українські аргументи. Україна, на відміну від російських пропозицій про фактично подачки, наполягає на стабільному постачанні продовольства в Африку⁴³.

У лютому 2024 р. міністр сільського господарства Росії Дмитро Патрушев заявив, що Росія завершила ініціативу щодо відправлення 200 тис. м/т безкоштовного зерна до шести африканських країн, а саме: Сомалі, Центральноафриканської Республіки, Малі, Буркіна-Фасо, Зімбабве та Еритреї. Постачання продовольства, у т. ч. й у вигляді окремих безкоштовних партій зерна, є однією зі складових частин утримання африканських країн у зоні впливу РФ. Подібні ініціативи підкреслюють зростаючу присутність і збереження впливу Росії на Африканському континенті. Так, влада Центральноафриканської Республіки прагне розташувати російську військову базу та отримувати російську зброю, залучати радників з безпекових питань, проводити навчання своїх військових. Тим часом у Буркіна-Фасо, де Росія нещодавно відкрила посольство, спостерігається розміщення т. зв. Африканського корпусу – російських військ, призначених для заміни нині розформованих найманців Групи Вагнера в Африці.

Одним зі складників зовнішнього впливу Росії є значні обсяги постачань на світовий ринок сирової нафти та природного газу, що дозволяє конвертувати їх у важелі політичного тиску. Якщо позиції Росії на світовому ринку вуглеводнів є відносно традиційними, то протягом останніх років ця країна суттєво посилсила свої позиції на світовому ринку пшениці, що перетворило її на одного з провідних гравців у сфері забезпечення продовольчої безпеки країн світу (*додаток 2*).

Найбільш імовірно, що однією з-поміж інших основних цілей окупації частини України було отримання ще одного інструменту встановлення панування РФ у світі через контроль над експортом продовольчих ресурсів. Адже на дві країни разом припадає понад 30 % світового експорту пшениці та майже 30 % експорту ячменю, а також значні обсяги інших видів зернових, рослинних олій, м'яса птиці, добрив тощо⁴⁴. Це давало би можливість використовувати експорт продовольчих ресурсів для політичного, економічного тиску й подекуди шантажу та встановлення критичної залежності багатьох країн – імпортерів продовольства в Азії та Африці від інтересів та цілей владного режиму РФ.

Росія як найбільший у світі експортер пшениці вже має значний вплив на світові ринки зерна та загалом на динаміку торгівлі сільськогосподарською продукцією, при цьому Туреччина, Бангладеш та країни, які приєднуються до формату БРІКС, – Єгипет (приєднався 1 січня 2024 р.) і Саудівська Аравія (станом на середину 2024 р. попри заяви поки що не приєдналася) – є одними з найбільших покупців зерна в Росії. Тож іншим ключовим кроком, який потенційно може змінити

⁴³ Див.: URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pidsumky-druhoho-samitu-rosiya-afryka-27-28-lypnya-2023-roku>

⁴⁴ Див.: URL: Russia's war on Ukraine: EU food policy implications. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729368/EPRS_ATA\(2022\)729368_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729368/EPRS_ATA(2022)729368_EN.pdf)

глобальні сільськогосподарські ринки, може стати створення зернової біржі БРІКС⁴⁵. Росія підтримує та просуває цю ідею. Цей крок має на меті конкурувати з нинішньою системою ціноутворення на зерно, у якій домінують країни Заходу, і в такому контексті може стати ще одним викликом для долара США як провідної світової торгової валюти. Запропонована зернова біржа БРІКС об'єднає деяких із найбільших у світі покупців та експортерів зерна.

БРІКС, що розширюється, із залученням чотирьох нових членів (Єгипет, Ефіопія, Іран, Об'єднані Арабські Емірати), які офіційно приєдналися в січні 2024 р., тепер забезпечує понад 1,24 млрд т загального світового виробництва зерна та 1,23 млрд т світового споживання зерна⁴⁶.

Зернова біржа БРІКС теоретично може зміцнити геоекономічний вплив Росії та зміцнити дипломатичні важелі її впливу на країни-учасниці завдяки посиленню ролі цієї держави як життєво важливого постачальника зерна та добрив на тлі зростаючих збоїв у глобальному ланцюзі постачань та загострення проблеми продовольчої безпеки. Це, своєю чергою, могло би зміцнити геополітичне та геостратегічне вирівнювання між країнами-учасницями через розширення сільського господарства та торгових зв'язків з Росією.

Для традиційних країн – експортерів зерна зернова біржа БРІКС у поєднанні з колективною силою економічного блоку, що формується, посилить конкуренцію за забезпечення альтернативних ринків для своєї продукції. Американські та австралійські експортери можуть швидко зіткнутися з новими проблемами щодо збереження часток на світовому ринку за умов конкуренції з боку дешевого російського зерна.

Україні, США, ЄС, Канаді, Австралії та іншим великим експортерам продовольства, можливо, доведеться переглянути свою загальну сільськогосподарську політику та почати пошук альтернативних ринків, щоб пом'якшити вплив потенційних можливих збоїв, спричинених діяльністю очолюваної Росією зернової біржі БРІКС.

Наприкінці червня 2024 р. з'явилась інформація про те, що представники міністерств сільського господарства країн – учасниць БРІКС підтримали російську ініціативу зі створення зернової біржі БРІКС, у якій вони зможуть розраховуватися в національній валюті⁴⁷. Очікується, що ця біржа буде створена в жовтні 2024 р.

Проте ця інформація оприлюднювалася з посиланням на російські джерела, що викликає сумніви стосовно її достовірності⁴⁸. Оскільки Росія вважає продаж зерна через альтернативні потенційно захищені від санкцій канали прибутковим, обґрунтування участі в проєкті для інших країн БРІКС мало зрозуміле.

⁴⁵ Див.: URL: <https://www.world-grain.com/articles/19823-russia-pushing-for-brics-grain-exchange>

⁴⁶ Див.: URL: <https://www.allaboutfeed.net/animal-feed/raw-materials/member-states-back-the-set-up-of-an-inter-brics-grain-exchange/>

⁴⁷ Див.: URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/06/28/715940/>

⁴⁸ Див.: URL: <https://www.world-grain.com/articles/19823-russia-pushing-for-brics-grain-exchange>

Ідея регулювання цін на сільськогосподарську продукцію виглядає привабливою, але для цього БРІКС має створити не просто біржу, а галузевий союз (як ОПЕК, створений на глобальному ринку нафти). Теоретично члени БРІКС мають достатньо можливостей, щоб стати аналогом ОПЕК у сфері торгівлі зерном. Однак варто відзначити, що ОПЕК є організацією експортерів нафти, тоді як більшість країн БРІКС є нетто-імпортерами зерна. Лише Росія та Бразилія посідають значну частку світового ринку зерна і можуть потенційно отримати вигоду від цінового регулювання.

Довідково. Серед країн БРІКС за підсумками 2023 р. нетто-експортерами зерна були Росія, Бразилія, Індія, а також Південна Африка (у неї експорт несуттєво перевищував імпорт). Водночас нетто-імпортерами були Китай, ОАЄ, Єгипет, Ефіопія та Іран.

З огляду на останні тенденції щодо зближення членів БРІКС, особливо Росії та Китаю, у жовтні минулого року російська компанія-експортер зерна «Food Export Trade» підписала контракт на суму 26 млрд дол. США на постачання до Китаю 70 млн т зерна, бобових і олійних протягом наступних 12 років.

У Росії зернова біржа БРІКС розглядається як спосіб кинути виклик західному світовому порядку, так само як ОПЕК, створена в 1960-х роках, кинула виклик олігополії англо-американських нафтових компаній. Проте не існує впевненості у тому, що ця ідея відповідатиме національним інтересам інших країн БРІКС, адже питання єдиної валюти БРІКС не знаходить необхідної підтримки серед усіх членів цієї організації, як і через ризики можливих неврожаїв у провідних країнах – членах цього торговельного блоку – РФ та Бразилії.

2.3. Вплив війни на світову систему продовольства та посилення голоду у світі

Світова система продовольства тут визначається як система, що забезпечує виробництво й переробку сільськогосподарської сировини та продовольчих товарів і їх доступ до споживачів. Стан світової системи продовольства серйозно впливає на продовольчу безпеку багатьох держав світу, особливо тих, що розвиваються і мають критичну залежність від імпорту продовольства.

Забезпечення та підтримка на належному рівні продовольчої безпеки є життєво важливим завданням, що підтверджують історичні дані про долю ранніх цивілізацій, а також сучасні події. Так, деякі дослідники стверджують, що цивілізація майя, яка існувала в межах теперішньої південної частини Мексики та Центральної Америки,

занепала через комбінацію багатьох чинників, у т. ч. нестачу продовольства⁴⁹. На початку другого десятиліття XX ст. високі ціни на продовольство певною мірою дали поштовх виникненню протестів та революційних подій у країнах Північної Африки та Близького Сходу, що відомі як «Арабська весна».

На світову продовольчу систему впливають численні виклики, як-от: ерозія ґрунтів, виснаження водоносних горизонтів, досягнення граничного рівня урожайності сільгоспкультур, втрати продовольства, харчові відходи, нестабільність на ринках аграрної продукції, наслідки зміни клімату, збільшення чисельності населення, зростання цін на харчові продукти й добрива тощо. З поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19 світова продовольча система зазнала своєрідного шоку. Зокрема, до зазначених викликів додалися нові, наприклад, розрив і нестабільна робота налагоджених ланцюгів постачання продовольства, які все ще існують, хоча світ і відновлюється від наслідків пандемії COVID-19.

Війна РФ проти України ще більше посилила всі означені проблеми, спричинивши поряд з іншими негативними наслідками на світову економіку дисбаланси в торгівлі сільгосппродукцією унаслідок зменшення пропозиції на світових ринках продовольства з України, підвищення цін на продукти харчування, нестачі, крім продовольства, енергетичних ресурсів і добрив, а також затримки постачань товарів.

Неможливість ведення сільського господарства в деяких районах, де велися або продовжуються бойові дії, мінування, боєприпаси, які не вибухнули, тимчасова окупація сільгоспугідь, підриг РФ Каховської ГЕС, руйнування сільськогосподарської та портової інфраструктури, знищення, незаконне вилучення або продажі сільгосппродукції (у т. ч. сільгосптехніки, різних матеріально-технічних ресурсів), а також затримки в постачанні товарів, блокада РФ судноплавства в Чорному морі – усе це завдало значної шкоди аграрному сектору господарства України, що, своєю чергою, посилює занепокоєння стосовно здатності світової продовольчої системи подолати ці нові виклики.

Як зазначалось у підрозділі 1.3 аналітичної доповіді, аграрний сектор України зазнав збитків і втрат від російської агресії в обсязі 80,1 млрд дол. США. Це загострило макроекономічну нестабільність, посилює дефіцит сільгосппродукції у всьому світі, призвело до рекордних цінових позначок на неї та високої продовольчої інфляції. Як наслідок, збільшилася кількість людей, які постраждали від катастрофічної нестачі продовольства. За інформацією Всесвітньої продовольчої програми ООН, конфлікти, економічні потрясіння, екстремальні кліматичні умови та різке зростання цін на добрива створюють продовольчу кризу безпрецедентних масштабів. Унаслідок цього близько 783 млн людей страждають від хронічного

⁴⁹ What really caused the collapse of the Maya civilization? URL: <https://www.nationalgeographic.com/premium/article/mayan-empire-collapse-mystery>

голоду⁵⁰. Хоча, за результатами 2023 р., індекс голоду у світі (GHI) був помірним і становив 18,3, що менше на 0,8 в. п. порівняно з 2015 р.⁵¹, проте рівень голоду все ще залишається занадто високим.

Можна констатувати, що у боротьбі з голодом у світі простежується негативний тренд – *прогрес у зменшенні голоду значною мірою призупинився*, у т. ч. через збої у функціонуванні світової системи продовольства, спричинені війною РФ проти України (рис. 2.5).

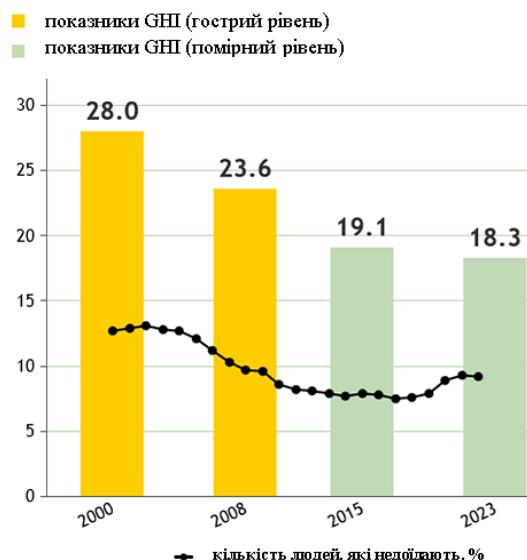

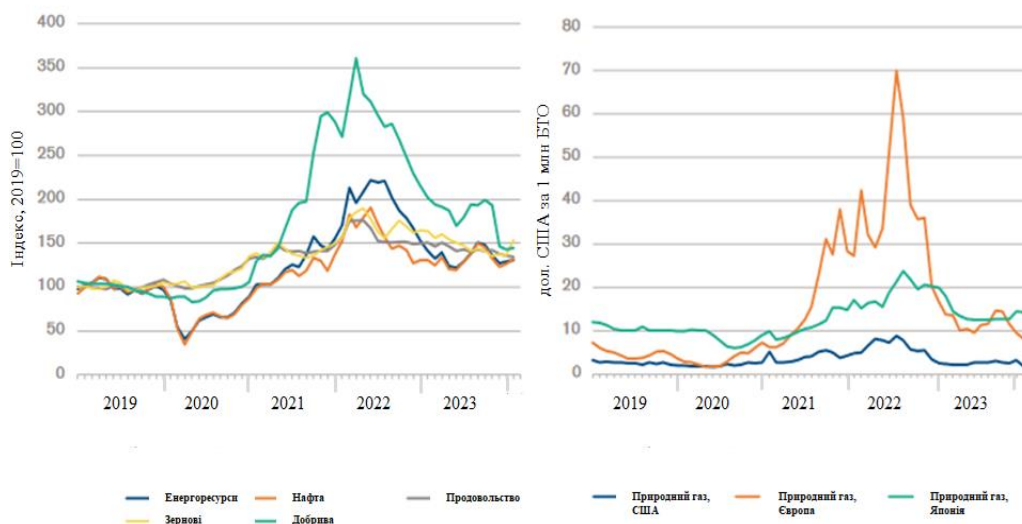
Рис. 2.5. Світові показники GHI та масштаби недоїдання за останні десятиліття
Джерело: ⁵².

На рис. 2.6 графічно зображено, як макроекономічні умови, наслідки війни РФ проти України та інші потрясіння і кризи вплинули на ситуацію з цінами на продовольство, зернові та добрива, енергоресурси, які залишаються суттєво вищими порівняно з їхнім до-пандемічним рівнем.

⁵⁰ A global food crisis. URL: <https://www.wfp.org/global-hunger-crisis>

⁵¹ The World: In the Face of Crises, Global Progress against Hunger Has Stalled. URL: <https://www.globalhungerindex.org/trends.html>

⁵² Див.: URL: <https://www.globalhungerindex.org/trends.html>

Примітка. БТО – британська термальна одиниця.

Рис. 2.6. Світові ціни на основні сировинні товари за період січень 2019 – березень 2024 рр.

Джерело: Світовий банк.

Довідково. За інформацією ФАО та МВФ, ціни на продовольство та зернові знизилися після пікових значень навесні 2022 р. переважно через високі обсяги виробництва сільгосппродукції, зменшення цін на енергоресурси, добрива та зниження ставок на вантажні перевезення. Проте відзначалося збереження високих цін у національній валюті у країнах, де спостерігалися розбалансування внутрішнього ринку, девальвація місцевої валюти, екстремальні погодні умови та/або конфлікти, а також обмежені можливості зберігання продовольчих товарів та сировини для їх виробництва.

Спричинені російсько-українською війною порушення нормальної циркуляції товарів у світових торговельних та постачальницьких ланцюгах призвели до того, що багато країн, які побоювалися за власну продовольчу безпеку або розбалансування їхнього національного аграрного ринку, запроваджували спеціальну політику щодо регулювання зовнішньоторговельного режиму: одні країни вводили обмежувальні заходи на експорт або імпорт, інші діяли навпаки – сприяли імпорту.

Так, за даними СОТ, з початку війни 32 країни – члени СОТ та 8 країн-спостерігачів у цій міжнародній організації вводили заборони на експорт, квоти, мита, ліцензійні вимоги та інші обмеження. Загалом було застосовано 122 заходи з обмеження експорту в аграрній сфері, із них 113 заходів (92,6 %) – до продовольства і кормів, 9 заходів (7,4 %) – до експорту добрив. Станом на середину жовтня 2023 р. кількість чинних експортних обмежень зменшилася до 75 (рис. 2.7).

Довідково. Вартість сільськогосподарських товарів і добрив, які підпадали під експортні обмеження, становила майже 134 млрд дол. США. Із скороченням кількості експортних обмежень станом на середину жовтня 2023 р. цей показник зменшився до 29,6 млрд дол. США.

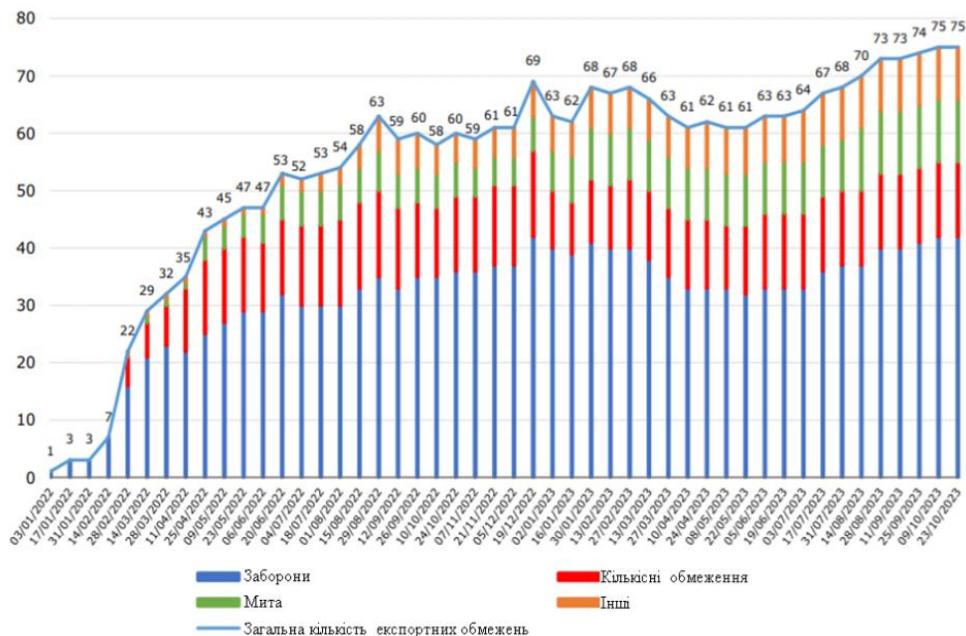

Рис. 2.7. Кількість чинних обмежень на експорт продовольства, кормів і добрив із січня 2022 р. до середини жовтня 2023 р.

Джерело: Секретаріат СОТ.

Водночас вводилася в дію низка заходів щодо обмеження імпорту сільськогосподарської продукції з України. Зокрема, Болгарія, Словаччина, Польща, Румунія та Угорщина запроваджували індивідуальні заходи (заборони або регулювання українського імпорту) щодо різноманітної української сільськогосподарської продукції. Європейський Союз застосовував тимчасовий винятковий превентивний захід щодо імпорту пшениці, кукурудзи, насіння ріпаку та соняшнику з України. Про це докладно йдеться у підрозділі 3.2. аналітичної доповіді.

Проте країни, що мають значну залежність від аграрного імпорту, навпаки, змушені були всіма можливими засобами сприяти ввезенню продовольства, кормів та добрив. Секретаріат СОТ зафіксував, що з початку війни 65 країн – членів СОТ та 3 країни-спостерігачі вдалися до понад 100 заходів з підтримки імпорту такої продукції, як-от: зниження імпортних тарифів, збільшення імпортних квот, запровадження безмитних квот, а також звільнення від сплати ПДВ і скасування вимог щодо отримання дозволу на імпорт. Станом на середину жовтня 2023 р. чинними є 67 таких заходів (рис. 2.8).

Довідково. За розрахунками СОТ, з початку війни зазначені заходи з підтримки імпорту поширювалися на ввезення продукції загальною вартістю близько 125 млрд дол. США. Станом на середину жовтня 2023 р. вартість такої продукції оцінювалася на рівні майже 83 млрд дол. США.

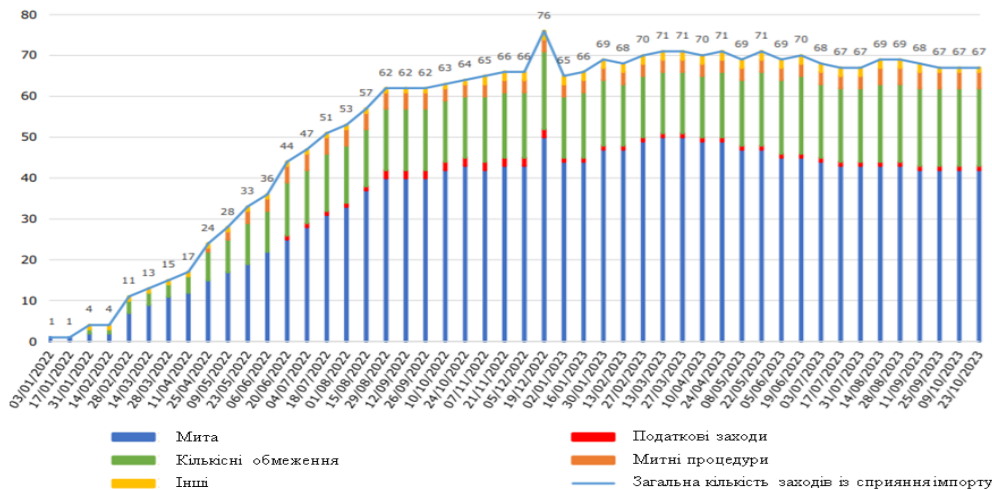

Рис. 2.8. Кількість заходів із сприяння імпорту продовольства, кормів і добрив, запроваджених із січня 2022 р. до середини жовтня 2023 р.

Джерело: Секретаріат СОТ.

Наслідки російського вторгнення в Україну були серйозними, тому навіть ЄС змушений був ухвалювати екстраординарні заходи зі зміцнення своєї економічної бази, передбачені Версальською декларацією⁵³, також і щодо забезпечення продовольчої безпеки:

«Ми покращимо нашу продовольчу безпеку, зменшивши нашу залежність від основного імпорту сільськогосподарської продукції та матеріально-технічних ресурсів агропромислового виробництва, зокрема шляхом збільшення виробництва в ЄС протеїнів рослинного походження.

Ми закликаємо Комісію представити варіанти подолання проблеми із зростанням цін на продукти харчування та питання глобальної продовольчої безпеки якомога швидше».

Європейська комісія розробила заходи із гарантування продовольчої безпеки та посилення стійкості продовольчих систем для країн ЄС⁵⁴, а також щодо внеску ЄС

⁵³ Versailles Declaration. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf>

⁵⁴ Зокрема, країнам ЄС запропоновано: продемонструвати солідарність з Україною шляхом надання продовольчої та гуманітарної допомоги, підтримки її сільськогосподарського та рибного секторів у тісній співпраці з міжнародними партнерами; продовжувати інтегрувати списання боргів у ширший політичний діалог, фінансові стратегії та дії з метою підтримки екологічного відновлення; забезпечити у координації з іншими глобальними учасниками регулярне спостереження та аналіз цін на продовольство та ситуації із дефіцитом продовольства, включно обсягів запасів на рівні країни й регіону та забезпечення доступності запасів для країн, які цього потребують; продовжувати підтримувати країни в трансформації до стійких і стабільних сільськогосподарських і водних харчових систем; посилити гуманітарну допомогу регіонам і групам населення, які найбільше постраждали від нестачі продовольства; розглянути макроекономічну підтримку

у забезпечення світової продовольчої безпеки⁵⁵. До забезпечення світової продовольчої безпеки, продовольчої допомоги країнам, які постраждали від наслідків російської воєнної агресії, поряд із ЄС, США, Україною⁵⁶ долучилися інші країни, міжнародні організації, програми та ініціативи. Проте з метою зменшення тиску на світову систему продовольства та ослаблення занепокоєння щодо глобальної продовольчої безпеки США, ЄС та інші союзники не забороняють експорту сільськогосподарських товарів з/до РФ, а операції, пов'язані з торгівлею цими товарами, звільняються від фінансових санкцій.

Довідково. Рада ЄС 30 травня 2024 р. прийняла постанову, якою передбачається з 01 липня 2024 р. значне підвищення мит на імпорт зернових і зернобобових, олійних культур і продуктів їх переробки з Росії та Білорусі, що має на меті зупинити ввезення таких товарів з цих країн. РФ та Білорусь більше не матимуть доступу до будь-яких квот ЄС на зерно в рамках СОТ. Водночас передбачається, що підвищені тарифи не вплинуть на глобальну продовольчу безпеку, особливо країн, що розвиваються⁵⁷.

РФ прагне за допомогою аграрного експорту наповнити бюджет, велика частка якого призначена для фінансування війни проти України, забезпечити політичну та військову підтримку з боку окремих країн. Наприклад, РФ постачає зернові культури до КНДР, натомість одержує боєприпаси, які використовує у війні проти України⁵⁸.

Важливо зазначити, що російська агресія проти України справляє негативний вплив на взаємопов'язану світову систему продовольства, багатосторонню торговельну систему, доходи країн (особливо тих, що розвиваються), логістику, сполучення, залучення прямих іноземних інвестицій, туристичну сферу тощо.

Отже, війною проти України РФ створює умови, коли унеможливорюються належне функціонування світової системи продовольства та вирішення світової проблеми нестачі продовольства й досягнення Цілей сталого розвитку щодо подолання голоду, забезпечення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства до 2030 р.⁵⁹

країн, що розвиваються, з низьким рівнем доходу та дефіцитом продовольства, у випадках, коли вимоги прийнятності задовольняються, для пом'якшувальних заходів з підтримки тих груп, які найбільше постраждали від підвищення цін, у т. ч. на продовольство; активно діяти, зокрема на міжнародних форумах, проти експортних обмежень і заборон на експорт харчових продуктів і за єдиний ринок, що добре функціонує.

⁵⁵ Див.: URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0133>

⁵⁶ Також і через гуманітарну продовольчу програму «Grain from Ukraine», започатковану Президентом України В. Зеленським 26 листопада 2022 р.

⁵⁷ Див.: URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/30/council-sets-higher-tariffs-on-russian-and-belarusian-grain-products/>

⁵⁸ Див.: URL: <https://thediplomat.com/2023/10/russian-foreign-minister-visits-north-korea-after-reported-weapons-transfer/>

⁵⁹ Див.: Ціль 2 Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 р. № 70/1.

Розділ 3

ЗУСИЛЛЯ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНОГО СПІВТОВАРИСТВА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Зусилля щодо відновлення експортних ланцюгів постачання та міжнародна допомога

Після початку повномасштабної війни Росії проти України, серед іншого, постало питання про актуальні можливості налагодження постачань української продовольчої продукції на міжнародні ринки. З огляду на це були запропоновані ініціативи, які сприяли зміцненню стабільності експортної системи України, насамперед це «Шляхи солідарності»⁶⁰, Чорноморська зернова ініціатива⁶¹. Їх доповнювали відповідні рішення ЄС⁶², Великої Британії, США та інших країн, котрі підтримують Україну. Також відбувся запуск програми «Зерно з України»⁶³.

Ситуація, що склалася після блокування РФ українських портів, коли країна-агресорка позбавила Україну можливості постачати зерно та інші сільськогосподарські товари до місць призначення, загрожувала глобальній продовольчій безпеці. Виникла нагальна потреба започаткувати альтернативні логістичні маршрути з використанням усіх відповідних видів транспорту. Тому в травні 2022 р. Європейська комісія представила план дій щодо створення *ініціативи «Шляхи солідарності»*⁶⁴ задля того, щоб Україна могла експортувати зерно, а також імпортувати потрібні товари: від гуманітарної допомоги до кормів для тварин і добрив.

У період травень 2022 – квітень 2024 рр. «Шляхи солідарності» дали змогу Україні експортувати близько 136 млн т товарів, у т. ч. близько 70 млн т зерна, олійних культур і супутніх товарів⁶⁵. Також завдяки цій ініціативі було експортовано близько

⁶⁰ European Commission to establish Solidarity Lanes to help Ukraine export agricultural goods. URL: https://transport.ec.europa.eu/news-events/news/european-commission-establish-solidarity-lanes-help-ukraine-export-agricultural-goods-2022-05-12_en

⁶¹ Joint Coordination Centre opens in Istanbul to facilitate safe export of commercial foodstuffs and fertilizers from Ukrainian ports. URL: <https://reliefweb.int/report/turkiye/joint-coordination-centre-opens-istanbul-facilitate-safe-export-commercial-foodstuffs-and-fertilizers-ukrainian-ports>

⁶² Regulation(EU) 2022/870 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022R0870>

⁶³ Grain From Ukraine. URL: <https://mfa.gov.ua/en/grain-ukraine>

⁶⁴ EU – Ukraine Solidarity Lanes. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/eu-ukraine-solidarity-lanes_en

⁶⁵ Там само.

54 % українського зерна, ще 46 % зерна було експортовано через українські порти Чорноморського регіону.

Довідково. Ініціатива «Шляхи солідарності» також дозволила Україні імпортувати близько 52 млн т необхідних товарів: від військової та гуманітарної допомоги до палива та інших продуктів. Загальна вартість торгівлі «Шляхами солідарності» оцінюється приблизно в 157 млрд євро, з яких понад 50 млрд євро припадає на український експорт та близько 107 млрд євро – на український імпорт.

Європейська комісія та фінансові установи-партнери спільно здійснюють інвестиції у збільшення потужності, ремонт і ліквідність для операторів. Станом на травень 2024 р. для «Шляхів солідарності» було мобілізовано понад 2 млрд євро, щоб підвищити глобальну продовольчу безпеку та забезпечити економіку України необхідними товарами.

Важливим кроком у зміцненні зовнішньоторговельної стабільності України було започаткування *Чорноморської зернової ініціативи*, реалізація якої розпочалася наприкінці липня 2022 р. Ініціатива діяла протягом року (до 18 липня 2023 р.). Це дозволило Україні експортувати зерно з трьох чорноморських портів. Тобто було розблоковано можливість України використовувати морські шляхи експорту зерна, перекриті РФ з першого дня широкомасштабного воєнного вторгнення.

Блокування Чорного моря для торгівлі було чи не найскладнішим серед усіх викликів воєнного часу, які постали перед зовнішньоекономічним сектором України. Ураховуючи те, що Україна є конкурентом Росії на світовому продовольчому ринку, а також значення чорноморських маршрутів для експорту товарів усередині країни (а отже, отримання валюти для економіки), в умовах війни перспективи досягнення угоди про дозвіл Україні експортувати товари Чорним морем були мінімальними. Крім того, відсутність України на світовому продовольчому ринку збільшила ризики для глобальної продовольчої безпеки, що влаштувало Росію.

Усе це неймовірно ускладнювало зовнішньоторговельну стабільність України, тому переговори про відновлення торгівлі чорноморськими водними шляхами були надзвичайно важливими. І не тільки для України, адже світовий продовольчий ринок також постраждав від скорочення постачань з України, зокрема це гостро відчували країни Африки та Близького Сходу⁶⁶. Викликом стали як фізичний дефіцит продовольства, так і зростання світових цін на нього, спричинене повномасштабною війною Росії проти України.

Крім того, повернення України на світовий ринок потребувала і країна, яка має значний вплив на Росію, – Китай. Насамперед, ідеться про кукурудзу. Її до Китаю традиційно постачають переважно США та Україна. Тобто Україна відіграє важливу роль у структурі китайського імпорту кукурудзи. Ураховуючи геополітичну

⁶⁶The Crisis in Ukraine: Implications of the War for Global Trade and Development. World Trade Organization, 2022. 36 p. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/impactukraine422_e.pdf

конкуренцію між КНР і США, для Китаю небажано залежати від США навіть щодо імпорту одного продукту. У період травень – листопад 2022 р. США майже повністю покрили імпорт Китаєм кукурудзи (табл. 3.1). А тому китайська сторона була зацікавлена в якнайшвидшому відновленні постачань української кукурудзи та інших товарів саме морем. Не варто виключати сценарій, коли Китай (непублічно) звертався до Росії з проханням сприяти експорту товарів з України через Чорне море.

Таблиця 3.1. Географічна структура імпорту кукурудзи із КНР у 2022 р., %

Країни	Місяці											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
США	37,2	51,8	43,3	68,4	92,2	93,3	98,4	99,3	99,5	95,3	92,7	53,6
Україна	60,2	45,4	55,7	31,1	5,2	4	0	0	0,1	4,2	3,4	29,4
Інші країни	2,6	2,8	1,0	0,5	2,6	2,7	1,6	0,7	0,4	0,5	3,9	17

Джерело: власні розрахунки авторів з використанням вартісних обсягів імпорту за даними Міжнародного центру торгівлі.

Поєднання вищезазначених обставин, а також звільнення Збройними Силами України острова Зміїний (а це означало зменшення можливостей Росії контролювати північно-західну частину Чорного моря) змусили РФ шукати можливості налагодити паралельні шляхи імпорту з інших країн, насамперед із Туреччини, а відтак погодитися на часткове зняття блокади українських портів на Чорному морі. Врешті 22 липня 2022 р. в м. Стамбулі (Туреччина) відбулася церемонія підписання Чорноморської зернової ініціативи. Зауважимо, що це не була пряма угода між державами: Україна підписала угоду з Туреччиною та ООН, а Росія, своєю чергою, підписала окрему «дзеркальну» угоду з Туреччиною та ООН⁶⁷.

Згідно з цими документами передбачалося безпечне постачання на експорт з українських портів Одеса, Чорноморськ і Південний зерна та супутніх харчових продуктів, а також добрив, у т.ч. аміаку. Кораблі проходили Чорним морем у спеціально створених коридорах, які розмінували. Усі торговельні судна повинні були заходити в порти Туреччини для перевірки.

У рамках угоди 27 липня 2022 р. в Стамбулі під егідою ООН було створено Спільний координаційний центр (СКЦ). Він повинен був здійснювати реєстрацію та моніторинг виходу торговельних суден. Основним обов'язком СКЦ була перевірка відсутності на борту кораблів сторонніх вантажів і персоналу.

Початковий термін дії Чорноморської зернової ініціативи становив 120 днів, відлік починався з 22 липня 2022 р. Дію Ініціативи продовжували на різні терміни, зокрема в листопаді 2022 р. – на 120 днів, а потім іще двічі (у березні й травні

⁶⁷ Initiative on the Safe Transportation of Grain and Foodstuffs from Ukrainian Ports. UN. 2022. URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/black_sea_grain_initiative_full_text.pdf

2023 р.) – на 60 днів. Проте 18 липня 2023 р., майже через рік роботи, РФ в односторонньому порядку призупинила свою участь в угоді⁶⁸.

Довідково. У товарній структурі експорту в рамках Ініціативи частка кукурудзи становила 51,4 %, пшениці – 27,1 %, соняшникової макухи (шроту) – 5,7 %, соняшникової олії – 5 %, ячменю – 3,9 %, насіння ріпаку – 3 %, соєвих бобів – 2,4 %, інших – 1,5 %.

У географічній структурі експорту частка Китаю становила 24,2 %, Іспанії – 18,2 %, Туреччини – 9,9 %, Італії – 6,3 %, Нідерландів – 6 %, Єгипту – 4,7 %, Бангладеш – 3,2 %, інших країн – 27,5 %.

Завдяки Чорноморській зерновій ініціативі:

- експортовано 32,9 млн т агропродукції до 45 держав світу, з них 60 % обсягів – до країн Африки та Азії;
- зафіксовано стабільне щомісячне зниження індексу продовольчих цін ФАО протягом останніх 12 місяців, який у серпні 2023 р. впав майже на 24 % проти пікового значення у березні 2022 р.;
- Всесвітня продовольча програма ООН постачила понад 725 тис. т української пшениці в рамках гуманітарної допомоги до низки країн: Афганістану, Джибуті, Ефіопії, Кенії, Сомалі, Судану та Ємену.

Після того як РФ своїм виходом фактично заблокувала роботу Чорноморської зернової ініціативи, Президент України В. Зеленський надіслав офіційні листи президенту Туреччини Р. Т. Ердогану та Генеральному секретареві ООН А. Гутеррешу з пропозицією продовжити роботу Чорноморської зернової ініціативи чи її аналога в тристоронньому форматі, спільно забезпечити роботу продовольчого коридору та інспектування суден.

Україна 18 липня 2023 р. запропонувала Міжнародній морській організації тимчасовий коридор для торговельних суден з/до Великої Одеси⁶⁹ (першочергово для евакуації суден, котрі перебували в українських портах на момент повномасштабного вторгнення РФ), який уже запрацював.

Водночас на тлі російських ракетних ударів по інфраструктурі українських портів та місцях зберігання зернових Кремль запропонував альтернативу Ініціативі, яка полягала в тому, щоб за фінансового забезпечення Катару організувати постачання до Туреччини 1 млн т російського зерна за пільговою ціною для подальшої переробки на турецьких підприємствах і відправлення в інші країни.

⁶⁸ У липні 2023 р. МЗС РФ опублікувало заяву, де зазначалося: РФ відкликає гарантії безпеки судноплавства на Чорному морі та закриває морський гуманітарний коридор; РФ відновлює режим «тимчасово небезпечного району» у північно-західній акваторії Чорного моря; Спільний координаційний центр у Стамбулі розформують; «зерновий коридор» припиняє функціонування з 18 липня 2023 р.

⁶⁹ *Одеська агломерація (Велика Одеса)* – агломерація з центром у м. Одесі, що простягається вздовж Чорного моря на кілометри, у її складі міста Одеса, Чорноморськ, Теплодар, Южне, Біляївка.

Під час зустрічі президентів Туреччини та РФ 4 вересня 2023 р. було досягнуто домовленостей щодо реалізації вищезазначеної пропозиції, проте домовитися про поновлення роботи Чорноморської зернової ініціативи не вдалося.

Попри деструктивні дії РФ, Україна почала відновлювати рух цивільних суден альтернативним морським торговельним коридором у Чорному морі, а також нарощувати обсяги експорту через дунайські річкові порти України – Рені, Орлівку, Ізмаїл, Кілію.

Активному нарощуванню експорту сприяла Румунія, яка збільшила пропускну спроможність порту Констанца, модернізувала і знову відкрила залізничне сполучення з Україною, а також працювала над залученням лоцманів, які вкрай необхідні, щоб керувати судами під час проходження через Сулінський канал, аби ті без перешкод діставалися українських портів на Дунаї⁷⁰.

Важливим кроком стало налагодження Україною роботи із глобальними страховиками, включно й компанією «Lloyd’s of London», для страхування суден, що прямують до портів Чорного моря і в зворотному напрямі.

Зовнішньоторговельними наслідками реалізації Чорноморської зернової ініціативи та програм, поряд з відсутністю обмежень на постачання товарів до ЄС, стало збільшення експорту зерна з 410 млн дол. США – у липні 2022 р. до 1,2 млрд дол. США – у березні 2023 р. (рис. 3.1; додаток 1).

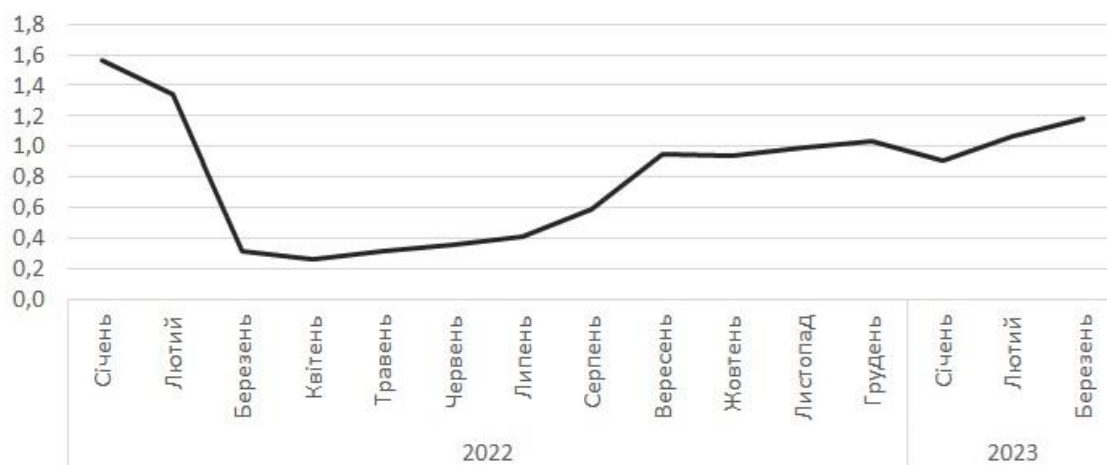

Рис. 3.1. Експорт Україною зернових у 2022 р. та січні – березні 2023 р., млрд дол. США

Джерело: розраховано авторами за даними Держмитслужби.

Загалом завдяки зазначеним зусиллям Україні вдалося продемонструвати зовнішньоторговельну стійкість у сфері експорту сільськогосподарських товарів та

⁷⁰ Romania to Increase Capacity of Key Ukrainian Grain Route. 2023. 28 July. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2023/07/28/7166631/>

продуктів харчування. Якщо в перші місяці після початку повномасштабної війни місячний обсяг експорту товарів цієї групи не перевищував 1 млрд дол. США, то з вересня 2022 р. до березня 2023 р. він стабільно перебував у діапазоні 2,1-2,5 млрд дол. США.

У листопаді 2022 р. під час першого установчого Міжнародного саміту з продовольчої безпеки, що проходив у Києві, Україна ініціювала *гуманітарну продовольчу програму «Зерно з України» («Grain from Ukraine»)*. Програма «Зерно з України», до якої приєдналися понад 30 країн та міжнародних організацій, накопичила підтримку на суму близько 220 млн дол. США. Загалом у рамках цієї гуманітарної програми до 10 країн Африки та Азії спрямовано понад 221 тис. т агропродукції, зокрема 195 тис. т пшениці, 22,3 тис. т пшеничного борошна та 4,1 тис. т гороху колотого, що допомогло забезпечити продовольчу безпеку для 8 млн людей⁷¹.

У квітні 2023 р., коли суттєво зросли обсяги вітчизняної сільськогосподарської продукції в країнах ЄС, яку довелося зберігати у великій кількості складських приміщень, де традиційно зберігалася фермерська продукція насамперед із країн Центральної Європи, стійкість зовнішньої торгівлі України зіткнулася з новими викликами. У низці європейських країн почалися протести фермерів проти постачань з України цієї продукції, які були підсилені рішенням Росії не продовжувати реалізацію роботи Чорноморської зернової ініціативи, а також збільшенням обсягу експорту російської пшениці на світові ринки, у т. ч. до ЄС.

3.2. Посилення конкуренції на ринку ЄС для вітчизняного аграрного сектору в 2023 році

Одним зі складників, що визначали реалії товарного експорту України в 2023 р., було зростання ролі продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції. Але попри це показники щомісячного експорту українських продовольчих товарів та іншої сільськогосподарської продукції, починаючи з II кварталу 2023 р., почали демонструвати негативну динаміку.

Скорочення експорту продовольчих товарів та іншої сільськогосподарської продукції сталося, зокрема, й через те, що ЄС прийняв рішення стосовно обмеження на імпорт української сільськогосподарської продукції (пшениці, кукурудзи, ріпаку та насіння соняшнику) до п'яти країн – членів ЄС (Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та Болгарії), а РФ вийшла із Чорноморської зернової ініціативи.

⁷¹ Україна розширить програму Grain from Ukraine. 2024. 02 лип. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/ukrajina-rozrishit-programu-grain-from-ukraine>

У середині квітня 2023 р. окремі країни – члени ЄС із числа країн Центральної та Східної Європи почали запроваджувати обмеження на торгівлю з Україною⁷². Так, 16 квітня 2023 р. польський уряд вирішив заборонити до 30 червня 2023 р. імпорт зернових, молока, яєць та м'яса птиці з України (згодом цей термін був продовжений). Також був заборонений транзит територією Польщі зернових. Проте 21 квітня 2023 р. його було розблоковано після зміни процедури транзиту, згідно з якою транспортні засоби, що перевозили зернові з України, були опломбовані, а їхні маршрути відстежувалися. Передбачалося супроводження водіїв спеціальними службами, що дозволяло стежити за тим, аби вантажі із цих транспортних засобів не розвантажили на території Польщі.

Угорщина 16 квітня 2023 р. заборонила імпорт зернових, олійних культур та деяких інших сільськогосподарських продуктів з України. Як і в Польщі, заборона вводилася до 30 червня 2023 р., але також була продовжена. Важливим було те, що заборона не поширювалася на транзит.

Уряд Словаччини 17 квітня 2023 р. заборонив імпорт сільськогосподарської продукції з України до 30 червня 2023 р. (як і в інших країнах, це рішення було пролонговане). Проте, на відміну від Польщі, заборона не стосувалася транзиту зазначених видів продукції.

Попри заклики керівної партії Румунії до зупинення імпорту з України сільськогосподарської продукції, ця країна прийняла рішення не забороняти в односторонньому порядку імпорт українського зерна і чекати, поки Європейська комісія запровадить заходи, спрямовані на допомогу фермерам Центральної та Східної Європи.

З 24 квітня 2023 р. Болгарія заборонила імпорт українського зерна та продуктів харчування. Як і інші країни, що вдалися до подібних заходів, Болгарія ввела заборону на імпорт до 30 червня 2023 р., а пізніше її продовжила. Також важливо, що заборона не поширювалася на транзит.

Варто зазначити, що перевірки чеськими наглядовими органами зерна, м'яса чи яєць з України не виявили незадовільних зразків, тому було прийнято рішення не забороняти імпорт цих продуктів. І хоча обсяги постачань пшениці з України становлять 0,1 % внутрішнього виробництва (Україна переважно постачає до Чехії кукурудзу), Чехія все ж таки не приєдналась до інших п'яти країн Центральної та Східної Європи у спробах обмежити експорт України.

Отже, заходи зазначених вище країн, крім Чехії, щодо обмеження експорту з України зерна та продуктів харчування переважно обґрунтовані суттєвим зростанням обсягу їх постачання, і насамперед зернових. Ще очевиднішою була різниця фізичних

⁷² Hunt Nigel. Explainer: Why have some EU countries banned Ukraine grain imports? *Reuters*. 2023. 17 April. URL: <https://www.reuters.com/markets/commodities/why-have-some-eu-countries-banned-ukraine-grain-imports-2023-04-17/>

обсягів постачань, адже на вартісні обсяги впливала загальносвітова тенденція щодо зниження світових цін (рис. 3.2).

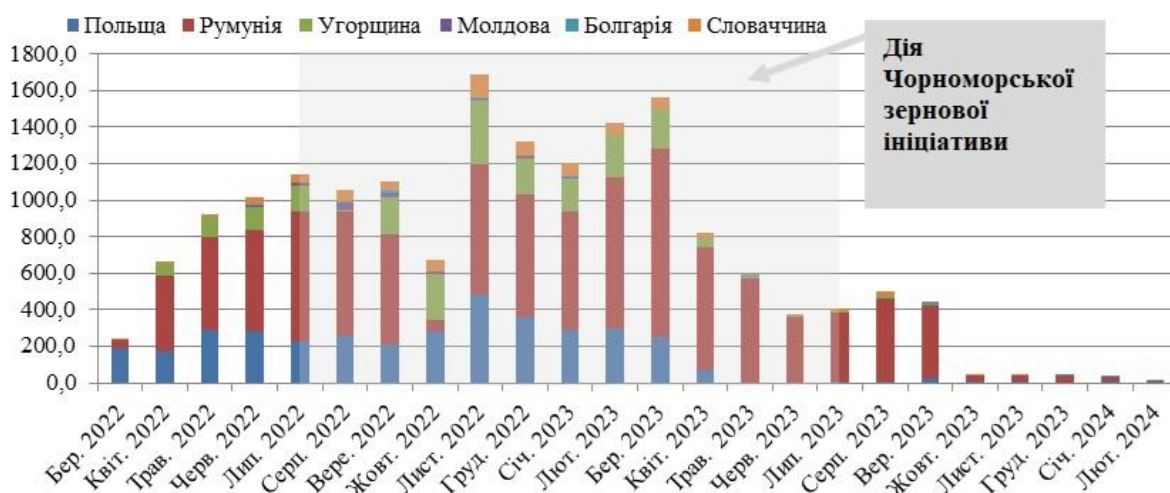

Рис. 3.2. Обсяги експорту зернових культур до країн-сусідів, тис. т
Джерело: Міжнародний центр торгівлі.

Особливо помітною була різниця при порівнянні даних про фізичні обсяги постачань з України зернових за I квартал 2021 р. (коли в Україні не було повномасштабної війни) та I квартал 2023 р. (коли ця війна вже тривала) (табл. 3.2).

Таблиця 3.2. Динаміка фізичних обсягів експорту зернових до країн Центральної та Східної Європи у I кварталі 2021 р. та I кварталі 2023 р., т

Країна	I кв. 2021 р.	I кв. 2023 р.	Динаміка
Польща	7255	799978	Зростання у 110 разів
Словаччина	0	196871	У I кв. 2021 р. експорт не здійснювався
Угорщина	2167	622708	Зростання у 287 разів
Румунія	384	2494108	Зростання у 6495 разів
Болгарія	844	3875	Зростання у 5 разів
Чехія	605	15210	Зростання у 25 разів

Джерело: розрахунки авторів за даними Держмитслужби.

Такі суттєві темпи нарощування експорту зернових поруч із тим, що логістика маршрутів постачань зернових з України в попередні періоди значною мірою не охоплювала ці країни (що, серед іншого, дозволило перекупникам зерна лишати на внутрішньому ринку товари з України, замість того, щоб постачати їх в інші країни),

спричинили проблеми переповнення складських приміщень для зберігання зернових. Адже перевалочні можливості цих країн не були розраховані на такі потоки товарів.

Фермери в окремих країнах Центральної та Східної Європи почали скаржитися на те, що значна частина зерна осідає на внутрішньому ринку, і це призводить до демпінгу цін та неможливості реалізувати власне зерно, адже українське зерно виявилось дешевшим. Так, румунські фермери стверджували, що зерно з України на 30 % дешевше від того, що вони самі пропонують.

Фермери з цих країн також постали перед проблемою дефіциту місць зберігання для майбутнього врожаю. Це створило підґрунтя для протестних настроїв, фермери почали чинити тиск на свої уряди з вимогою втрутитися. А якщо врахувати, що в Польщі та Словаччині восени 2023 р. відбулися чергові вибори і керівництво цих країн потребувало голосів, то стає зрозумілим, чому ці країни першими вдалася до обмежувальних заходів, а інші держави регіону наслідували їх приклад.

Такі урядові рішення цих країн породжували виклики правовому полю та закладали підґрунтя інституційної кризи у ЄС. Насамперед ставилася під сумнів цілісність та ефективність внутрішнього ринку ЄС як з економічної (здатність забезпечити роботу ринкових механізмів із вирівнювання дисбалансів попиту і пропозиції), так і з правової (готовність протидіяти порушенням нормативної бази внутрішнього ринку) точок зору.

Врешті зацікавлені країни ЄС звернулися до Європейської комісії з метою вирішення проблеми, що виникла. Після тривалих переговорів у червні 2023 р. Єврокомісія схвалила рішення щодо обмеження імпорту української сільськогосподарської продукції (пшениці, кукурудзи, ріпаку та соняшнику) до п'яти країн ЄС (Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та Болгарії)⁷³. Ця інституційна криза могла би посилитися, якби не своєчасна рішуча та ефективна реакція Європейської комісії на рішення окремих країн ЄС, які вдалися до односторонніх кроків щодо обмеження експорту з України.

Обмеження на імпорт української сільськогосподарської продукції, а саме пшениці, кукурудзи, ріпаку та насіння соняшнику, до п'яти країн – членів ЄС призвело до суттєвого скорочення постачань зазначених товарних позицій до цих країн, а отже, і втрат України. Якщо середньомісячний експорт до цих країн у I кварталі 2023 р. становив 364 млн дол. США, то середньомісячний експорт у всіх наступних кварталах 2023 р. становив лише 87 млн дол. США.

Україна отримала унікальну можливість доступу до ринків сільськогосподарської продукції країн Європейського Союзу без мит та обмежень, що разом з ініціативою «Шляхи солідарності» надало значну підтримку вітчизняному аграрному сектору в умовах російсько-української війни. Однак виробники деяких європейських країн почали використовувати у своїх цілях, зокрема політичних,

⁷³ EU extends trade benefits for Ukraine, 2023. 05 June. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3059

протести проти доступу української продукції до ринку ЄС. Треба зазначити, що це відбувалося в умовах, коли ЄС шукав рішення для подолання низки проблем європейських фермерів, спричинених війною РФ проти України. Йдеться про зменшення світових цін на сільгосппродукцію і, відповідно, доходів фермерів, значні обсяги постачань деякої сільгосппродукції з інших країн (зокрема, із РФ та Білорусі), екстремальні погодні умови (посухи, лісові пожежі та повені), запровадження «зеленого» переходу сільського господарства, а також соціально-економічну ситуацію, зокрема нестачу кваліфікованої робочої сили.

Довідково. Скорочення майже на 30 % вартості виробництва зернових у ЄС з 80,6 млрд євро – у 2022 р. до 58,8 млрд євро – у 2023 р. негативно вплинуло на доходи окремих фермерів.

Для подолання вказаних непорозумінь уряд України запропонував п'ять кроків⁷⁴.

Перший крок передбачав погодження України на обмеження, які запропонувала Європейська комісія щодо аграрного експорту.

Згідно з *другим кроком* Україна повинна була спрямовувати звернення до Європейської комісії з пропозицією провести невідкладний скринінг, а саме аналіз кластерів 4 і 5, до яких входить аграрна політика та транспорт. Це необхідно, аби відкинути маніпуляції щодо якості української аграрної продукції.

Третім кроком була пропозиція польському урядові ухвалити спільне звернення до Європейської комісії із закликом зупинити російський аграрний експорт до ЄС. Це було частково реалізовано в травні 2024 р. рішенням Єврокомісії через підняття митних тарифів на російську та білоруську аграрну продукцію, які покликані зупинити імпорт російської та білоруської продукції до ЄС, зокрема гороху, переважної більшості зернових та олійних культур, олій та залишків і відходів від переробки сільськогосподарської продукції⁷⁵.

Четвертий крок передбачав створення «Тристороннього штабу: Україна, Польща, Європейська комісія» під співголовуванням аграрних міністрів України та Польщі, а також представника Єврокомісії. Також була відкрита можливість приєднатися до роботи штабу українських та польських аграрних асоціацій.

Врешті *п'ятий крок* мав на меті вирішити питання з пропуском на кордоні не лише боєприпасів, військового обладнання, гуманітарної допомоги, медичних засобів, а й інших груп товарів.

⁷⁴ Денис Шмигаль: Україна пропонує Польщі «План взаємопорозуміння». URL:

<https://www.kmu.gov.ua/news/denys-shmyhal-ukraina-proponuie-polshchi-plan-vzaiemoporozuminnia>

⁷⁵ Council sets higher tariffs on Russian and Belarusian grain products. URL:

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/30/council-sets-higher-tariffs-on-russian-and-belarusian-grain-products/>

Заборони сусідніми країнами ЄС на імпорту окремих видів сільськогосподарської продукції та блокування пунктів пропуску на західному кордоні мали серйозні наслідки для українського експорту й імпорту, що призвели до втрат не тільки валютної виручки, а й до деякого подорожчання імпортованих товарів на внутрішньому ринку та загострення конкуренції з боку аналогічних українських товарів до імпорту відповідно.

Додатковим чинником зменшення валютних надходжень стало зниження цін на світових ринках на продукцію, яка становить основу українського експорту, зокрема на м'ясо птиці, зернові та олійні культури, соняшникову олію, цукор, макуху тощо.

Разом із тим, до проблем, які негативно впливали на експорт української сільгосппродукції, додався новий виклик, пов'язаний з нападами хуситів на комерційні судна в Червоному морі, що в разі їх продовження та загострення збільшуватиме час та вартість доставки морським шляхом української сільгосппродукції та інших товарів, призначених для країн Східної Африки, Близького Сходу та Азії загалом.

Урегулювання проблем з експортом до ЄС, забезпечення стабільної роботи Чорноморського торговельного коридору, підвищення рівня безпеки у ньому та поліпшення умов страхування суден, а також стимулювання економічної активності, зокрема в сільському господарстві, – усе це сприяло і продовжуватиме позитивно впливати на показники зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі.

Довідково. Відновлення Чорноморського торговельного коридору, роботи портів Великої Одеси та збільшення ефективності дунайських портів, перевезень автомобільним та залізничним видами транспорту, непоганий врожай та зростання в цілому економічної активності дали можливість Україні дещо збільшити в 2023 р. порівняно з 2022 р. фізичні обсяги експорту усіх товарів загалом.

Важливо зазначити, що Угода про асоціацію України з ЄС разом із Поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі (ПВЗВТ), а також надання усебічної підтримки з боку ЄС економіці України, зокрема аграрному сектору, за допомогою відкриття привабливих для аграрної продукції України ринків в екстреному порядку передусім у спосіб запровадження автономних торговельних преференцій та ініціативи «Шляхи солідарності» створили можливості для щільнішої євроінтеграції України.

Водночас виклики, пов'язані з посиленням конкуренції на ринку ЄС для української аграрної продукції, продемонстрували здатність України підвищувати спроможності відстоювати національні інтереси, а набутий досвід стане в пригоді під час розпочатих 25 червня 2024 р. переговорів щодо членства України в ЄС.

Вбачається важливим під час цих переговорів донести до партнерів, що український аграрний сектор – не загроза аграрному ринку ЄС, а підсилення, яке

створить передумови для становлення авторитетного та конкурентоспроможного на глобальному ринку продовольства ЄС разом з Україною як його повноправним членом.

3.3. Участь міжнародних організацій у забезпеченні стійкості сільського господарства та продовольчої системи у світі

Світ, зіштовхнувшись із погіршенням ситуації у сфері забезпечення стійкості сільськогосподарського виробництва та загалом функціонування світової продовольчої системи, змушений терміново шукати скоординовані відповіді на ці виклики, у т. ч. за допомогою провідних міжнародних організацій та ініціатив.

У цьому аспекті міністри закордонних справ групи країн G7 18 травня 2022 р. обговорили наслідки війни Росії проти України для глобальної продовольчої безпеки та привітали ініціативу Генерального секретаря ООН щодо скликання «Групи глобального реагування на кризу в галузі продовольства, енергетики і фінансів» (GCRG). Наголос було зроблено на різних міжнародних ініціативах, як-от Місія з питань стійкості продовольства та сільського господарства (FARM), ключових регіональних ініціативах, зокрема й тих, що стосуються африканських та середземноморських країн, з майбутнім Середземноморським діалогом на рівні міністрів щодо кризи продовольчої безпеки.

Як зазначалося, криза виходить за межі продовольчої небезпеки, що вимагає всебічного реагування та дотримання низки *принципів* щодо глобальної продовольчої безпеки:

1. Підтримка України у збереженні нею виробництва сільськогосподарської продукції, її зберігання, транспортування та переробки; підтримка України та її регіональних партнерів у відновленні експорту; заохочення міжнародного співтовариства створити сільськогосподарські «шляхи солідарності» з метою підтримки спроможності України експортувати свою сільськогосподарську продукцію.

2. Належна гуманітарна система у наданні термінової допомоги відповідно до гуманітарних принципів людям, яким загрожує продовольча криза, особливо тим, хто стикається з голодом, зокрема посилюючи внески до Всесвітньої продовольчої програми ООН та інших суб'єктів допомоги і запровадження підходів, що визначають пріоритетність місцевих закупівель.

3. Продовження роботи щодо сталого сільського господарства та продовольчих систем, підтримка посилення глобального управління з метою досягнення стійких сільськогосподарських та продовольчих систем. Відповідні організації ООН та організації з питань продовольчої безпеки та харчування, такі як Комітет з питань світової продовольчої безпеки та інші, повинні відігравати ключову роль.

4. Сприяння сталим практикам зменшення харчових відходів та втрат і, за можливості, збільшення власного виробництва сільськогосподарської продукції відповідно до Порядку денного на 2030 рік для сталого розвитку, одночасно із захистом клімату, біорізноманіття та навколишнього середовища.

5. Забезпечення виробникам харчових продуктів доступу до насіння, добрив, палива та інших сільськогосподарських матеріалів, подолання проблем доступу до сільськогосподарських угідь і транспортних шляхів з урахуванням впливу конфлікту на безпеку та захищеність.

6. Пом'якшення наслідків нинішньої продовольчої кризи шляхом уникнення надмірних заходів, які обмежують експорт та призводять до подальшого зростання собівартості продуктів харчування та сільського господарства.

7. Підтримання спільної роботи з відстеження інформації та обміну нею, включно й інформації про раннє попередження про погіршення глобальних гуманітарних ризиків, надання допомоги країнам, що переживають гуманітарну кризу, які стикаються з посиленням продовольчої небезпеки, шляхом посилення та пріоритетної підтримки для прогнозування кризи й реагування на неї.

8. Схвалення пакета стійкості, оголошеного Групою Світового банку, а також пропозицій щодо реагування на кризи від інших багатосторонніх банків розвитку⁷⁶.

Зокрема, МВФ виділив понад 40 млрд дол. США 29 країнам, які найбільше постраждали від проблем із забезпеченням продовольством⁷⁷. Світовий банк розширив допомогу з 30 млрд дол. США, про які було оголошено в травні 2022 р., до 45 млрд дол. США⁷⁸. Разом із тим, за оцінками Світового банку, для фінансування заходів з подолання гострого дефіциту продовольства необхідно 90 млрд дол. США щорічно, а з урахуванням високої інфляції, низького темпу зростання світової економіки та високих цін на сировинні товари – до 120 млрд дол. США. Загалом для забезпечення глобальної продовольчої безпеки та повноцінного харчування потрібно щороку мобілізувати до 500 млрд дол. США, що становить приблизно 0,5 % світового ВВП⁷⁹.

Можемо виокремити деякі інші світові ініціативи, дотичні до міжнародних зусиль із подолання в умовах війни РФ проти України проблем щодо функціонування світової системи продовольства та налагодження на належному рівні її роботи:

- Глобальний альянс заради продовольчої безпеки, заснований групою країн G7 та Світовим банком у 2022 р.;

⁷⁶ Глобальна продовольча безпека та відповідальність Росії за наслідки агресивної війни проти України: висновки міністрів закордонних справ G7. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/глобальна-продовольча-безпека-та-відповідальність-росії-за-наслідки-агресивної-війни-проти-україни_uk

⁷⁷ Fall 2023 Global Food Crisis Update – Recent Developments, Outlook, and IMF Engagement. URL:

<https://www.imf.org/en/Publications/Search#q=Fall%202023%20Global%20Food%20Crisis%20Update&sort=relevancy>

⁷⁸ Food security trends in 2024 and beyond. URL: <https://blogs.worldbank.org/en/agfood/food-security-trends-2024-and-beyond>

⁷⁹ Там само.

- Глобальна мережа проти продовольчих криз, яку ЄС, ФАО, Всесвітня продовольча програма ООН започаткували 2016 р.;
- Глобальна програма з сільського господарства та продовольчої безпеки, заснована групою країн G20 у 2010 р.

Крім того, за результатами міністерської зустрічі ООН з питань Дорожньої карти у сфері світової продовольчої безпеки – заклик до дій (травень 2022 р.), Декларації лідерів саміту стосовно світової продовольчої безпеки (вересень 2022 р.), Хіросімської заяви щодо дій із забезпечення світової продовольчої безпеки (травень 2023 р.), Глобального саміту з продовольчої безпеки (листопад 2023 р.) тощо також були ухвалені скоординовані заходи з невідкладного подолання продовольчої кризи у світі, запобігання таким кризам у майбутньому та забезпечення для всього населення світу стійкої продовольчої безпеки й повноцінного харчування.

З метою покращення аналізу стану з продовольчою безпекою й харчуванням, а також прийняття рішень урядами, міжнародними, неурядовими організаціями й іншими заінтересованими сторонами використовуються дані, оцінки, висновки провідних світових постачальників інформації у цій сфері, як-от: багатостороння ініціатива «Інтегрована класифікація фаз продовольчої безпеки» та Мережа систем раннього попередження про голод.

У складний час, коли перед світовою торговельною системою постали нові виклики та склався критичний стан із забезпеченням світової продовольчої безпеки, Україна 25 лютого 2024 р. стала двадцятим учасником *Кернської групи*, що була створена в рамках Світової організації торгівлі та об'єднує провідні країни-експортери, на які припадає понад 25 % світового сільськогосподарського експорту і які підтримують лібералізацію міжнародної торгівлі аграрною продукцією⁸⁰. Тобто Україна ще раз продемонструвала, що навіть за умов війни опікується не лише власним аграрним сектором, а й долею країн – імпортерів продовольства, які залежать від того, як функціонує світова система торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Довідково. Кернську групу у 1986 р. заснували країни – члени СОР зі значною часткою аграрного експорту. Нині у її складі 20 держав: Австралія, Аргентина, Болівія, Бразилія, Гватемала, Індонезія, Канада, Колумбія, Коста-Рика, Малайзія, Нова Зеландія, Пакистан, ПАР, Парагвай, Перу, Таїланд, Україна, Уругвай, Філіппіни, Чилі. Переговори щодо вступу в цю організацію Україна розпочала в 2009 р., із січня 2020 р. набула статусу спостерігача в цій групі. На зустрічі Кернської групи відзначили, що сільське господарство залишається головною незавершеною справою СОР, яка має перебувати в центрі уваги зусиль із реформування. Кернська група прагне досягти справедливості й

⁸⁰ 43rd Cairns Group Ministerial Meeting. URL: <https://www.cairnsgroup.org/news/statement/43rd-cairns-group-ministerial-meeting>; Тарас Качка взяв участь у 42-му засіданні міністрів країн – членів Кернської групи в рамках дванадцятої Конференції міністрів СОР у м. Женева. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/taras-kachka-vzyav-uchast-u-42-mu-zasidanni-ministriv-krayin-chleniv-kernskoyi-grupi-v-ramkah-dvanadcyatoyi-konferenciyi-ministriv-sot-u-m-zheneva>

створити рівні умови у міжнародній торгівлі у спосіб реформи торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Водночас багатосторонні зусилля із забезпечення стійкості сільського господарства та загалом продовольчої системи у світі поєднувалися із безпосередньою підтримкою України, яка в умовах воєнного стану так само продовжує робити вагомий внесок у вирішення поточних проблем глобальної продовольчої безпеки та боротьби з голодом.

Рада Безпеки ООН у листопаді 2023 р. обговорила ситуацію в Україні у зв'язку з війною та її наслідки для глобальної продовольчої безпеки і прийняла *рішення щодо необхідності зосередження зусиль міжнародних організацій на задоволенні нагальних потреб України*, аби гарантувати, що цей сільськогосподарський центр буде швидко відновлений і зможе за потреби допомагати голодуючим у всьому світі.

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН 2 січня 2023 р. та уряд Німеччини спільно організували спеціальну зустріч для міністрів країн G7, присвячену ситуації в Україні та плануванню подальшої роботи щодо подолання наслідків війни для українського народу, забезпечення засобів до існування та виробництва сільськогосподарської продукції. На зустрічі було представлено оновлену інформацію щодо *Плану швидкого реагування ФАО для України на 2023 р.* та визначено три основні напрями діяльності, які потребуватимуть фінансування в розмірі 205 млн дол. США⁸¹. Ці напрями передбачають:

1) відновлення продовольчої безпеки та забезпечення продовольчої незалежності для 0,5 млн сільських домогосподарств уздовж лінії фронту або в інших районах, що зазнали значного впливу, через надання насіння, кормів та грошової допомоги;

2) відновлення критично важливих продовольчих ланцюжків доданої вартості через надання дизельних та газових генераторів, насіння пшениці, ячменю, вівса та гороху, тимчасових та довгострокових модульних зерносховищ та забезпечення інших потреб і посилення критично важливих елементів агропродовольчої системи завдяки зміцненню потенціалу в галузі тестування та сертифікації альтернативних маршрутів експорту зерна;

3) відновлення ветеринарних служб, встановлення партнерства зі спеціалізованими організаціями для сприяння знешкодженню вибухонебезпечних предметів на сільськогосподарських угіддях, проведення оцінки збитків та втрат.

Довідково. У 2022 р. в межах реалізації програм ФАО в Україні було розподілено понад 26 тис. зернових рукавів, призначених для зберігання понад 5 млн т зернових, оскільки інфраструктура України була пошкоджена; на початку 2023 р. надано насіння овочів та насінневу картоплю для понад 30 тис. домогосподарств, а також надано понад 5 тис. т

⁸¹ ФАО назвала три основні напрямки діяльності в Україні для впровадження ініціатив у 2023 році. URL: <https://ukraine.un.org/uk/216506-фао-назвала-три-основні-напрямки-діяльності-в-україні-для-впровадження-ініціатив-у-2023-році>

насіння озимої пшениці для підтримки дрібних фермерських господарств. ФАО також надала багатоцільову грошову допомогу для понад 2 тис. уразливих сільських домогосподарств, зокрема в Дніпропетровській, Херсонській та Запорізькій областях. Програми ФАО в Україні є гарним прикладом стратегічного підходу, що поєднує гуманітарну допомогу та інвестиції для забезпечення середньострокової та довгострокової стійкості. Згідно з даними ФАО, кожне четверте сільське домогосподарство України скоротило або припинило сільськогосподарське виробництво через війну, більше ніж кожне третє із них – у районах уздовж лінії фронту. Це створило проблему продовольчої безпеки для місцевого населення країни, яка традиційно була потужним експортером продовольства. У 2022–2023 рр. експорт зернових з України скоротився майже на 3 %.

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, Всесвітня продовольча програма ООН (ВПП) і Швейцарський фонд протимінної діяльності (FSD) влітку 2023 р. розпочали реалізацію спільної програми для підтримки дрібних фермерів і сільських домогосподарств, які найбільше постраждали від війни Росії проти України⁸². Очищення землі від вибухонебезпечних предметів є першим кроком до відновлення сільських громад в Україні, що опинилися у зоні бойових дій, та запобігання їхній довготривалій залежності від гуманітарної допомоги.

Протягом 2023 р. Україні вдалося повернути в обіг 18 тис. км² українських земель із 174 тис. км², які вважалися потенційно забрудненими, із них 208 тис. га – це сільськогосподарські землі. Якщо брати до уваги середню врожайність пшениці по країні за цей рік, то на цій площі можна виростити майже мільйон тонн зерна. Але необхідно перевірити на наявність мін та інших вибухонебезпечних предметів іще понад 156 тис. км² території. Допомога партнерів у цій галузі може сприяти відновленню світової економіки та посиленню світової продовольчої безпеки.

Деградація ґрунтів – довгостроковий наслідок війни, який визначатиме майбутнє сільського господарства в Україні. Розмінування – дорогий і тривалий процес, що може тривати близько десяти років. Хімічне забруднення ґрунту на раніше замінованих територіях матиме негативні наслідки для сільського господарства, довілля та людей протягом наступних поколінь. Розмінування має поєднуватися з комплексною екологічною оцінкою і моніторингом забруднення ґрунту. Науково обґрунтована рекультивация на менше забруднених землях та консервація земель на найбільш забруднених територіях будуть мати вирішальне значення для фермерів, які в іншому випадку можуть втратити засоби виробництва; для місцевих громад і споживачів, які повинні мати доступ до здорової їжі; для довілля, адже порушені екосистеми повинні бути відновлені.

Згадана спільна програма вже стартувала в Харківській області, її буде поширено на Миколаївську та Херсонську області. Вона орієнтується на фермерів із земельними

⁸² Україна: ФАО и ВПП объединяют усилия, чтобы очистить сельскохозяйственные земли от последствий войны и помочь фермерам возобновить производство. URL: <https://www.fao.org/newsroom/detail/ukraine--fao-and-wfp-join-forces-to-clear-agricultural-land-from-remnants-of-the-war-and-help-farmers-resume-production/ru>

ділянками до 300 га, а також на сільські домогосподарства, які вирощують продукти харчування для власного споживання.

Програма складатиметься з трьох етапів. На *першому* учасники проєкту спільно з громадами, місцевою владою та Міністерством аграрної політики та продовольства України визначать за допомогою супутникових зображень і нанесуть на мапу межі земель, що потребують розмінування.

На *другому етапі* групи з розмінування обстежуватимуть і очищуватимуть землі від мін та інших вибухонебезпечних предметів. У пріоритеті розмінування – земельні ділянки, які можуть бути швидко розміновані з проведенням мінімальних робіт з їх очищення.

Під час *третього етапу* ФАО і FSD проведуть аналіз ґрунту, щоб оцінити рівень забрудненості речовинами, які залишилися після розриву боєприпасів. Проводитимуть опитування дрібних фермерів і сільських сімей, щоб з'ясувати, які ресурси їм необхідні для відновлення сільгоспвиробництва. Вартість програми – 100 млн дол. США. Крім того, програма отримала підтримку Гуманітарного фонду України, Фонду спільного фінансування ООН, а також приватних донорів.

За розрахунками ФАО, у 2023 р. 500 тис. українських господарств отримають допомогу з відновлення сільськогосподарської діяльності від цієї організації. У 2022 р. ФАО допомогло 40 тис. домогосподарств відновити сільськогосподарську діяльність. У 2023 р. на допомогу українському аграрно-промисловому комплексу ФАО спрямує 205 млн дол. США, 100 млн дол. із цієї суми надійде на підтримку сільськогосподарських домогосподарств.

Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) відіграло та відіграє важливу роль у забезпеченні стійкості сільського господарства у світі, також і в Україні. Так, 20 липня 2022 р. США заснували *Ініціативу стійкості сільського господарства (AGRI)* на суму 100 млн дол. США для допомоги українському агросектору на тлі загострення глобальної продовольчої кризи, посиленої війною проти України. Українські фермери отримали полегшений доступ до фінансування, забезпечення паливом, добривами та пестицидами, насінням, обладнанням. Очікується, що Ініціатива дасть змогу вирішити три важливі питання, що стосуються: зберігання та експорту зерна, фінансової спроможності фермерів, розвитку садівництва і тепличного господарства. І, крім того, допоможе фермерам стати на ноги та відновити сектор АПК. Зусилля, спрямовані на порятунок принаймні частини сільського господарства України, є критично важливими для стабілізації, відновлення та реконструкції України. USAID допомагає понад 8 тис. українських фермерів зібрати урожай⁸³.

Агентство США з міжнародного розвитку 17 липня 2023 р. оголосило про виділення 250 млн дол. США на підтримку сільського господарства України, яке

⁸³ Мінагрополітики: США підтримають українських фермерів на \$100 млн. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minahropolityky-ssha-pidtrymaiut-ukrainskykh-fermeriv-na-100-mln>

постраждало через воєнне вторгнення Росії⁸⁴. Додаткові кошти спрямовано на розширення критично важливої сільськогосподарської інфраструктури: системи зрошення, зернових елеваторів, перевантажувальних потужностей, а також портової та прикордонної інфраструктури. *AGRI* підтримує понад 30% зареєстрованих фермерів України шляхом надання насіння, добрив, сільськогосподарських та фінансових послуг. Міжнародні компанії, такі як «Bayer», «Grain Alliance», «Kernel» і «Nibulon», інвестують кошти в програми з підтримки сільського господарства України. До *AGRI-Ukraine* також долучився Світовий банк – він фінансує реформи в сільськогосподарському секторі.

У підтримці сільськогосподарського сектору України в період війни та забезпеченні стійкості сільського господарства важливими є *кредитні ресурси міжнародних фінансових організацій*.

Світовий банк 30 березня 2023 р. оголосив про реструктуризацію *Програми «Прискорення приватних інвестицій у сільське господарство України»*. Передбачається виділення коштів для досягнення цілей щодо підтримки відновлення сільськогосподарського виробництва, яке постраждало від широкомасштабного вторгнення Росії в Україну. У рамках Програми доступу до фінансування для малих фермерських господарств Світовий банк надаватиме кошти в розмірі 132 млн дол. США⁸⁵. Кошти будуть доступні для державних програм, спрямованих на покращення доступу до фінансування за допомогою кредитних програм «5-7-9%» та часткового гарантування кредитів для малих фермерських господарств, диверсифікації сільськогосподарського виробництва через підтримку садівництва, покращення управління дефіцитом водних ресурсів та адаптації до зміни клімату.

Реструктуризована Програма доповнить діяльність інших партнерів з розвитку: ООН, Європейського Союзу, Агентства США з міжнародного розвитку у підтримці відновлення сільськогосподарського сектору. Програма доповнить Ініціативу стійкості сільського господарства в Україні, започатковану USAID на початку серпня 2022 р., метою якої є мобілізація фінансування в розмірі 250 млн дол. США на підтримку сільськогосподарського сектору України. Програма стане доповненням до раніше оголошених пакетів допомоги в рамках *проекту Світового банку «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління» (PEACE)*, яка допомагає урядові України надавати важливі послуги та виконувати основні державні функції в період війни.

Новий проєкт Світового банку *«Екстрений проєкт надання інклюзивної підтримки для відновлення сільського господарства України» (ARISE)* сприятиме доступу

⁸⁴ USAID виділить Україні \$250 млн для підтримки сільського господарства. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/923603.html>

⁸⁵ Сільськогосподарське виробництво в Україні відновиться за підтримки Світового банку. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2023/03/30/agricultural-production-in-ukraine-to-recover-with-world-bank-support>

агровиробників до пільгового фінансування у 2023 та 2024 рр.⁸⁶. Проєкт Світового банку допоможе понад 90 тис. фермерам в Україні залучити пільгове кредитування та гранти на сільськогосподарське виробництво та мобілізувати близько 1,5 млрд дол. США оборотного капіталу. Малі фермерські господарства отримують гранти на сільськогосподарське виробництво. ARISE доповнить підтримку сільського господарства України з боку Світового банку, яка покликана та зміцнити часткові кредитні гарантії для малих фермерів. Із загального обсягу коштів 500 млн дол. США будуть спрямовані на фінансування програми «Доступні кредити 5-7-9 %» в 2023–2024 рр. з фокусом на аграрні підприємства. Залучені кошти дозволять зменшити вартість запозичень для аграріїв, аби вони мали змогу продовжити сільськогосподарське виробництво. Сільгоспвиробники також матимуть можливість отримати гранти, на які передбачено близько 50 млн дол. США у межах ARISE.

Фінансуватися ARISE буде з позики Світового банку в розмірі 230 млн дол. США із Цільового фонду з надання Україні необхідної кредитної підтримки (ADVANCE Ukraine), який підтримується урядом Японії. Крім того, фінансування проєкту включає грант у розмірі 320 млн дол. США Цільового фонду підтримки, відновлення, відбудови та реформування України (URTF). Дизайн проєкту передбачає залучення додаткового фінансування в розмірі до 150 млн дол. США від Світового банку та донорів.

Україна та *Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР)* 7 листопада 2023 р. підписали грантову та кредитну угоди на 550 млн дол. США у межах проєкту Світового банку «Екстрений проєкт надання інклюзивної підтримки для відновлення сільського господарства України» (ARISE)⁸⁷. У 2024 р. Світовий банк та уряд України так само зосередять увагу на критично важливих реформах та інвестиціях у пріоритетні сектори, зокрема сільське господарство.

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) є найбільшим інституційним інвестором України. Банк узяв на себе зобов'язання інвестувати в Україну 3 млрд євро протягом 2022–2023 рр.⁸⁸. Насправді ж у 2022 р. загальні інвестиції ЄБРР в Україну становили 1,7 млрд євро з урахуванням грантів, у 2023 р. проінвестовано 2,1 млрд євро⁸⁹. Торгівля та продовольча безпека – це дві з п'яти пріоритетних сфер інвестицій ЄБРР в Україні. Інші пріоритетні сфери – енергетична безпека, життєво важлива інфраструктура та підтримка приватного сектору.

⁸⁶ Українські фермери отримують підтримку Світового банку. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2023/10/30/farmers-in-ukraine-to-benefit-from-world-bank-support>

⁸⁷ Україна отримає 550 млн дол. США у рамках проєкту Світового банку для відновлення сільського господарства. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/ukraine_will_receive_usd_550_million_under_the_world_bank_project_for_agricultural_recovery-4282

⁸⁸ ЄБРР інвестує в Україну €3 млрд. URL: <https://agroportal.ua/news/ekslyuzivny/yebrr-investuye-v-ukrajinu-3-mlrd>

⁸⁹ EBRD deploys a record €2.1 billion in Ukraine in 2023. URL: <https://www.ebrd.com/news/2024/ebrd-deploys-a-record-21-billion-in-ukraine-in-2023-.html>

Довідково. Пряме фінансування ЄБРР – це основний інструмент фінансування агросектору в Україні. Отримувачами кредиту є середні та великі корпоративні клієнти, розміри кредиту – 10 млн євро та більше. Загальна сума фінансування, наданого після початку війни в Україні, – 197 млн євро. Серед основних інструментів привертає увагу також фінансування ЄБРР через механізми розподілу ризиків. При цьому кредити надаються за українським законодавством та покриваються за кожною угодою на 40–60 % гарантією ЄБРР. Отримати кредит за цим інструментом мають змогу малі та середні корпоративні клієнти, цільові розміри кредиту – від 2 до 15 млн євро.

У 2023 р. ЄБРР розпочав стратегічну співпрацю з ПриватБанком у рамках програми «Гарантії стійкості та забезпечення джерел засобів для існування», за якою банкам-партнерам в Україні надаються гарантії для покриття ризиків за новими кредитами. Підписана з ЄБРР гарантійна угода покриває ризики за новими кредитами на загальну суму 240 млн євро для приватних, переважно мікро-, малих або середніх підприємств, які працюють у секторі агробізнесу та інших критично важливих галузях.

ЄБРР 13 березня 2024 р. повідомив, що відкриває кредитну лінію у розмірі 25 млн дол. США для ПриватБанку. Це сприятиме розвитку торговельного фінансування банку та експорту української продовольчої продукції⁹⁰. З початку повномасштабної війни Росії проти України доступ до фінансування для українських імпортерів та експортерів значно ускладнився. Це спричинено тим, що міжнародні банки не готові брати на себе прямі ризики, пов'язані з фінансуванням українських торговельних операцій. Відкриття ліміту торговельного фінансування для ПриватБанку є ще одним свідченням важливої ролі ЄБРР у забезпеченні безперебійної торгівлі з Україною.

Європейський банк реконструкції та розвитку надає державному Укрексімбанку портфельний інструмент розподілу ризиків для нового фінансування приватного сектору на суму 40 млн євро. Інструмент розподілу ризику ЄБРР може покривати до 50 % кредитного ризику Укрексімбанку за субкредитами на суму 40 млн євро приватним підприємствам, у т. ч. сільськогосподарським, які працюють в Україні⁹¹.

ФАО і ЄБРР надають технічну допомогу секторам свинарства, молочного скотарства та птахівництва у підвищенні стандартів виробництва продукції і відповідності вимогам ЄС. Протягом 2021–2023 рр. ФАО та ЄБРР реалізовували програму «Здоров'я тварин, безпечність харчової продукції та програми гарантування її якості в Україні і Молдові», основними компонентами якої були покращення контролю епізоотичної ситуації, зменшення ризиків розвитку антибіотикорезистентності та

⁹⁰ ЄБРР надав ПриватБанку ліміт торговельного фінансування у розмірі 25 млн дол. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/yebrr-nadav-pryvatbanku-limit-torgovelnogo-finansuvannya-u-rozmiri-25-mln-dolariv/>

⁹¹ Гарантія ЄБРР дозволить «Укрексімбанку» видати нові кредити на 40 млн євро. URL: <https://www.eximb.com/ua/bank/press/novyiny-banku/garantiya-ebrr-dozvolyt-ukreksimbanku-vudatu-novi-kredutu-na-40-mln-evro.html>

налагодження ланцюгів виробництва й постачання сільськогосподарської продукції в умовах війни в Україні.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) від березня 2022 р. надав Україні 1,7 млрд євро, зокрема через кредитні лінії та гарантії нових позик малому та середньому бізнесу (МСБ). Основну увагу ця міжнародна валютна організація фокусує на проектах у сільському господарстві й транспортній сфері. У 2024 р. ЄІБ планує запустити механізм розподілу ризиків з донорами в рамках Ініціативи EU4U для МСБ загальним обсягом – до 600 млн євро.

Аграрний сектор України зазнав збитків у вигляді знищеної та пошкодженої сільгосптехніки, зерносховищ та вирощеної продукції. Сектор також зіштовхується із підвищенням собівартості виробництва, дефіцитом енергопостачання, падінням обсягів виробництва продукції рослинництва і тваринництва, а також проблемами з логістикою. Для зміцнення продовольчої безпеки на фоні російського воєнного вторгнення в Україну, що триває, *Міжнародна фінансова корпорація (IFC)*, *Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР)*, *Корпорація міжнародного фінансування США (DFC)* надають пакет фінансування на суму 480 млн дол. США провідному українському виробнику сільськогосподарської продукції – агрохолдингу «Миронівський хлібопродукт» (МХП) для підтримки поточних обсягів діяльності, збільшення потужності генерації сталої електроенергії та зменшення викидів парникових газів⁹². Таке рішення прийняте в жовтні 2023 р.

Довідково. МХП є провідною міжнародною компанією у сфері харчових та агротехнологій, найбільшим в Україні виробником м'яса птиці, напівфабрикатів та продуктів із м'яса. Компанія забезпечує роботою понад 28 тис. працівників, відновила постачання та шляхи експорту своєї продукції до понад 70 країн. МХП підтримує тисячі малих підприємств, у т. ч. понад 2 тис. малих роздрібних магазинів і 2,5 тис. місцевих фермерів в Україні.

За проектом USAID «Економічна підтримка України» було надано 10 дизельних генераторів потужністю від 80 до 544 кВт шести українським аграрним експортерам, щоб вони могли працювати під час відключень електроенергії. Один із таких експортерів – компанія «НІБУЛОН», філії якої розташовані в Одеській, Полтавській та Черкаській областях, отримав три потужні генератори. Філії «НІБУЛОН» не мають систем резервного живлення, що створює додаткові ризики під час енергетичної кризи, спричиненої обстрілами з боку Росії. Черкаський і Полтавський елеватори мають одночасну потужність зберігання зерна 75,6 тис. т і 76 тис. т відповідно. Одеська філія призначена для перевалки зерна морем і має потужність 300 тис. м/т на місяць. Ці нові генератори потужністю 420 кВт кожен забезпечать повноцінну роботу в разі відключення

⁹² IFC, EBRD, і DFC допомагають підтримувати аграрний сектор України і зміцнюють глобальну продовольчу безпеку. URL: <https://pressroom.ifc.org/all/pages/PressDetail.aspx?ID=27837>

електроенергії для продовження логістичних процесів зі зберігання та відвантаження зерна.

Довідково. Раніше Проєкт USAID надав компанії «НІБУЛОН» 50 вагонів-зерновозів, обладнання для перевірки зерна та пробовідбірники, по дві одиниці автомобільних та поїзних ваг, а також три пересувні зерноавантажувачі з двома корморозвантажувачами. У сукупності це обладнання дозволяє компанії знизити витрати на експорт зерна, незважаючи на втрату частини активів через повномасштабну війну Росії проти України.

Міжнародна фінансова корпорація США з розвитку (IFC) після початку повномасштабного вторгнення інвестувала в український приватний сектор 400 млн дол. США. Крім допомоги українським птахівникам і виробникам зерна, IFC оголосила про низку угод з українськими банками на 60 млн дол. США для підтримки МСБ, страхування політичних ризиків та надання додаткових гарантій для фінансування міжнародної торгівлі. Останню угоду IFC реалізувала спільно з DFC. Зазом із ЄБРР спеціалісти IFC поновили роботу над підготовкою двох проєктів концесій морських портів. IFC щільно співпрацює з Європейською комісією, у рамках цієї співпраці 200 млн дол. США будуть спрямовані на зменшення ризиків та додаткове фінансування для малих підприємств у сфері сільського господарства й розвитку жіночого підприємництва в Україні.

Зазначене вище засвідчує важливу роль міжнародних організацій у забезпеченні стійкості сільського господарства та продовольчої системи у світі в період війни Росії проти України. Фінансова підтримка міжнародних фінансових інституцій завдяки наданню кредитних ресурсів та донорської допомоги є життєво важливою для вирішення питань забезпечення стійкості сільського господарства України, відновлення аграрного сектору країни та реконструкції його активів, зміцнення державних інституцій, гарантування ліквідності малих фермерських господарств та банків. Важливо розробити стратегії та заходи, спрямовані на вирішення проблем деградації ґрунтів, відновлення й розвитку водної інфраструктури, проблем непрозорості та викривлення конкуренції та проблем, що спричинені домінуванням великих підприємств. Міжнародна спільнота продовжуватиме підтримувати аграрний сектор України, підкріплюючи свою відданість сталому розвитку та зміцнюючи економічну витривалість України за допомогою інвестицій у приватний сектор.

ВИСНОВКИ

Повномасштабна агресія РФ проти України – одного з найбільших виробників та постачальників на світові ринки продовольчих товарів та сировини для їх виробництва – завдала серйозного удару по світовій продовольчій системі, продовольчій безпеці багатьох країн, спричинивши безпрецедентно високий рівень їх уразливості та нестабільності. Війна спричинила стан загальної невизначеності, якої світ не знав з часу завершення Другої світової війни.

Російська агресія призвела до того, що щонайменше 70 млн людей в усьому світі опинилися на межі голодної смерті, 345 млн людей постраждали від гострої нестачі продовольства, а, за даними ООН, загалом 82 країни потребували продовольчої допомоги. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш зазначив, що наслідки російської війни в Україні можуть стати причиною злиднів серед більш ніж 1,7 млрд людей.

Найбільш імовірно, що однією з-поміж інших основних цілей збройного нападу РФ на Україну було отримання ще одного інструменту встановлення панування у світі – це контроль над експортом продовольчих ресурсів. Адже на дві країни разом припадає понад 30 % світового експорту пшениці та майже 30 % – ячменю, а також обидві країни виробляють значні обсяги інших видів зернових, рослинних олій, м'яса птиці, добрив тощо.

Усунення України з позиції одного з провідних експортерів продовольства у світі надавало би Росії можливість використовувати експорт продовольчих ресурсів для здійснення політичного й економічного тиску, а подекуди – шантажу, та встановлення повної залежності багатьох країн – імпортерів продовольства в Азії та Африці від інтересів і цілей владного режиму РФ. Стримуючи експорт з України, РФ наводнила світовий ринок пшеницею, у т. ч. викраденою в Україні, що призвело до надмірного падіння світових цін та збитків виробників зернових, зокрема у ЄС та Україні.

Путінський режим перетворює на зброю все, що має у своєму розпорядженні. Так, Росія зробила зброєю постачання енергоносіїв, застосувала зерно як зброю проти людства. Здійснюючи продовольчий шантаж, Путін прагнув отримати пом'якшення санкційної політики проти російського експорту. У РФ є й інша мета: за допомогою аграрного експорту наповнити бюджет, велика частка якого призначена для фінансування війни проти України, а також забезпечити політичну та військову підтримку з боку окремих країн. Наприклад, РФ постачає зернові культури до КНДР в обмін на боєприпаси.

Очевидно, що складником російської агресії проти України є сплановані дії проти аграрного сектору, які заподіюють шкоду нашій державі, територіальним громадам, суб'єктам господарювання та громадянам загалом, також і внаслідок викрадення продовольчих ресурсів із їх подальшим експортом. Сільськогосподарські підприємства України змушені були покинути тисячі гектарів сільгоспугідь, які стали непридатними через воєнні дії та мінування, що потребує додаткової оцінки, санкцій та притягнення винних до відповідальності.

Український агросектор, який через російське воєнне вторгнення загалом зазнав втрат і збитків на понад 80 млрд дол. США, попри все продовжує стійко долати труднощі, залишається важливим постачальником зернових та олійних культур, олії та іншої сільськогосподарської продукції на світові ринки.

Для гарантування національної та світової продовольчої безпеки необхідно перейти від збереження агросектору до його прискореного відновлення й реалізації потенціалу у виробництві й експорті продукції, зокрема за підтримки міжнародних партнерів та довгострокових програм, як-от програма «Ukraine Facility» Європейського Союзу.

У контексті початку перемовин про вступ нашої держави до ЄС доцільно сформуванню позицію України з урахуванням необхідності осучаснення аграрної політики щодо підтримки сільського господарства та розвитку сільської місцевості, удосконалення стандартів, інфраструктури аграрного ринку, поліпшення якості та безпечності сільгосппродукції. Також потрібно урахувати особливості агросектору, як-от: експортоорієнтованість, середньо- та великотоварне виробництво, потреби значних інвестицій у переробку та харчову промисловість тощо. Стратегічно успіхом переговорів можна буде вважати ситуацію, коли ЄС разом з Україною (як його повноправною учасницею) зміцнить свій статус як найбільшого гравця на глобальному продовольчому ринку, пропонуючи якісну та безпечну продукцію, яка матиме високий рівень конкурентоспроможності.

Докладаючи спільних зусиль на міжнародному рівні, необхідно гарантувати не тільки в Україні, а й у всьому світі стабільне, безперешкодне та безпечне виробництво та постачання продовольства для того, щоб вивести глобальну систему продовольства на ефективний рівень функціонування, також і завдяки забезпеченню вільного та безпечного судноплавства, роботи портової інфраструктури в Азово-Чорноморському басейні.

Україна завжди буде вдячна демократичному світові, міжнародним інституціям (Світовому банку, МВФ, ФАО, ВПП та ін.) за різносторонню підтримку, яку вони надавали під час війни, у т. ч. через ініціативи «Шляхи солідарності», «Зерно з України», Чорноморську зернову ініціативу (а після того як Росія її заблокувала – альтернативний морський коридор). Усе це дало змогу зберегти аграрний сектор нашої держави та підтримати світову систему продовольчої безпеки.

Необхідно зазначити, що російська збройна агресія проти України справляє багатомірні негативні наслідки не лише на нашу країну, а й на всю світову систему продовольства, багатосторонню торговельну систему загалом, доходи країн (особливо тих, що розвиваються), логістику, сполучення, залучення прямих іноземних інвестицій, туристичну сферу тощо.

Без припинення війни РФ проти України вкрай складно забезпечити належне функціонування світової системи продовольства та вирішити світову проблему його нестачі, особливо у найменш розвинених країнах, та досягти однієї з Цілей сталого розвитку щодо подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства до 2030 р.

Вбачається за доцільне також посилити санкційний режим проти РФ у спосіб унеможливлення будь-якої діяльності, яка могла би зміцнити здатність РФ продовжувати війну в Україні, зокрема й експорту з/до РФ аграрної продукції (у т. ч. краденої української сільгосппродукції), що збільшує доходи російського бюджету, сприяє продовольчому забезпеченню російської армії.

Крім того, важливо, щоб збитки та втрати від російської збройної агресії, яких зазнав не лише аграрний сектор економіки України, були відшкодовані РФ.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Експорт окремої сільгосппродукції та місце України у світовому рейтингу експортерів

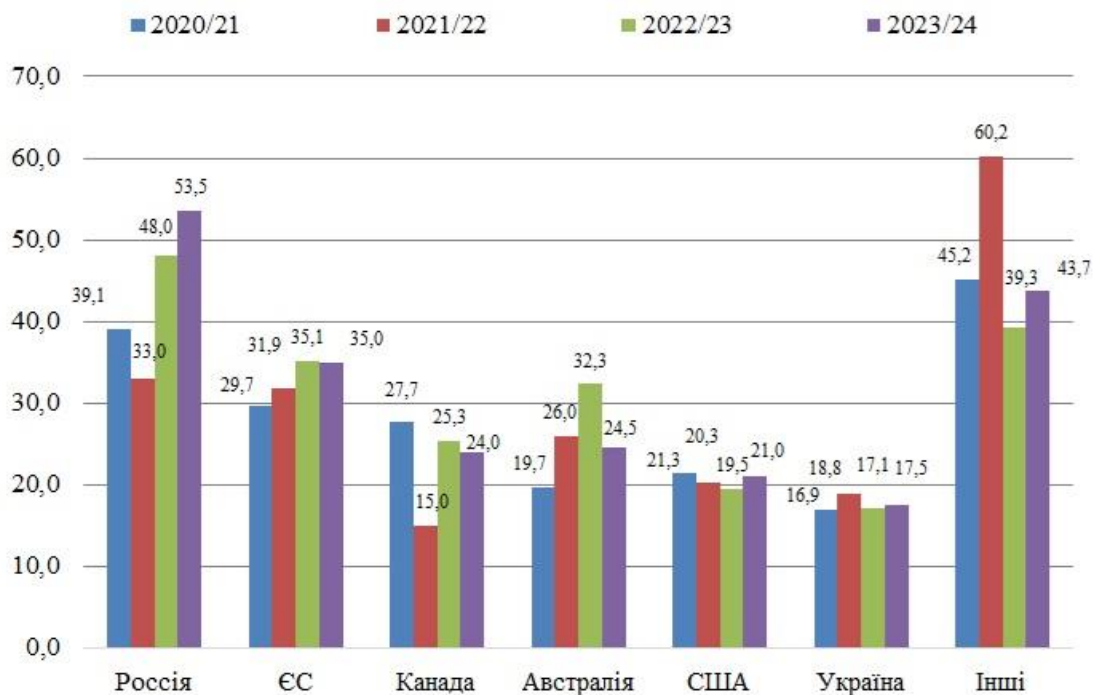

Рис. 1. Обсяги експорту пшениці основними країнами-експортерами протягом 2020/2021–2023/2024 маркетингових років, млн т
Джерело: Міжнародний центр торгівлі.

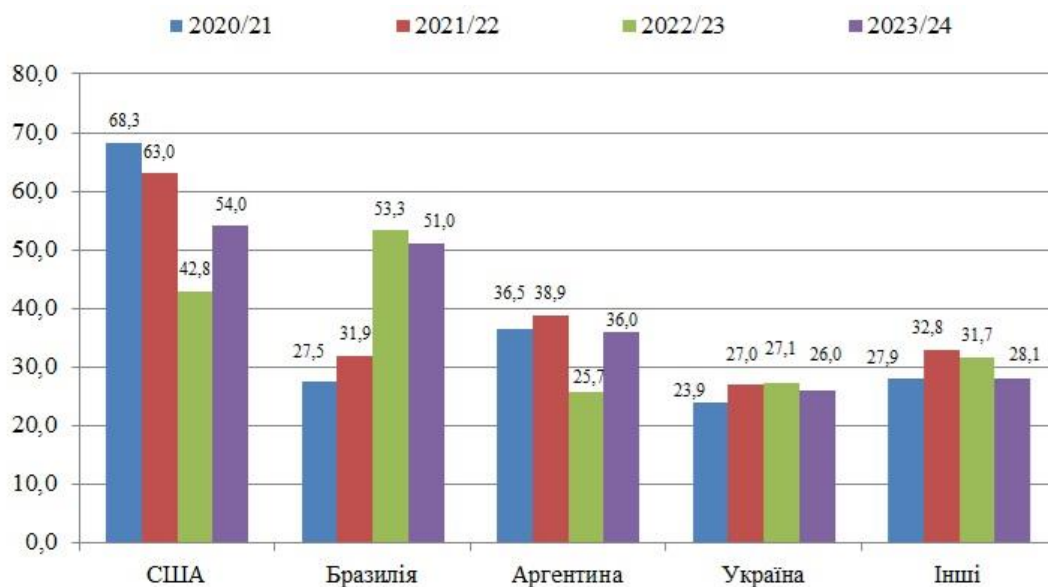

Рис. 2. Обсяги експорту кукурудзи основними країнами-експортерами протягом 2020/2021–2023/2024 маркетингових років, млн т

Джерело: Міжнародний центр торгівлі.

Таблиця 1. Місце України у світовому рейтингу експортерів у 2023 р.

Позиція	Місце
Соняшникова олія	1
Ріпак	3
Сорго	4
Волоські горіхи	4
Кукурудза	4
Соняшник	5
Ячмінь	5
Ріпакова олія	6
Соя	6
Пшениця	6
Соєва олія	7
М'ясо птиці	7
Вершкове масло	9
Соєвий шрот	10
Цукор	21

Джерело: Міністерство аграрної політики та продовольства України.

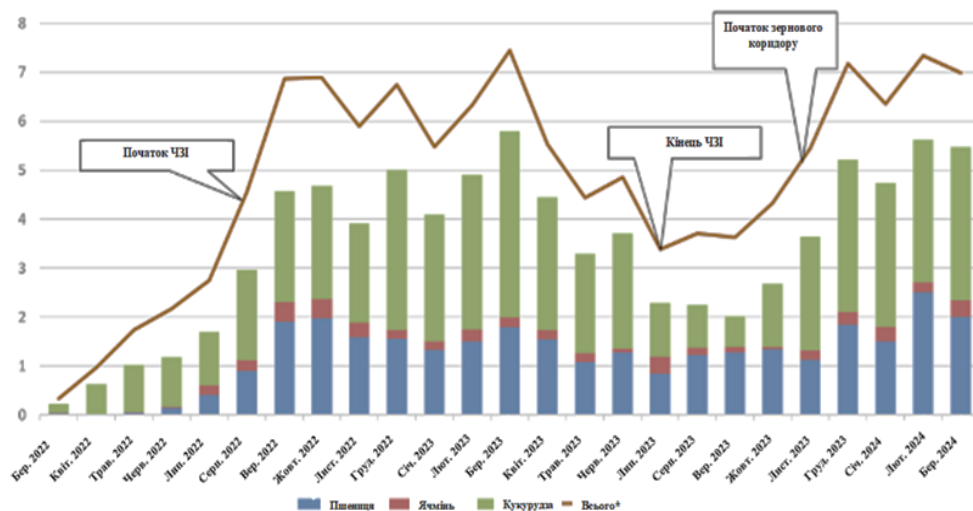

Рис. 3. Обсяги експорту з України деякої сільгосппродукції (пшениця, ячмінь, кукурудза, ріпак, соняшник, соя, соняшникова олія, соєва олія, макуха та шрот, одержані під час добування рослинних олій), млн т

Джерело: Міністерство сільського господарства США, Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Додаток 2

Вплив РФ на продовольчу безпеку країн світу

Збільшення свого впливу на продовольчу безпеку інших країн є складовою частиною політики РФ. Частково це зумовлене історичними передумовами, адже одним зі складників втрати СРСР своїх позицій у світі стала його залежність від імпорту пшениці. Така залежність існувала у Росії до 2000 р., коли споживання пшениці було більшим за її виробництво (рис. 4). Проте з 2001 р. ситуація почала змінюватися, а 2020 р. виробництво пшениці у РФ удвічі перевищувало її споживання. Так, у 1991 р. при тому, що в РФ виробництво пшениці сягало 39 млн т, її споживання становило 53 млн т. У 2022 р. Росія виробила пшениці 92 млн т, але її споживання зафіксовано на рівні 42 млн т. У наступному, 2023 р., споживання пшениці залишилося на попередньому рівні, а от виробництво скоротилося до 85 млн т.

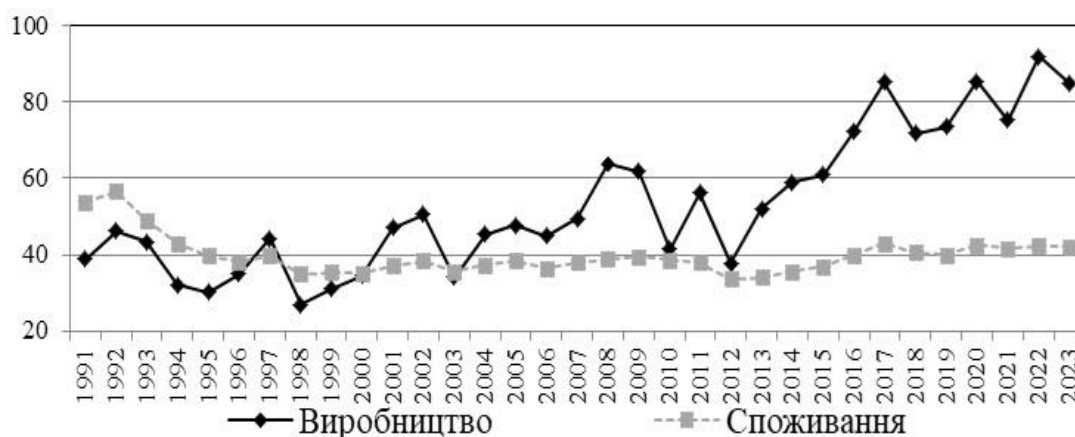

Рис. 4. Виробництво і споживання пшениці в Російській Федерації протягом 1991–2023 рр., млн т

Джерело:⁹³.

Нарощування виробництва пшениці в РФ залежало від кількох чинників. Зокрема, досить значну роль у розвитку російського зернового сектору (також і зростанні обсягів вирощування та експорту пшениці) відіграли збільшення державної підтримки сільського господарства та створення передумов для залучення приватних інвестицій. Серед іншого, виконанню цих завдань посприяла нормативна база РФ у сфері забезпечення продовольчої безпеки країни. Так, Доктрина продовольчої безпеки РФ, затверджена 2010 р., та її оновлена версія, затверджена 2020 р., встановили ціль самозабезпечення РФ зерновими на рівні не меншому як 95 %. При цьому реалізація

⁹³ Розраховано за даними Index Mundi. URL:

<https://www.indexmundi.com/agriculture/?country=ru&commodity=wheat&graph=production>

експортного потенціалу повинна брати до уваги пріоритет самозабезпечення РФ, а також необхідність забезпечення продовольчої безпеки в рамках Євразійського економічного союзу.

Крім того, РФ отримала перевагу, оскільки зміни економічних та кліматичних умов завадили деяким із її основних конкурентів досягти успіху на світовому ринку. *Зміна клімату, а саме танення вічної мерзлоти, відкриває перед РФ нові можливості ширшого використання земель у сільському господарстві північних регіонів.* Це деякою мірою компенсує посухи на півдні Росії. Через це у спільному прогнозі Організації економічного співробітництва та розвитку і Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН 2021 р. зазначалося⁹⁴, що до 2029 р. РФ збільшить виробництво зернових (переважно пшениці) на 20 млн т. При прогнозованому зростанні річного світового споживання пшениці із середнього показника за 2018–2020 рр. у 738,7 млн м/т до 835,1 млн м/т у 2030 р. та цін за вказаний період із 233,6 дол. США/т до 253,6 дол. США/т відповідно, це повинно було надати РФ додаткові можливості для експорту, а отже, додаткові фінансові ресурси.

Ще одним вагомим чинником розвитку виробництва пшениці в РФ стали обмежувальні заходи, запроваджені проти неї в 2014 р., а потім суттєво посилені, починаючи з 2022 р. *Санкції проти РФ призвели до різкої девальвації російського рубля, наслідком чого стало посилення конкурентоспроможності експорту сільськогосподарської продукції цієї країни на зовнішніх ринках, а отже, і збільшення його обсягів.* А санкції у відповідь, які переважно заборонили імпорту продуктів харчування, стимулювали російських сільськогосподарських виробників. І хоча ані міжнародні санкції проти РФ, ані санкції у відповідь безпосередньо не торкалися пшениці (наприклад, імпорту Україною пшениці з РФ вперше був заборонений у 2021 р.), вони, на думку аналітиків таких впливових закордонних видань, як-от «Financial Times»⁹⁵, а також українських експертів, покращували розвиток сільськогосподарського сектору економіки цієї країни, що сприяло перетворенню РФ на найбільшого світового експортера пшениці. Як свідчить динаміка виробництва і споживання пшениці в РФ (рис. 4), найбільше зростання її виробництва припало саме на період після 2016 р.

За даними Міжнародного торговельного центру⁹⁶, якщо в 2011 р. РФ експортувала 15,2 млн т пшениці (що дозволяло їй бути п'ятим за фізичними обсягами експортером цієї продукції), то 2018 р. цей показник збільшився до 44 млн т (що було найбільшим показником річного експорту пшениці з однієї окремої країни з 2001 р.). Згодом фізичні обсяги експорту дещо скоротилися (до 37,3 млн т – у 2020 р. та 27,4 млн т – у 2021 р.), а з початком повномасштабної війни РФ почала закривати

⁹⁴ Див.: URL: <http://surl.li/xjgnxv>

⁹⁵ Див.: URL: <https://www.ft.com/content/4d925bae-fa89-4e64-9063-0c01e3b5690c>

⁹⁶ Див.: URL: <http://surl.li/aodpkn>

статистику зовнішньої торгівлі. Тому, за даними дзеркальної статистики, встановлено, що в 2022 р. експорт пшениці з РФ становив 21,6 млн т. Попри це скорочення РФ залишилися провідним світовим постачальником пшениці на зовнішні ринки, а статус найбільшого світового експортера пшениці посідала з 2016 р. до 2021 р. (табл. 2).

Таблиця 2. Провідні світові експортери пшениці, млн т

Країна	Рік			
	2019	2020	2021	2022
Австралія	9,7	10,5	26,2	29,5
Росія	31,9	37,3	27,4	21,6
США	27,1	26,2	24,0	20,9
Франція	20	19,8	16,1	20,2
Канада	22,8	26,1	21,6	18,5
Україна	20	18,1	20,1	11,2

Джерело: побудовано за даними Міжнародного центру торгівлі.

Основними ринками збуту пшениці з РФ протягом останніх років були Туреччина та Єгипет. За даними дзеркальної статистики, у 2022 р. РФ постачила до Туреччини 6,3 млн т пшениці, або 29,2 % від загального експорту Росією пшениці, а до Єгипту – 4,3 млн т, або 19,9 %.

Зазначені дві країни входять до десятки провідних світових споживачів пшениці⁹⁷. Крім того, за підсумками 2022 р., у вартісному обсязі Єгипет був другим (після Індонезії), а Туреччина – четвертим світовим імпортером пшениці. На турецькому та єгипетському ринках Україна є одним із традиційних конкурентів РФ. При цьому в імпорті Туреччиною пшениці Україна є основним конкурентом РФ, і ця ситуація не змінилася під час повномасштабної війни (табл. 3).

Таблиця 3. Географічна структура вартісних обсягів імпорту Туреччиною пшениці у 2021–2023 рр.

Країна	Рік					
	2021		2022		2023	
	Вартісні обсяги, млн дол. США	Частка, %	Вартісні обсяги, млрд дол. США	Частка, %	Вартісні обсяги, млрд дол. США	Частка, %
Росія	1870,6	69,5	2395,4	71,4	2663,1	75,2
Україна	471,4	17,5	719,3	21,4	730,1	20,6
Інші країни	350,7	13	241,2	7,2	148,5	4,2

Джерело: власні розрахунки авторів за даними Міжнародного центру торгівлі.

⁹⁷ Див.: URL: <https://www.indexmundi.com/agriculture/?commodity=wheat&graph=domestic-consumption>

Що стосується Єгипту, то до початку повномасштабної війни Україна також була основним конкурентом РФ, проте в 2022 р. частка України в географічній структурі імпорту Єгиптом пшениці скоротилась, врешті Україна стала четвертим постачальником цієї товарної позиції (табл. 4).

Таблиця 4. Географічна структура вартісних обсягів імпорту пшениці Єгиптом у 2020–2022 рр.

Країна	Рік					
	2020		2021		2022	
	Вартісні обсяги, млн дол. США	Частка, %	Вартісні обсяги, млрд дол. США	Частка, %	Вартісні обсяги, млрд дол. США	Частка, %
Росія	1626,7	60,4	1026,7	41,7	1949	51,2
Румунія	87,7	3,2	350,6	14,2	625,9	16,5
Франція	176,8	6,6	64,5	2,6	611	16,1
Україна	690,4	25,6	623,5	25,3	218,7	5,7
Інші країни	112,2	4,2	399,7	16,2	398,5	10,5

Джерело: власні розрахунки авторів за даними Міжнародного центру торгівлі

Ураховуючи те, що 2023 р. при внутрішньому виробництві пшениці 19,5 млн м/т Туреччина споживала 21 млн м/т⁹⁸, у цій країні була присутня певна залежність від імпорту. Ще більший розрив між внутрішнім виробництвом та споживанням є у Єгипті. При внутрішньому виробництві пшениці 8,7 млн т Єгипет споживав 20,4 млн т. Враховуючи провідну ролі у імпорті пшениці, РФ має суттєвий вплив на продовольчу безпеку цих країн.

Росія здійснює експортні постачання пшениці й до інших країн, обсяги яких постійно зростають, через це напередодні повномасштабної війни РФ:

по-перше, збільшила свою роль у забезпеченні продовольчої безпеки країн світу та домоглася покращення свого іміджу на міжнародній арені. В обмін на отримання пшениці з РФ країни згодні робити певні поступки в інших сферах. Так, вірогідно, Туреччина отримала значні обсяги пшениці з РФ після того, як погодилася на транзит природного газу з РФ до країн Європи, тоді як Болгарія відмовилася піти на аналогічний крок. Також в обмін на продаж великих обсягів пшениці до Ірану РФ надавала допомогу у постачанні іранської нафти на закордонні ринки в рамках її обміну на продовольство до відновлення американських санкцій проти Ірану наприкінці 2018 р.;

⁹⁸ Див.: URL: <https://www.indexmundi.com/agriculture/?commodity=wheat&graph=production>

по-друге, вдалося забезпечити диверсифікацію своєї зовнішньоекономічної діяльності та знизити вплив на неї коливання світових цін на нафту та природний газ. Традиційно основою товарного експорту РФ є постачання вуглеводнів. Залежність від їх експорту призводить до ризику втрати значної кількості валютної виручки у разі падіння цін на ці товари, як це відбулось у 2015–2016 та 2020 рр. За таких обставин експорт пшениці дозволив дещо компенсувати недоотримання валютної виручки;

по-третє, спромоглася на те, що експорт пшениці став додатковим джерелом отримання іноземної валюти, яке не підпадає під запроваджені проти РФ санкції. Починаючи з 2014 р., проти РФ запроваджено низку санкцій, зокрема обмеження в постачанні обладнання для нафтогазового сектору економіки цієї країни, що негативно позначається на можливостях їх експорту. Водночас досі не зафіксовано запровадження обмежень щодо експорту російської пшениці, що дозволяє РФ отримувати певні ресурси для реалізації своїх планів. Варто зазначити, що після початку повномасштабної війни санкцій щодо пшениці та інших російських продовольчих товарів не було запроваджено.

З початком повномасштабної війни і запровадженням санкцій Росія посилила використання продовольства у якості зброї, намагаючись при цьому використати можливості партнерів по БРІКС для виведення США та Австралії з ринків Африки⁹⁹.

У швидкій оцінці ЮНКТАД у березні 2022 р. зазначено, що з 2018 до 2020 рр. Африка імпортувала пшениці на 3,7 млрд дол. США (32 % від загального імпорту африканської пшениці) з Росії та 1,4 млрд дол. США – з України (12 % від загального імпорту африканської пшениці)¹⁰⁰. Крім того, у цьому звіті зазначено, що 36 країни світу залежать від Росії та України, оскільки отримують з них понад 50 % імпорту пшениці, включно й деякі з найбільш уразливих економік світу, як-от Сирія та Сомалі.

Під час повномасштабної війни Росія наголошує, що найбільшим імпортером українського зерна в рамках Чорноморської зернової ініціативи була Європа, а не ті регіони та країни, які найбільше потребували постачання продовольства у рамках цієї ініціативи. Крім того, Росія постійно звинувачувала країни, які наклали на неї санкції, у тому, що вони не вжили заходів, щоб надати російським сільськогосподарським товарам і добривам рівний доступ до світових ринків¹⁰¹.

Такі заяви були складовою частинною стратегії Росії щодо вепонізації продовольчих постачань¹⁰², причому РФ прагне замінити українські постачання продовольства в країни з низьким і нижчим середнім доходом власними. Такий підхід дозволяє Росії демонструвати силу, водночас впливаючи на динаміку світової торгівлі продуктами харчування, зокрема на постачання, наявність, доступ і ціни.

⁹⁹ Див.: URL: <https://asiatimes.com/2024/04/food-fight-russias-grain-diplomacy-reshaping-global-markets/>

¹⁰⁰ Див.: URL: https://unctad.org/system/files/official-document/osginf2022d1_en.pdf

¹⁰¹ Див.: URL: <https://www.reuters.com/world/europe/what-is-russias-problem-with-black-sea-grain-deal-2023-06-16/>

¹⁰² Див.: URL: <https://www.csis.org/analysis/food-silent-weapon-russias-gains-and-ukraines-losses#:~:text=The%20USDA%20estimates%20that%20Russian,United%20Nations%20in%20early%202022>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- А. Бобровицький** – головний консультант відділу нових викликів Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат географічних наук
- О. Борділовська** – завідувачка відділу нових викликів Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук
- В. Колосова** – головний консультант відділу нових викликів Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук
- М. Паламарчук** – науковий редактор, керівник центру зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник
- І. Ус** – головний консультант відділу нових викликів Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук
- Г. Широкий** – заступник керівника центру зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень